

TALLINNA TEHNIKAÜLIKOOL
Majandusteaduskond
Rahvusvaheliste suhete instituut
Rahvusvaheliste suhete ja politoloogia õppetool

Saskia Laasik

DEMOKRAATIA OLEMUS EESTI JA LÄTI NÄITEL

Magistritöö

Juhendaja: professor Toomas Varrak

Tallinn 2015

Olen koostanud töö iseseisvalt.

SISUKORD

ABSTRAKT.....	4
SISSEJUHATUS.....	5
ABSTRAKT.....	4
SISSEJUHATUS.....	5
1. TEOOREETILINE TAUST.....	7
1.1. Töös käsitletavat mõisted.....	7
1.1.1. Demokraatia.....	7
1.1.1.1. Osalusdemokraatia.....	9
1.1.1.2. Esindusdemokraatia.....	12
1.1.2. Demokraatia suhe majandusega.....	14
1.1.3. Demokraatia suhe kodanikuühiskonnaga.....	17
1.2. Hüpooteesid ja muutujad.....	19
2. METOODIKA.....	21
2.1. Mõõdikud.....	21
2.1.1. Demokraatia mõõtmine.....	21
2.1.1.1. <i>Freedom House</i>	21
2.1.1.2. <i>Economist Intelligence Unit</i>	22
2.1.1.3. Alvarez, Cheibub, Limongi ja Przeworski indeks.....	23
2.1.1.4. Tatu Vanhanen – antud uurimustöö valik.....	23
2.1.2. Majanduse mõõtmine.....	26
2.1.3. Kodanikuühiskonna mõõtmine.....	27
3. JUHTUMITE ANALÜÜS.....	29
3.1. Taustinfo.....	29
3.2. Uurimuse ajaline piiritlemine.....	31
3.3. Eesti juhtumi uuring.....	32
3.3.1. Demokraatia analüüs.....	32

3.3.2. Majanduse analüüs	35
3.3.3. Kodanikuühiskonna analüüs.....	38
3.3.4. Hüpoteeside analüüs	41
3.4. Läti juhtumi uuring	46
3.4.1. Demokraatia analüüs	46
3.4.2. Majanduse analüüs	50
3.4.3. Kodanikuühiskonna analüüs.....	52
3.4.4. Hüpoteeside analüüs	56
KOKKUVÕTE	59
SUMMARY.....	61
KASUTATUD KIRJANDUS.....	63
LISAD	69
Lisa 1. Kaasamise vormid	69
(teatud info edastamine kodanikele).....	69
(ainult tagasiside saamine).....	69
(aktiivne koostöö kodanikega).....	69
Lisa 2. Demokraatia indeks Eestis aastatel 1992-2015	70
Lisa 3. Kirjavahetus RIK-iga 29.04.2015.....	71
Lisa 4. Esindusdemokraatia ja majanduse kasvu korrelatsioon perioodil 1992-2015 Eestis	72
Lisa 5. Esindusdemokraatia ja majanduse kasvu korrelatsioon perioodil 1995-2015 Eestis	73
Lisa 6. Kodanikuühiskonna aktiivsuse ja majanduse kasvu korrelatsioon perioodil 2001-2012 Eestis.....	74
Lisa 7. Demokraatia indeks Lätis aastatel 1993-2014.....	75
Lisa 8. Esindusdemokraatia ja majanduse kasvu korrelatsioon perioodil 1993-2014 Lätis.....	76
Lisa 9. Esindusdemokraatia ja majanduse kasvu korrelatsioon perioodil 1993-2014 Lätis (parandatud).....	77
Lisa 10. Kodanikuühiskonna aktiivsuse ja majanduse kasvu korrelatsioon perioodil 1993-2014 Lätis	78

ABSTRAKT

Enamuses tänapäeva demokraatlikes riikides valitseb esindusdemokraatia – rahva võim esindajate kaudu. Tulenevalt aga ühiskonnas toimuvatest muutustest on esindusdemokraatia populaarsus langema hakanud. Sellest tulenevalt on autor püstitanud hüpoteesi “Majanduse langus toob endaga kaasa esindusdemokraatia kooseksisteesmise osalusdemokraatiaga.” Hüpoteesi kontrollimiseks on loodud kolm alahüpoteesi: 1) Esindusdemokraatia on lineaarses suhtes majanduse kasvuga; 2) Majanduse kasv on pöördvõrdeline kodanikuühiskonna aktiivsuse kasvuga; 3) Majanduse langedes osalusdemokraatia kasvab.

Antud uurimuse hüpoteese tõestatakse nii kvantitatiivse kui ka kvalitatiivse analüüsi meetodil arvestades olemasolevate andmetega. Hüpoteeside tõestamiseks on autor valinud naaberriigid Eesti ja Läti perioodil “taasiseseisvumisest praeguseni.” Kõik alahüpoteesid leiavad töös tõestust ja kinnitavad seega ka põhihüpoteesi valiidsust. Sellegipoolest ilmneb töö käigus, et teise alahüpoteesi muutujad on omavahel ajalises nihkes ja seetõttu annab korrelatsioonanalüüs hüpoteesile ootuspäraselt vastupidise tulemuse. Hüpoteeside analüüsimisel on arvesse võetud ka 1990-ndate alguses toimunud omariikluse taastamise perioodi eripäraga, mis tähendas teisisõnu sel hetkel ebaloomulikust kõrgemat kodanike huvi riigis toimuva vastu.

Võtmesõnad: esindusdemokraatia, osalusdemokraatia, kodanikuühiskond, majandus, valitsusvälised organisatsioonid, Eesti, Läti.

SISSEJUHATUS

Demokraatia nagu kõik muugi siin maailmas on muutuv ja arenev nähtus. Vanakreekas mõisteti demokraatia all linnriikides toimivat otsedemokraatiat. Linnriikide asendumine suuremamõõtmeliste riikidega tähendas demokraatia kadumist ja monarhide tõusu. Sajandeid hiljem hakati otsima monarhide võimule asendusainet ja tuldi demokraatia juurde tagasi – seekord küll esindusdemokraatia näol. Tänapäeval vägagi levinud esindusdemokraatia tähendab üldiseid valimisi ja rahva võimu oma esindajate kaudu. 2008. aasta majanduskriisi tagajärel on inimesed hakanud kahtlema esindusdemokraatia õigsuses ja hoopiski rahva kaasatust riigijuhtimisel rohkem tähtsustama ja seega otsedemokraatia poole tagasi liikuma. Otsedemokraatia tänapäevaseks vasteks on osalusdemokraatia.

Antud magistritöö eesmärk on näidata, kuidas demokraatia olemus sõltub riigi majanduse olukorra ja kodanikuühiskonna aktiivsuse korrelatsioonist. Selleks paneb autor omavahel suhestuma “esindusdemokraatia”, “osalusdemokraatia” ning “majanduse”. Antud muutujate omavahelisest seosest on tuletatud siinse uurimuse põhihüpotees – “Majanduse langus toob endaga kaasa esindusdemokraatia kooseksisteemise osalusdemokraatiaga.” Hüpooteesi kontrollimiseks on autor loonud kolm alahüpoteesi: 1) Esindusdemokraatia on lineaarses suhtes majanduse kasvuga; 2) Majanduse kasv on pöördvõrdeline kodanikuühiskonna aktiivsuse kasvuga; 3) Majanduse langedes osalusdemokraatia kasvab. Geograafiline asukoht ei tohiks olla omaette tegur antud analüüsis, kuigi käesolev töö samas ei välista, et geograafiline keskkond võib mõjutada demokraatia olemust.

Hüpoteeside kontrollimiseks on autori valik langenud naaberriikide Eesti ja Läti kasuks, kes sarnanevad omavahel nii ajalooliselt, poliitiliselt kui ka majanduslikult, kuigi antud hüpoteeside valiidsust peaks olema võimalik näidata ka ükskõik mis teiste demokraatlike riikide näitel. Demokraatia uurimisele Eestis ja Lätis paneb ajalise piirangu ette mõlema puhul NL-i võimu all olemine ning sellest lähtuvalt võtab autor antud töös käsitluse alla perioodi “taasiseseisvumisest praeguseni.” Arvestada tuleb samas ka asjaolu, et andmete

kättesaadavus ei pruugi kõikides valdkondades soovitud mahus võimalik olla ning autoril tuleb seega jooksvalt kohandada oma uurimust vastavalt olemasolevatele võimalustele.

Käesolev uurimus on jaotatud kolme peatükki. Esimene peatükk on teoreetiline ja defineerib uurimuse jaoks olulisi mõisteid nagu demokraatia, osalusdemokraatia ja esindusdemokraatia. Lahti on mõtestatud ka demokraatia suhe majanduse ja kodanikuühiskonnaga. Esimese peatüki lõpus on välja toodud ka antud magistritöö hüpoteesid ja muutujad. Uurimuse teine peatükk annab ülevaate võimalikest mõõdikutest hüpoteeside tõestamiseks ja selgitab välja autori valikud. Kõige tähtsam analüüsi vahend on demokraatia mõõtmine, milleks kasutab autor esindusdemokraatia teorial põhinevat Vanhaneni demokraatia indeksit. Majanduse mõõtmise juures ei ole antud töö raames tähtis, missugust mõõtmiselementi (töötus, inflatsiooni tase ja sisemajanduse koguprodukt) kasutada, kuid autori eelistus langeb sisemajanduse koguprodukti peale. Kodanikuühiskonda on väga raske üheselt mõõta, sest kodanikuühiskonda hõlmavad elemendid erinevad riigiti. Sellest tulenevalt lähtub autor siin töös kodanikuühiskonna aktiivsuse mõõtmisel MTÜ-de arvust riigis. Kolmandas, kõige mahukamas peatükis tõestatakse ära uurimises püsitatud hüpotees ja alahüpoteesid Eesti ja Läti näidete varal. Kahe esimese alahüpoteesi tõestamiseks kasutab autor korrelatsioonanalüüsi meetodit, kolmanda alahüpoteesi tõestamiseks kvalitatiivset analüüsi. Analüüside tulemusena vastab autor küsimusele, milline on demokraatia loomulik kulg arvestades teda ümbritsevat keskkonda.

1. TEOOREETILINE TAUST

1.1. Töös käsitletavat mõistet

1.1.1. Demokraatia

Sõna “demokraatia” pärineb vanakreeka keelest ja tähendab otsetõlkes rahva võimu: *demos* tähendab rahvast ja *kratos* võimu.¹ Demokraatlike riikide taassünd sai alguse 19. sajandil reaktsiooniks autokraatiale, kuid enamus praegustest demokraatiatest on siiski “sündinud” 20. sajandil. Praeguses maailmas on vähe riike, kes ei tahaks end nimetada demokraatlikuks ja tuleb tõdeda, et demokraatia mõiste laialivalgust defineerimine seda paljudel lubab ka teha. *Economist Intelligent Unit*’i andmetel näiteks elab umbes pool maailma rahvastikust enam-vähem demokraatlikes riikides.²

Tänapäevale kohane arusaam on, et klassikaline demokraatlik riik, kus valitseb otsedemokraatia ja enamuse võim, peab nii rahvaarvult kui ka territooriumilt olema äärmiselt väike ja seetõttu sai see toimida sellisel kujul ainult Vanas-Kreekas. Kaasaegsete riikide jaoks on välja kujunenud eeskätt esindusdemokraatia, kus rahva suveräänsus on tagatud kodanike enda poolt valitud esindajate kaudu. Demokraatia definitsiooni järgi “võimukasutust legitimeerib ja kontrollib rahva tahe. Kontrolli tagab õigusriik, kus kehtib isiku-, informatsiooni- ja sõnavabadus, jälgitakse võimude lahususe printsiipi ning kehtib sõltumatu kohtuvõim.”³

Palju poleemikat on valmistanud just demokraatia kui rahva võimu lahti seletamine. Keda peetakse rahvaks ja mida võimuks? Kas tegemist on kvalifitseeritud kodanike, kõigi elanike või valitud eliidiga? Kui rahvast defineerida kui kvalifitseeritud kodanikke, siis kuidas

¹ Larousse, P. Grand Dictionnaire Universel du XIXe siècle. 1870, lk 406.

² Maailma all mõeldakse siin 167 riiki ehk kõiki riike peale mikroriikide. Vt <http://pages.eiu.com/rs/eiu2/images/Democracy-Index-2012.pdf> (14.03.2014)

³ Varrak, T. Sissejuhatus poliitika- ja riigiteadus. 2001, lk 119.

otsustada selle üle, kes on kvalifitseeritud ja kes mitte? Kas võim tähendab seadusi ja korda või ka kohustusi ja vastutust? Kui tihedalt võimulolijad peaksid vahetuma?⁴

Poliitika entsüklopeedia defineerib demokraatiat kui valitsemisviisi, kus kodanikud võtavad osa riigi juhtimise protsessist. Kodanikele võimaldatud osalemise aste sõltub valitseva demokraatia tüübist. Sarnaselt eelmainitud definitsioonile, peab antud entsüklopeedia demokraatia kriteeriumiteks kõnevabadust, inimvabadusi, vabadust valida vabade ja õiglaste valimiste kaudu valitsust, ühinemisvabadust, diskriminatsiooni puudumist ja õigusriiki. Mainitud kriteeriumid peaksid üheaegselt nii võimu kuritarvitamist vähendama kui ka tagama õiglaselt valitud valitsuse olemasolu. Entsüklopeedia jagab demokraatia laiahaardeliselt kaheks: otseseks ja kaudseks. Otsese demokraatia all mõeldakse kodanike pidevat osalemist poliitikas rahvahääletuste kaudu. Kaudne demokraatia tähendab valitsemisviisi, kus poliitika elluviimisega tegelevad valitud rahva esindajad.⁵ Nagu eespool ka mainitud sai, ei peeta tänapäeval otsest demokraatiat enam võimalikuks. Selle asendamiseks on tekkinud osalusdemokraatia, mis tähendab samuti kodanike kaasamist, kuid seda tagasihoidlikumal skaalal kui otsedemokraatia seda kunagi lubas.

Kuigi Prantsuse filosoof Jean-Jacques Rousseau väitis, et tõeline demokraatia on võimatu ja ei eksisteeri kunagi⁶ pidas ta sellegipoolest just osalusdemokraatiat kõige õigemaks demokraatia vormiks ja tema meelest on iga inimese kohus kaasa lüüa valitsemise protsessis. Ta arvas, et dialoogi olemasolu on demokraatia puhul määrava tähtsusega, sest see aitab inimestel oma isekusest üle saada ja seega mõista, mis on tegelikult ühiskonnale tähtis. Ta mõistis dialoogi all just avatud arutelu ja pidas tähtsaks, et otsuseid ei tehtaks kinniste uste taga. Teiseks tähtsaks faktoriks J.-J. Rousseau jaoks demokraatia puhul oli õigusriigi olemasolu. Ta defineeris vabadust, kui õigust alluda enda poolt kirjutatud seadustele.^{7,8}

Majandus- ja poliitikateadlane Joseph A. Schumpeter kritiseeris demokraatia teada- tuntud definitsiooni – rahva võim üldsuse hüve jaoks. Tema arvates ei ole olemas nn. “üldist hüve” ja ta ei nõustu väitega nagu poliitikud oleksid rahva tahte esindajad. J. A. Schumpeteri meelest on demokraatia rahva võim läbi eliidi, kes omakorda saab õiguse valitseda võites valimised.⁹ Valimised on J. A. Schumpeter’i arvates ainus vajalik kriteerium, et ühiskonda

⁴ Lively, J. Democracy. 2007, lk 18-22.

⁵ Morley, I. Democracy. – *The Encyclopedia of Politics: the Left and the Right*. 2005, lk 123.

⁶ Rousseau, J.-J. Du Contrat Social. – *Contrat Social ou Principes du Droit Politique*. 18??, 280.

⁷ Sheldon, G. W. (toim). Encyclopedia of Political Thought. 2001, lk 265.

⁸ Lively, J., lk 95-100.

⁹ Sheldon, G. W., lk 272.

pidada demokraatlikuks. Ta võrdles poliitikat äriaga – nii nagu ärimehed teevad kõik, et suurendada oma kasumit, samamoodi ka poliitikud käituvad vastavalt sellele, kuidas rohkem hääli valimistel saada. Seega on konkurentsipüsimine demokraatlikus riigis tähtis oskus ja kõik vahendid selleks on lubatud.¹⁰

Lõpetuseks võtab demokraatia hästi kokku poliitik Sir Winston Churchill, kes on selle kohta öelnud: “*No one pretends that democracy is perfect or all-wise. Indeed, it has been said that democracy is the worst form of Government except for all those other forms that have been tried from time to time.*”¹¹

1.1.1.1. Osalusdemokraatia

Osalusdemokraatia on üks hilisemaid demokraatia teooriaid. Inglisekeelses kirjanduses käsitletakse otsedemokraatiat ja osalusdemokraatiat tihti sünonüümidenä ja ka antud teemast mittehuvituvale inimesele võib nii see tunduda, kuid tegelikkuses võrdusmärki nende kahe sõna vahele panna ei saa.

Otsedemokraatia puhul käib kogu rahvas regulaarselt koos ja kõikide otsuste aruteludes ja vastuvõtmistes, mis puudutavad riiki, selle toimimist ja selle elanikke, osalevad kõik kodanikud. Nagu eelnevalt tõdeda tuli, ei ole see praeguste riikide geograafiliste mõõtmete ja rahvaarvude suuruste juures võimalik. Kuigi otsedemokraatiat ei peeta enam võimalikuks riigi valitsemises, siis võib seda leida näiteks naabruskonna tasandil. Osalusdemokraatia omakorda püüab ka riigikodanikke kaasata otsustusprotsessidesse ja rahva osalus osalusdemokraatia puhul on tunduvalt aktiivsem kui muudes kaasaegsetes demokraatia teooriates.¹² See tähendab kas siis tihedamaid valimisi, rahvahääletusi, küsitlusi, rohkem kodanikualgatusi, huvigruppe jms. Suureks erinevuseks on asjaolu, et kui otsedemokraatia puhul hääleõiguslikud kodanikud tegelesidki ainult riigi poliitikaga ja osalesid kõikides poliitilistes diskussioonides ja otsustes, siis osalusdemokraatia puhul, mis küll eeldab kodaniku aktiivset osalust poliitikas, ei pea poliitika tingimata kodaniku ainsaks tegevuseks olema ning ka valitavate esindajate olemasolu on aktsepteeritav, kui mitte öelda põhjendatud ja vajalik.

¹⁰ Lively, J., lk 36-41.

¹¹ Mitte keegi ei püüa väita, et demokraatia on ideaalne või kõiketeadev. Tõepoolest on öeldud, et demokraatia on kõige halvem valitsemisviis kui välja arvata kõik need teised viisid, mis on siiani läbi proovitud (*autori tõlge*). Vt <http://hansard.millbanksystems.com/commons/1947/nov/11/parliament-bill> (28.03.2015)

¹² Parry, G. Types of Democracy. – *The Encyclopedia of Democracy*. Vol. 4, S-Z. 1995, lk 1280.

J.-J. Rousseau uskusi, et osalusdemokraatia lubab inimestel jääda sama vabaks kui nad sündides olid. Tema sõnul peab inimestele jääma võimalus luua oma seadustik, mille järgi nad elavad.^{13, 14} Antud väidet põhjendas J.-J. Rousseau oma raamatus “Ühiskondlikust lepingust ehk riigiõiguse põhiprintsiibid” järgmiselt: “Seaduse looja teab paremini kui keegi teine, kuidas seda tuleb täide viia ja tõlgendada.”¹⁵ Nagu eelnevalt mainitud sai, pidas J.-J. Rousseau demokraatia üheks tähtsaimaks elemendiks diskussioone, mille põhjal riiki puudutavad otsused valmivad enamuse tahte tulemusena. Seda vaatenurka on palju kritiseeritud, sest tekib küsimus, mis saab vähemusest? J.-J. Rousseau põhjendas oma seisukohta väitega, et vähemus on oma vaatega lihtsalt eksinud. Tema õigustuseks tuleb meeles pidada, et filosoof pidas “vähemuse” all silmas arvulist vähemust ja mitte nt. etnilist või usulist “vähemusgruppi”. Teisisõnu võib kodanik, kes on ühe päevakorrapunkti juures vähemuses oma vaadetega olla, teise päevakorrapunkti korral aga hoopis enamuse poole peal end leida.¹⁶ J.-J. Rousseau seisukoha toetamiseks sobib hästi politoloog Dorota I. Pietrzyki¹⁷ mõtteviis, et poliitilise dialoogi puudumine loob takistusi demokraatia arenguks kuna põhilised poliitilised ja sotsiaalsed teemad ei ole kodanikega läbi arutatud ja neile lahti seletatud.¹⁸

Osalusdemokraatia kohta käib loomulikult ka palju kriitikat, kuid kõlama jääb eeskätt küsimus: kas rahvas on piisavalt haritud, et poliitikaga tegeleda? Vanakreeka filosoof Platon näiteks kõikidesse kodanikesse võrdselt ei uskunud ja pidas demokraatiat halvaks valitsemisviisiks, sest tema arvates enamuse võim tähendab vähikute võimu, mille tulemus saab olla ainult rumalate valitsus.¹⁹ Kriitikasse tuleb suhtuda alati positiivselt, sest see aitab nõrgad küljed esile tuua ja need eemaldada. Rahva poliitiline harimatus on tõesti tõsine probleem ja seda on märganud ka mitmed rahvusvahelised institutsioonid (nt Euroopa Liit, kes läbi eri programmide püüab kodanike poliitilist haritusastet tõsta²⁰). Kõige lihtsam viis selleks on avalikud arutelud, kuhu kõik huvilised on kutsutud osalema. Liberalistide Thomas Jefferson'i ja Alexis de Tocqueville'i arvates on ka linnakoosolekud hea kodanike harimise

¹³ **Germino, D.** Critiques of Democracy. – *The Encyclopedia of Democracy. Vol. 1, A-C.* 1995, lk 322.

¹⁴ **Barber, R. B.** Participatory Democracy. – *The Encyclopedia of Democracy. Vol. 3, L-R.* 1995, lk 923.

¹⁵ **Rousseau, J.-J.** Ühiskondlikust lepingust ehk Riigiõiguse põhiprintsiibid. 1998, lk 95.

¹⁶ **Hagopian, M. N.** Režiimid, liikumised, ideoloogiad : võrdlev sissejuhatus poliitikateadusse. 1993, lk 341-347.

¹⁷ Peale abiellumist: Dorota Pietrzyk-Reeves

¹⁸ **Pietrzyk, D. I.** Democracy or Civil Society. – *Politics. Vol 23, no 1.* 2003, lk 43.

¹⁹ **Sheldon, G. W.**, lk 80.

²⁰ Nt http://ec.europa.eu/youth/library/reports/flash375_en.pdf (22.04.2014)

viis.²¹ Kuigi tänapäeval kogu linnarahvaga koosolekuid korraldada väga taskukohane ja reaalne ei ole, siis eri linna kvartalite koosolekuid peaks olema võimalik teha küll ja neid ka tehakse. Lisaks kui vaadata Šveitsi kogemust, siis tuleb tõdeda, et just tänu tihedate referendumite korraldamistele ehk osalusdemokraatia kaudu on kasvanud rahva huvi poliitika vastu ja ka valitsus on tänu tihedamatele suhetele rahvaga nende vajadustest õppinud paremini aru saama.²²

Üheks uudsemaks meetodiks, kuidas rahvast informeerituna hoida ja osalusdemokraatiat kasvatada on Interneti demokraatia.²³ Internet lahendab geograafilised probleemid ja hoiab kulusid kokku, andes samas igäühele võimaluse end harida temale huvi pakkuva(te)s küsimus(t)es, k.a. poliitikas (eelduseks on loomulikult Interneti ja arvuti kättesaadavus, mis aga tänapäeva kaasaegses maailmas probleemiks enam ei ole). Klassikalise demokraatia praktiseerimiseks ei ole teoorias enam vaja linnriike nagu Aristoteles seda väitis. Internet on abivahend inimestele, tänu millele on neil võimalik osaleda poliitilistes diskussioonides ja poliitika loomeprotsessis. Selle tulemusena poliitiline aktiivsus ühiskonnas kasvab ja demokraatia areneb.²⁴ Näiteks Uus-Meremaal saab rahvas ise seadusloomes kaasa lüüa: seadused pannakse Internetti üles ja igäüks võib teksti redigeerida (lõplik tekst peab loomulikult parlamendi poolt kinnitatud olema).²⁵ Tänapäeva Interneti demokraatia on oma arengus veel algfaasis ja tema tegelikku mõju saab alles mõnekümne aasta pärast analüüsida.

Eeltoodust nähtub, et osalusdemokraatia puhul on oluline võimalikult paljude kodanike osavõtt rahva tahte välja selgitamiseks. Võrdsuse põhimõtteks on üks inimene – üks hääl.²⁶ Ideaalis võimaldab taoline otsustusviis kõigil enda seisukohtade esitamist eeldusel, et hääletamine ei ole mõjutatud kellegi teise võimupositsioonist või tema muudest ressurssidest. Tähtsaks elemendiks on ka kodanike harimine ja nende informeerimine. Osalusdemokraatia kanaliteks on kodanikuühiskonna lühisõnastiku järgi: “avaliku võimuga loodud koostöökogud ja teised partnerluse vormid, avalikud diskussioonid, demonstratsioonid, kodanikualgatused,

²¹ Parry, G., lk 1280.

²² <http://direct-democracy.geschichte-schweiz.ch/> (22.04.2014)

²³ kutsutud ka e-demokraatiaks (Mahrer ja Krimmer 2005, Becker 2001, Grönlund 2001), digitaalseks demokraatiaks (Hacker ja Van Dijk 2000), elektrooniliseks demokraatiaks (Hacker 1996) ja teledemokraatiaks (Becker 1981), vt Reinsalu, K. The Implementation of Internet Democracy in Estonian Local Governments. 2008, lk 17.

²⁴ *Ibid.*

²⁵ <http://www.parliament.nz/en-nz/pb/sc/make-submission/> (17.03.2014)

²⁶ Varrak, T., lk 119.

survegrupid ning muud kodanikuühendused ja sotsiaalsed liikumised”.²⁷ Osalusdemokraatia on osavalt kokku võtnud filosoof John Dewey oma teoses “Probleemid”, kus ta kirjeldas demokraatia kaksikprintsipi: “Esiteks, iga indiviidi võimalus, õigus ja kohustus kujundada mingi veendumus ja väljendada seda veendumust, mis puudutab tema enda kohta ühiskonnakorras ja selle ühiskonnakorra seost tema heaoluga; teiseks fakt, et iga indiviidi loetakse ühena ja ainult ühena... nii, et lõplik ühiskondlik tahe kujutab endast paljude inimeste koostöölist väljendust.”²⁸

1.1.1.2. Esindusdemokraatia

Demokraatia Entsüklopeedia²⁹ kohaselt esindusdemokraatia puhul rahva suveräänsus on delegeeritud konstitutsiooni kaudu valitud esindajatele ehk parlamendisaadikutele. Ameerika Ühendriikide president Abraham Lincoln on tabavalt lausunud: “Demokraatia on rahva võim rahvaesindajate kaudu rahva hüvanguks.”³⁰ Rahva suveräänsus säilib, kuid pigem passiivses mõttes ja nende roll on kui valvekoera oma. Esindajad on sealjuures valitud ainult kindlalt ette määratud ajaks ja seega ei ole nende võim neile tagatud igaveseks.

Esindusdemokraatia tekkis vastukaaluks monarhiale ehk ühiskonna juhtimine ei olnud enam pärilikul teel võimule saanud inimese käes, vaid see usaldati kellegi endi poolt väljavalitu kätte.³¹ Poliitik Abbé Sieyès on öelnud: “*C’est pour l’utilité commune que (les citoyens) se nomment des représentants bien plus capables qu’eux-mêmes de connaître l’intérêt général.*”³²

Juba 19. sajandi lõpuks olid olemas esimesed parlamentaarset esindusdemokraatiat iseloomustavad elemendid: üldised valimised ja rahva võim läbi esindajate.³³ Ühiskonnas tekkis selge vahe nende vahel, kes hoidsid võimu ja kes seda praktiseerisid. Liberalist John Stuart Mill on selle kohta öelnud, et ideaalne tingimus kaasaegseks poliitika tegemiseks hõlmab endas esindusdemokraatiat, milles inimesed “*exercise through deputies periodically*

²⁷ **Lagerspetz, M.** Kodanikuühiskonna lühisõnastik. 2004, lk 14.

²⁸ **Hagopian, M. N.**, lk 346.

²⁹ **Barber, R. B.**, lk 921-922.

³⁰ **Kalev, L.** Demokraatia. – *Poliitika ja valitsemise alused*. 2011, lk 105.

³¹ **Kama, K.** Demokraatia ja inimeste õigused. – *Akadeemia*, 2014, 26 (5), lk 771.

³² see on ühise kasulikkuse nimel, miks (kodanikud) määravad endale esindajad, kes on palju advekaatsemad kui nad ise tundma üldsuse huve (*autori tõlge*). **Dékány-Szénási, E.** Democracy: The Ideal and the Real - *Direct Democracy: The Eastern and Central European Experience*. 2001, lk 209.

³³ *Ibid*, lk 209-210.

elected by themselves the ultimate controlling power.”³⁴ Esindusdemokraatia puhul ei ole esmane küsimus, kas rahvas on piisavalt haritud ja poliitiliselt aktiivne. Lisaks ei väida esindusdemokraatia alati, et enamuse tahe peab kogu aeg olema tagatud. Siinkohal tuleks eristada mõisteid “enamuse tahe” ja “ühiskonna huvi”, sest esindusdemokraatia püüdleb pigem viimase poole. Kui esimene võib endaga kaasa tuua halbade tagajärgedega otsuseid, siis “ühiskondlik huvi”, eeldusel, et see õigesti tuvastatud on, peab selgelt ühiskonna kui terviku heaolu silmas. Kuna kõik inimesed ei saa (ega olegi kohustatud) eri põhjustel poliitikaga igapäevaselt tegelema, siis peavadki esindusdemokraatia kohaselt rahvast esindama poliitika vallas kompetentsed kodanikud, kes võtavad otsuseid vastu hoolikalt kaalutletud argumentide põhjal ja tagavad seega ühiskonna heaolu.

Nagu ka politoloog Max Weber välja tõi, on parlamendis olemas avatus ja diskussioonide olemasolu ehk olulised demokraatia elemendid. Samas nentis ta, et parteide tekkega ei püüta enam parlamentides tagada ainuüksi ühiskonna huvi, vaid eelkõige partei siseseid poliitilisi eesmärke, mis on aga loodud vähemalt osaliselt valimiste võitmise eesmärgil. Sellest tulenevalt jääb esindusdemokraatias parlamendisaadikute eesmärgiks küll teoorias oma rahvast teenida ja nende huve kaitsta, kuid praktikas lähtuvad nad oma otsustes siiski oma partei huvidest ja ideoloogiatest, püüdes kindlustada samal ajal ka oma positsiooni kui parlamendisaadik. Seetõttu kutsus M. Weber kaasaegset esindusdemokraatiat “rahvahääletuse liidrite demokraatiaks” (liidreid defineerides kui poliitilist eliiti) ja politoloog David Held seda “võistleva eliidi demokraatiaks”³⁵. Lisaks väitis ta, et enamus rahvast on poliitikast liiga vähe huvitatud ja poliitiliselt harimatud ning seega on poliitiline eliit raskesti asendatav nähtus.

M. Weberi ideede toetaja Joseph Alois Schumpeter’i (keda sai korraks ka eespool mainitud) arvates on ainult väikestes primitiivsetes ühiskondades võimalik, et rahvas on ise ka valitseja rollis.³⁶ Tema meelest on demokraatia puhul oluline regulaarsete valimiste olemasolu, mis lubab kodanikel valitsust aeg-ajalt välja vahetada ja välistab seega ka türannia tekke võimaluse. J. A. Schumpeter’i väitel on demokraatia puhul tegemist poliitikute võimuga (vs rahva võim); parlamendisaadikuks olemine on puhtalt karjääriline võimalus ja see seletab ka asjaolu, miks poliitikud ei suuda alati heaoluühiskonda saavutada. Tema sõnul peavad

³⁴ Teostavad oma võimu enda poolt regulaarselt valitud saadikute kaudu, hoides endas lõplikku kontrolli võimu üle (*autori tõlge*). **Held, D.** Models of Democracy. 2006, lk 85.

³⁵ *Ibid*, lk 5, 134-135, 137.

³⁶ **Lively, J.**, lk 36-41.

saadikud mõtlema nagu ärimed, kuidas konkurents püsida ja kliente juurde saada (antud juhul valijaid), et töökoht tagatud oleks. Samas oskab eriliselt osav “ärimed” oma vaateid ja huvisid rahvale sedamoodi esitleda, et need ka rahvale atraktiivsed tunduksid, kuigi tegelikkuses ajab poliitik oma isiklikke huve taga. Üldist huvi on tema sõnul võimatu saavutada, sest inimesi ja seega ka erinevaid huve on liialt palju. Kokkuvõtvalt saab tõdeda, et J. A. Schumpeter’i väitel on valimised demokraatia eksisteerimiseks hädavajalik element, kuid mitte mingil juhul ei tähenda see, et rahvas valib endale esindajaid, kes viivad ellu nende soove, vaid pigem inimesi, kes teevad poliitilisi otsuseid. Mainimata ei saa samas jätta asjaolu, et ka J. A. Schumpeter’i jaoks käivad demokraatia ja vabadus käsikäes: kõik kodanikud on vabad osalemaks poliitilises konkurents, et seejärel kõnevabaduse ja dialoogi võimalust parlamendis nautida.³⁷

Esindusdemokraatia probleemiks on rahva ja valitsuse liigne kaugenemine üksteisest. On oht, et rahva huvi poliitika vastu aina väheneb ja inimesed võõranduvad riigi valitsemisest, mis väljendub ühtlasi madalas valimisaktiivsuses.³⁸ Kui kodanikud oma õigusest valimas käia loobuvad, siis väheneb ka demokraatia tase riigis ja tekib korruptsioonioht. Siinkohal on tähtis, et riik oskaks poliitiliselt passiivset kodanikku poliitiliselt tegusana hoida ja kodaniku panust riigi demokraatia arengusse väärtustada.

1.1.2. Demokraatia suhe majandusega

Demokraatia ja majanduse vaheline korrelatsioon on teema, mis on köitnud nii poliitikute, sotsioloogide, majandusteadlaste kui ka ajaloolaste huve, kuid arusaam, milline on nende kahe teguri omavaheline mõju üksteisele, oleneb eelkõige asjaolust, kuidas neid üksteisega suhestada.

On neid, kes kardavad, et erasektor võib nt finantsabi andes demokraatliku riigi otsuseid mõjutada, luues seega aluse võimaliku korruptsiooni tekkeks. Seda väidet toetab ka ajalugu, kui aristokraatide kõrvale tekkis kaupmeeste klass, nn bourgeoisie, kelle ideid toetati poliitika tegemisel vastutasuks nende rahalisele lahkusele.³⁹ Samas leidub ka neid, kelle meelest demokraatlik valitsus muudab oma kõikuvate maksude ja ettearvamatute regulatsioonidega majandusturu ülearu muutlikuks ning teeb majanduse seega liialt sõltuvaks

³⁷ Held, D., lk 142-143, 146-147, 149, 156.

³⁸ Lepa, R., Illing, E., Kasemets, A., Lepp, Ü., Kallaste, Ü. Kaasamine otsustetegemise protsessi. 2004, lk 9.

³⁹ Rueschemeyer, D. Capitalism - *The Encyclopedia of Democracy*. Vol. 1, A-C. 1995, lk 170.

valitsuse hetkemeeleolust. Tekib ka küsimus, kas demokraatlik riik peaks laskma majandusel ise kujuneda ja ainult mõningasel määral teda reguleerima, lubades sellega rikkuste ebavõrdset jagunemist või peaks pigem riik püüdma luua ühiskonnas võimalikku majanduslikku võrdsust, piirates sellega võimekamate käekäiku? Liberalist Friedrich A. von Hayek leidis, et kui demokraatia tähendab tsentraliseeritud planeerimist, siis turumajandus vastupidiselt vajab simultaansust ja vabadust. Tema meelest tuleb riigil säilitada maksimaalne võimalik autonoomsus erasektorist, et olla demokraatlik, sest just nende kahe teguri iseseisev kulgemine minimaliseerib korruptsiooni tekke võimaluse.^{40, 41}

Demokraatia Entsüklopeedia käsitleb demokraatiat ja majandust kui üksteisele kasutoovaid koostööpartnereid. Peale teada-tuntud asjaolu, et demokraatia loob soodsa pinnase majanduse arenguks, väidetakse ka viimati mainitud teatmeteoses, et mida rikkam on kogukond, seda suuremaks tuleb ka pidada tema võimalusi demokraatlikku teed jätkata. Seega on selgelt näha lineaarseid seoseid demokraatia arengu ja majandusarengu vahel. Viimase väite kinnituseks on tehtud ka erinevaid kvantitatiivseid uuringuid, mis kõik on toetanud eelmaintitud positiivset korrelatsiooni. Samas tuleb meeles pidada, et majanduslik areng ei tähenda automaatselt demokraatia tekkimist, vaid ta pigem aitab kaasa (koos teiste faktoritega) demokraatia loomisele ning ennekõike soodustab juba olemasoleva demokraatia püsimist.⁴²

Demokraatia entsüklopeedia toob välja, et demokraatia kasv tänu majanduse kasvule oli silmatorkavam 80-date alguses kui 50-date lõpus ehk sellest sai järeldada, et tegemist on kasvava trendiga. Samas politoloog Samuel P. Huntington, olles 1984. aastal konstateerinud, et majanduse ja demokraatia vahel on selgelt nähtav tugev side, arendas antud väidet hüpoteesiga, et demokraatia edasine areng maailmas saab olema küllaltki aeglane, sest ka majanduslik areng riikides on aeglustunud. Samale järeldusele jõudis ka politoloog Robert Dahl oma raamatus "Polüarhia".⁴³

Majanduse ja demokraatia vahelist sidet seletab Demokraatia Entsüklopeedia väitega, et majandusareng aitab kaasa rahva heaolu kasvule (nt. laste suremus väheneb, eluiga pikeneb, kirjaoskus suureneb), mis omakorda toetab demokraatia arengut. Kui SKP *per person* tõuseb, siis kasvab ka kesklassi osakaal, mis tähendab omakorda rohkem haritud,

⁴⁰ Rueschemeyer, D., lk 170-171.

⁴¹ Bosanquet, N. Market Theory - *The Encyclopedia of Democracy*. Vol. 3, L-R. 1995, lk 801.

⁴² Lipset, S. M. Development, Economic - *The Encyclopedia of Democracy*. Vol. 2, D-K. 1995, lk 350.

⁴³ *Ibid*, lk 350-351.

ostujõulisi ja ühiskonnateadlikke inimesi. Politoloog Seymour Martin Lipset on selle kohta öelnud: “*Perhaps the most common generalization linking political systems to other aspects of society has been that democracy is related to the state of economic development. The more well-to-do a nation, the greater the chances that it will sustain democracy.*”⁴⁴

Samas loob majanduse liiga tugev seostamine demokraatiaga riskantse olukorra, sest kui positiivset korrelatsiooni arvesse võtta, siis sellest järeldub, et kui üks on ohus, ohustab see automaatselt ka teist. Siinkohal on vast mõistlikum rääkida mitte niivõrd riskist demokraatiast, vaid pigem ohust võimulolevale valitsusele. Majanduskasv õigustab arvestataval määral võimuloleva valitsuse eksistentsi ja kindlasti aitab valitsusel ka võimul püsida. Inimesed tahavad valitsust, mis tagaks heaolu ühiskonnas ja nagu eelnevalt mainitud sai on tugev majandus selle aluseks.⁴⁵ Seega on demokraatliku riigi kohus oma kodanike ees luua majandustegevusele selge raamistik, mis annab riigis toimivatele ettevõtetele ja majandusorganisatsioonidele kindlad õigused ja ka kohustused ning eelkõige aluse tegutsemiseks. Läbimõeldud ja hästi toimiva raamistiku kasulikkusest saavad üheselt tulu nii kodanikud kui ka poliitikud, sest see tagab omakorda demokraatia püsijäämise, mis jällegi on hea alus majanduse arenguks ja heaoluühiskonna tõusuks.

Kokkuvõtvalt saab väita, et majandus ja demokraatia on omavahel positiivses sõltuvuses, kuid see ei tähenda, et ainult majanduse kasvust piisab demokraatliku riigi tekkeks või et riik ei võiks olla demokraatlik, kui ta pole jõukas. Oma roll on kindlasti veel teiste elementide seas erinevatel sotsiaalsetel faktoritel, usulistel vaadetel, traditsioonidel ja geograafilisel positsioonil.⁴⁶ Sellegipoolest näitab üldine tendents, et demokraatia on esindatud pigem heal järjel riikides kui vaestes. Lõpetuseks saab tõdeda, et majanduskasv toob kaasa stabiilse demokraatia ja legitimeerib võimul olevat valitsust ning seega tuleks demokraatia arengut ja majanduskasvu vaadata kui liitlasi, kes käivad käsikäes.⁴⁷

⁴⁴ Võib-olla kõige tavapärasem üldistus, et seostada poliitikat muude ühiskonna aspektidega on väide, et demokraatia on majandusarenguga korrelatsioonis. Mida paremini läheb riigil, seda suuremad on šansid demokraatia püsimiseks (autori tõlge). Lane, J. E., Ersson, S. Democracy: A Comparative Approach. 2003, lk 44.

⁴⁵ *Ibid*, lk 89.

⁴⁶ Neal, P. Theory, Postwar Anglo-American - *The Encyclopedia of Democracy*. Vol. 4, S-Z. 1995, lk 1252

⁴⁷ Lane, J. E. jt, lk 11.

1.1.3. Demokraatia suhe kodanikuühiskonnaga

Euroopa Liit määratleb kodanikuühiskonda kui “ühine nimetus üksikisikute või rühmade igasuguse sotsiaalse tegevuse jaoks, mis ei tulene riigist ja mida riik ei juhi. Abstraktselt võib kodanikuühiskonna organisatsioone määratleda kõigi organisatsiooniliste struktuuride kogumina, mille liikmete eesmärgid ja kohustused teenivad üldisi huve ning mis tegutsevad vahendajana riigiasutuste ja kodanike vahel.”⁴⁸ Demokraatia Entsüklopeedia vaatlleb mõistet “kodanikuühiskond” kahe nurga alt. Ühelt poolt saab vastandada kodanikke valitsusele ja sellisel juhul kodanikuühiskonnaga kaasneb pigem negatiivne alatoon: midagi, mis on valitsuse vastu. Teisest küljest võib võtta kodanikuühiskonda kui gruppi, kes soovib poliitikast osa saada, valitsusega koostööd tehes. See eeldab loomulikult usaldust nii valitsuse suhtes kui ka kodanike endi vahel ning teatavaid ressursse, oskusi ning soovi neid ka kasutada.⁴⁹ T. Varrak defineerib kodaniku- ehk tsiviilühiskonda kui “eraalgatuslike ühendust, suhete, institutsioonide (firmad, seltsid, kutsealased assotsiatsioonid, klubid, huvialaringid jne), s.o. kodanike vabatahtliku koostöö pinnal spontaanselt tekkinud ühendus, mis erineb riigist ja on riigi suhtes suurel määral autonoomne”.⁵⁰ Kodanikuühiskonna erinevate definitsioonide juures jäävad kõlama selgelt iseloomujooned nagu “vabatahtlik”, “koostöö”, “aktiivne” ja “riigiväline”. Michael Edwards eristab kodanikuühiskonnas kolme mõõdet: assotsiatsiooniline tegevusväli (vs riiklik või majanduslik), hea ühiskond ja avalik sfäär.⁵¹

Kodanikuühiskonna poliitilisteks rollideks on avaliku arutelu algataja roll, et ühiskonna probleemid välja tuua, võimu kontrollija ja tasakaalustaja roll ning poliitilise informatsiooni vahendaja roll kodanike ja riigi vahel.⁵² Ametlikult pooldavad kõik tänapäeva arenenud demokraatiad kodanikuühiskonna olemasolu olenemata, kas tegemist on osalus- või esindusdemokraatiat praktiseeriva riigiga. Kodanikuühiskonda tuleb võtta kui lüli riigi ja indiviidi vahel. Samas erineb kodanikuühiskonna aktiivsuse tase riigiti ja võib seega piirduda ainult informatsiooni edastaja rolliga.⁵³ Siinkohal on asjakohane meelde tuletada A. de Tocqueville'i küsimust: “*What stabilizes democracy the most – civil society or political*

⁴⁸ Voldik “Osalusdemokraatia viis põhipunkti.” Euroopa Majandus- ja Sotsiaalkomitee, 2011.

⁴⁹ Smith, S. B. Theory, Twentieth-Century European - *The Encyclopedia of Democracy. Vol. 4, S-Z.* 1995, lk 1260.

⁵⁰ Varrak, T., lk 97.

⁵¹ Ruutsoo, R. Kalev, L., Jakobson, M.-L. Kodanikuühiskond – *Poliitika ja valitsemise alused.* 2011, lk 172-173, 177.

⁵² *Ibid*, lk 183-184.

⁵³ Nagle, J. D. Mahr, A. Democracy and Democratization: Post-communist Europe in Comparative. 1999, lk 65.

institutions?”⁵⁴ Ehkki selle töö eesmärk ei ole antud küsimusele vastust leida, siis tulenevalt A. de Tocqueville’i küsimusest võime järeldada, et vähemal või rohkemal määral on mõlemad vajalikud elemendid, et stabiilne demokraatia oleks tagatud. Tugev ja iseseisev kodanikkond on demokraatlikus riigis peamine garantii, et poliitikud ei muutuks liialt võimuahneks ja poliitiline süsteem ei stagneeruks.

2001. aasta OECD raporti väitel “huvide tasakaalustatud kaasamist peetakse üha enam poliitika kujundamise ja otsuste tegemise protsessi loomulikuks osaks, mis aitab vältida ka hilisemaid rakendamise probleeme.”⁵⁵ Kodanike kaasamine poliitilisse protsessi annab neile võimaluse ühiskonnaelu kujundamises osaleda ja aitab neil paremini mõista poliitilist loomeprotsessi ja otsuste taga olevat laiemat pilti. Poliitikauuringute Keskuse PRAXIS järgi kaasamise kontseptsioon lähtub eeldusest, et riigi tasandil otsuste tegemise ja õigusaktide ettevalmistamise protsessid ei toimu vaid poliitikute- ja ametnikekeskselt, vaid otsuste ja õigusaktide ettevalmistamises on lubatud osaleda ka kodanikel ja huvirühmadel.⁵⁶ Kaasamist jaotatab Peipsi Koostöö Keskus vastavalt kaasamise eesmärgile kolmeks: informeerimine (info edastamine), konsulteerimine (tagasiside andmine) ja osalus (aktiivne koostöö kodanikega) (vt. lisa 1). Kaasamisprotsessi maksimaalse tulemuse saamiseks tuleb kaasata võimalikult palju asjakohaseid huvigruppe.⁵⁷ PRAXIS iseloomustabki kaasamist järgmiselt: paindlik, laiaulatuslik, tasakaalustatud, pidev, struktureeritud ning läbipaistev. Olulisemad probleemid kaasamise juures nende sõnul on aga ajanappus, huvirühmade passiivsus ja ebakompetentsus.⁵⁸ Samas tõhus osalemine eeldab alati ka riigipoolset soovi seda soodustada ja tahet inimesi kaasata.⁵⁹

Nii esindus- kui ka osalusdemokraatias üks võimalikke kaasamisvorme on rahvahääletus, millega riik näitab, et ta usaldab oma rahvast ja annab ühtlasi ka otsusele suurema legitiimsuse kui seda annaks parlamendis vastuvõetud otsus. Riigiti erineb kui tihedalt seda võimalust kasutatakse. Samas rahvahääletuse toimumine ei tähenda ilmtingimata, et sellele eelnevad arutelud, informatsiooni jagamised jms ehk rahvahääletuse toimimine ei tähenda automaatselt rahvaga info jagamist ja tema harimist. Sellest tulenevalt

⁵⁴ Mis stabiliseerib demokraatiat enim – kodnikuühiskond või poliitilised institutsioonid (*autori tõlge*)? Lane, J. E. jt, lk 9.

⁵⁵ Illing, E. Lepa, R. Kaasamisvormid – ülevaade ja kasutusvõimalused. Eveli Illing, Reesi Lepa. 2005, lk 6.

⁵⁶ Lepa, R. jt, lk 9.

⁵⁷ Avalikkuse kaasamise käsiraamat: ametnikult ametnikule. 2008, lk 7, 12-13.

⁵⁸ Illing, E. jt, lk 4, 7-8.

⁵⁹ Lepa, R. jt, lk 10.

saab väita, et rahvahääletus ei pruugi alati parima tulemuse anda ühiskonna heaolu silmas pidades.⁶⁰

Kodanikuühiskonna ja demokraatliku riigi vahel on äärmiselt oluliseks faktoriks eelnevalt mainitud omavaheline suhtlus. Avaliku dialoogi puudumine toob endaga kaasa rahva kaugenemise poliitikast ja pärsib seega ka demokraatia arengut. De Tocqueville toetas viimast väidet öeldes, et demokraatia jaoks kõige suuremaks ohuks on kodanike ükskõiksus.⁶¹ Kodanikuühiskond oma seltsingute, mittetulundusühingute, sihtasutuste jt vormide näol on seega määrava tähtsusega riigi demokraatliku arengu jaoks.

Kodanikuühiskonna kontseptsioon on aina rohkem erinevate valdkondade esindajates huvi äratanud. Ka Euroopa Liidul on oma poliitika siin valdkonnas ette näidata.⁶² Seega ei eksisteeri kodanikuühiskond ainult riiklikul tasandil, vaid pigem tuleb seda seostada demokraatliku valitsemisega laiemalt. Kodanikuühiskond on termin, mis tähendab rahumeelset, mitte vägivaldset, kuid aktiivset tegevust oma huvide kaitseks läbi dialoogi.⁶³ See tähendab ka vähemuses olevale grupile sõnaõiguse andmist. Euroopa Liit on avaliku arutelu kohta öelnud järgmist: “Kodanikuühiskonna dialoog on demokraatlik ja avaliku arvamust kujundav protsess, mis võib toimuda eri vormides sõltuvalt sellest, milliseid osalejaid kaasatakse.”⁶⁴ J.-J. Rousseau kontseпти “positiivne vabadus” kohaselt naudivad tõelist vabadust ainult need kodanikud, kes osalevad aktiivselt kodanikuühiskonnas.⁶⁵

1.2. Hüpoteesid ja muutujad

Magistritöö eesmärk on näidata, milline on demokraatia loomulik kulg arvestades riigis toimuvaid muutusi. Autori sihiks on ära tõestada, et osalusdemokraatia ja esindusdemokraatia populaarsus on suhtes majanduse tõusude ja mõõnadega.

Antud uurimuses on sõltuvateks muutujateks “esindusdemokraatia” ja “osalusdemokraatia”, millest viimane tähendab ka rohkem poliitiliselt aktiivseid kodanikke;

⁶⁰ Lepa, R. jt, lk 12.

⁶¹ Pietrzyk, D. I., lk 43.

⁶² vt nt http://ec.europa.eu/transparency/civil_society/ (20.03.2015)

⁶³ Kaelble, H. Civil society: the concept and the European level - *Building Democracy and Civil Society East of the Elbe: essays in honour of Edmund Mokrzycki*. 2006, lk 360.

⁶⁴ Voldik “Osalusdemokraatia viis põhipunkti.” Euroopa Majandus- ja Sotsiaalkomitee, 2011.

⁶⁵ Canovan, M. Virtue, Civic - *The Encyclopedia of Democracy*. Vol. 4, S-Z. 1995, lk 1280.

sõltumatuks muutujaks on “majandus”, mis antud uurimuse kohaselt käib oma rada pidi ja mille languste ja tõusude tagamaad ei vaja praeguses kontekstis alati täpsustamist.

Arvestades teoorias mainitud asjaolu, et majanduskasv legitimeerib võimul olevat valitsust, on muutujate omavahelisest seosest tuletatud hüpotees:

“Majanduse langus toob endaga kaasa esindusdemokraatia kooseksisteemise osalusdemokraatiaga.”

Osalusdemokraatia kasv tähendab automaatselt esindusdemokraatia populaarsuse langust. Antud hüpoteesi kontrollimiseks on loodud kolm alahüpoteesi:

- 1) Esindusdemokraatia on lineaarses suhtes majanduse kasvuga,
- 2) Majanduse kasv on pöördvõrdeline kodanikuühiskonna aktiivsuse kasvuga,
- 3) Majanduse langedes osalusdemokraatia kasvab.

Ideaalis tuleks hüpoteesi koos selle alahüpoteesidega tõestada kõigi teadaolevate demokraatlike riikide andmete põhjal või siis vajadusel võiks ka limiteerida uuringut nt. Euroopa Liidu riikidega. Arvestades aga praeguses töös ette nähtud ajalist ja mahulist piirangut on autor sunnitud piirduma kahe juhtumi uuringuga. Autori valik langes Eesti ja Läti kasuks. Eelnimetatud piirang tähendab reaalselt võimalust jätkata käesolevat uurimustööd tulevikuski.

Antud hüpoteeside lahendamiseks tuleb leida sobivad mõõdikud demokraatiale, kodanikuühiskonna aktiivsusele ja majandusele. Hüpoteeside paremaks mõistmiseks illustreerib autor leitud korrelatsiooni tulemusi ka mõõteskaaladega.

2. METOODIKA

2.1. Mõõdikud

2.1.1. Demokraatia mõõtmine

Demokraatia mõõtmiseks võib luua ilma suurema vaevata isesuguseid kombinatsioone kõikvõimalikke erinevaid asjakohaseid tegureid omavahel suhestuma pannes. Küsimusele, miks demokraatiat on nii palju uuritud, vastab A. de Tocqueville järgmiselt: “*La question que j’ai soulevée n’intéresse pas seulement les Etats-Unis, mais le monde entier; non pas une nation, mais tous les hommes.*” (Tocqueville 1963: 175).⁶⁶

Demokraatia mõõtmine jaguneb üldjoontes kaheks – vahet tuleb teha, kas tegemist on dihhotoomilise või skaalalise mõõtmisega. Esimese puhul on riigid jaotatud kahte gruppi: “demokraatiateks” ja “mittedemokraatiateks”. Teise puhul pannakse vaatluse all olevad riigid mõõtskaalale (kusjuures välistatud ei ole, et skaalal on ka miinusmärgiga osa).⁶⁷ Ei oleks õiglane väita, et üks meetod on teisest parem. Pigem oleneb valik uurimusküsimusest ja sellele lähenemise meetodist. Antud magistritöös ei võrrelda erinevaid riike, vaid riigisisest demokraatia arengut ning seega kasutab autor siinses töös skaalalist mõõtmist. Enne valitud mõõtriista juurde jõudmist toob autor lühidalt välja ka teisi teada-tuntuid demokraatia mõõtmise võimalused ja põhjendab ära, miks need kõrvale jäeti.

2.1.1.1. *Freedom House*

Freedom House’i “*Comparative Study on Freedom*”⁶⁸ pärineb 1970-datest. Selle organisatsiooni juhtkond uskus, et demokraatia on parim relv totalitaarsete ideoloogiate vastu.

⁶⁶ Küsimus, mida ma tõstatasin ei huvita ainult Ameerika Ühendriike, aga kogu maailma; mitte ainult ühte rahvast, aga kõiki inimesi (autori tõlge). **Berg-Schlosser, D.** Introduction - *Democratization: The State of the Art*. 2007, lk 16.

⁶⁷ **Lane, J. E. jt**, lk 29.

⁶⁸ Võrdlev uurimus vabadusest (autori tõlge).

Freedom House on olnud tegev Kesk- ja Ida-Euroopas, aidates endistel kommunistilikel ühiskondadel luua iseseisvad meediakanaleid ja mõttekeskusi. Tema uurimusi peetakse ka arvestavateks näitajateks USA välispoliitika kujundamisel, kus põhirõhk on demokraatia edendamisel.⁶⁹

Freedom Houde Index (edaspidi: FHI) koosneb kahest plokist: poliitilistest õigustest (enamasti seotud valimistega) ja kodaniku vabadustest. Kokku hinnatakse 25 erinevat kriteeriumit 7 palli skaalas põhimõttel, mida väiksem number, seda parem tulemus. Üleüldise keskmise järgi jaotatakse riigid kolme eri gruppi: “vaba” (1.0-2.5), “osaliselt vaba” (3.0-5.0) ja “mittevaba” (5.5-7.0). Arvesse ei võeta riigi asukohta, etnilist ja religioosset kooslust ega majandusnäitajaid.⁷⁰ Viimaste andmete kohaselt kuulub gruppi “vaba” 45% maailma riikidest, mida saab suhteliselt heaks näitajaks arvata.⁷¹

Autor nõustub Joseph E. Ryaniga⁷², et kuigi ühest küljest peaks kriteeriumite paljusus positiivne olema, siis lähema uurimuse tulemusena saab väita, et see on ehk liialt kõikehaarav ja kohati on kriteeriumite seos demokraatiaga pigem kaudne kui otsene, mille tõttu ei saa ka täielikult nõustuda FHI keskmise arvutusega. Loogilisem oleks, et demokraatiaga otseses seoses olevad elemendid oleksid ka suurema kaaluga keskmise arvutamisel.

2.1.1.2. Economist Intelligence Unit

Economist Intelligence Unit'i demokraatia indeks (edaspidi: EIU demokraatia indeks) loodi aastal 2006 ja on seega võrdlemisi uus, kuid sellegipoolest ülemaailmselt tunnustatud. Tegemist on mõtmisskaalaga, kus indeks jaguneb viieks kategooriaks: valimised, kodaniku vabadused, valitsuse toimimine, poliitiline kaasamine ja poliitiline kultuur. Kokku hinnatakse 60 erinevat kriteeriumit skaalal 0-10 ja demokraatia indeksi saamiseks arvutatakse aritmeetiline keskmine. EIU demokraatia indeks mõõdab demokraatia taset 167 erinevas riigis, jättes välja mikroriigid. Tulemused jaotatakse nelja gruppi: “täiuslikud demokraatiad”

⁶⁹ http://www.freedomhouse.org/content/our-history#.U1UJgeZ_vt0 (12.03.2014)

⁷⁰ <http://www.freedomhouse.org/sites/default/files/Freedom%20in%20the%20World%202014%20Booklet.pdf> (20.03.2015)

⁷¹ <http://www.freedomhouse.org/sites/default/files/Country%20Status%20%26%20Ratings%20Overview%2C%201973-2014.pdf> (20.03.2015)

⁷² Ryan, J.E. Prosperity Needs Democracy. - *Wall Street Journal*, 24. jaanuar, 1994, A13.

(8-10), “ebatäiuslikud demokraatiad” (6-7.9), “ hübriidrežiimid” (4-5.9) ja “autoritaarsed režiimid” (0-3.9).⁷³

Oluline on teada, et lisaks ekspertide analüüsidele kasutatakse EIU demokraatia indeksi arvutamisel ka rahvaküsitlusi⁷⁴, mis praeguse magistritöö autori meelest tähendab, et indeks on subjektiivsete arvamuste tulemus ja ei garanteeri tegeliku olukorra peegeldamist. Nende viimaste andmete järgi (2012. aasta kohta tehtud uuringud) on maailmas demokraatia seisakus. Demokraatlike riikide alla (täiuslikud ja ebatäiuslikud demokraatiad kokku) loevad nad 47,3% riikidest⁷⁵.

2.1.1.3. Alvarez, Cheibub, Limongi ja Przeworski indeks

Poliitikateadlased Michael Alvarez, Jose Antonio Cheibub, Fernando Limongi ja Adam Przeworski tegelevad eelkõige demokraatia ja majandusarengu suhte uurimisega. Selle jaoks löid nad demokraatia indeksi, mille eesmärgiks on eristada, kas tegemist on demokraatliku riigiga või diktatuuriga.⁷⁶ Seega antud juhul ei ole tegemist skaalalise, vaid dihhotoomilise mõõtmisega.

Alvarez, Cheibub, Limongi ja Przeworski indeks puhul vaadeldakse teiste kriteeriumite seas valimiste toimimist, parteide konkurentsi olemasolu ja valitsuste vahetumisi või mittevahetumisi. Need on äärmiselt olulised elemendid demokraatia juures, kuid kuna antud indeks ei tegele skaalalise mõõtmisega, siis praeguses magistritöös, kus võrreldakse riigisisest demokraatia tüüpi muutus, ei ole otstarbekas seda kasutada.⁷⁷

2.1.1.4. Tatu Vanhanen – antud uurimustöö valik

Soome politoloog Tatu Vanhanen lähtub oma demokraatia definitsiooni loomisel sotsioloog Seymour M. Lipseti, J. A. Schumpeteri ja Parlamentidevahelise Liidu esinudssdemokraatia definitsioonidest. Viimastest lähtuvana tähendab demokraatia tema meelest: “*A political system in which ideologically and socially different groups are legally*

⁷³ http://www.economist.com/media/pdf/DEMOCRACY_INDEX_2007_v3.pdf (14.04.2014)

⁷⁴ *Ibid.*

⁷⁵ <http://pages.eiu.com/rs/eiu2/images/Democracy-Index-2012.pdf> (14.04.2014)

⁷⁶ Przeworski, A. Alvarez, M. E. Cheibub, J. A. Limongi, F. Democracy and Development: Political Institutions and Well-being in the World, 1950-1990. Cambridge: Cambridge University Press, 2000, lk 14.

⁷⁷ *Ibid.*, lk 30.

entitled to compete for political power and in which institutional power holders are elected by the people and are responsible to the people.”⁷⁸

Kõige tähtsamad demokraatia tunnusemärgid on T. Vanhaneni jaoks: konkurentsiaaste ja osalustase. Ta nimetab neid kahte “*the two crucial dimensions of democratization.*”⁷⁹ Ideaalis peaksid mõlemad näitajad riigis kõrged olema.⁸⁰ Konkurentsiaastet näitab T. Vanhaneni väitel väiksemate erakondade osakaal hääletest, osalusastet hääletajate protsent kodanikest. Demokraatia indeksi leiab ta korrutades mõlemad näitajad omavahel ja jagades tulemuse 100-ga, mis tagab ka mõlema võrdse osakaalu antud demokraatia mõõtriistas. T. Vanhaneni indeksi positiivseks aspektiks on ka asjaolu, et ta korrutab selle elemendid omavahel, mitte ei liida, mis tähendab, et kui üks näitajatest on “0”, siis on ka tulemus “0” ehk demokraatia riigis puudub.⁸¹ Siinse autori meelest on see vägagi õigustatud lähenemine, sest demokraatia eksisteerimiseks on mõlema elemendi olemasolu hädavajalik.

T. Vanhanen seletab ka lahti, miks ta rahvahääletust oma demokraatia valimisse ei pane. Ta põhjendab seda järgmiste väidetega: 1) esindusdemokraatia domineerib tänapäeva maailmas; 2) kõik riigid ei tee rahvahääletusi; 3) rahvahääletuste sagedus erineb riigiti liiga palju.⁸² Kokkuvõtvalt saab järeldada, et rahvahääletuse kaasamine demokraatia indeksisse ei lubaks kõiki maailma riike omavahel võrrelda võrdsel alusel.

Antud valimil puudub kindel läve süsteem või piir, mis jagaks riigid demokraatlikeks ja mittedemokraatlikeks. Riikidele saab hinnangu anda neid mõõtskaalal positsioneerides. Praeguse uurimustöö juures ei ole aga autori jaoks oluline mitte riike omavahel võrrelda, vaid uurida esindusdemokraatia tõuse ja langusi riigi siseselt eri aastatel. T. Vanhanen on kasutanud algandmeteks parlamendi- ja/ või presidendivalimiste tulemusi, põhinedes oma valiku tegemisel kummagi tähtsusastmele vastavas riigis.⁸³

Enamustes autorile teadaolevates uuringutes kasutatakse mõõtmiseks kas siis ainult subjektiivseid meetmeid (nt. kodaniku vabadused, poliitilised õigused jms.) või enamasti nii subjektiivseid kui ka objektiivseid meetmeid läbisegi. Vanhaneni demokraatia indeks on

⁷⁸ Poliitiline süsteem, kus ideoloogiliselt ja sotsiaalselt erinevad grupid omavad seaduslikku õigust võidelda poliitilise võimu eest ja kus institutsioonilised võimuhoidjad on valitud inimeste poolt ja vastutavad nende inimeste ees (*autori tõlge*). **Vanhanen, T.** Democratization: A Comparative Analysis of 170 Countries. 2003, lk 48-49.

⁷⁹ Kaks üliolulist demokratiseemise dimensiooni (*autori tõlge*). *Ibid*, lk 56.

⁸⁰ *Ibid*, lk 55, 64.

⁸¹ **Berg-Schlosser, D.** Concepts, Measurements and Sub-Types in Democratization Research - *Democratization: The State of the Art*, 2007, lk 36.

⁸² **Vanhanen, T.**, lk 62.

⁸³ <http://www.fsd.uta.fi/en/data/catalogue/FSD1289/meF1289e.html#tiedostot> (15.04.2014)

autori meelest võrdlemisi objektiivne, kvantitatiivsetel andmetel põhinev ja seega teaduslikum. Eelduseks on loomulikult, et eelandmed pärinevad usaldusväärsetest ametlikest allikatest. Valimi kriitikaks võib öelda, et osades maailma riikides on hääletamine seadusega kohustuslik ja sellest tulenevalt nende riikide demokraatia indeks on ka loomulikult kõrgem.⁸⁴ Praeguse uuringu juures ei oma antud kriitika aga tähtsust.

T. Vanhanen arvutab oma uurimuste algfaasis osalustaseme protsenti täiskasvanud kodanike arvust. Hiljem on ta eelistanud protsenti arvutada kõigi kodanike arvust, sest ajaloolised andmed (19. sajand) on selle võrra täpsemad.⁸⁵ Lisaks tähendab kõigi kodanike hõlmamine oma valimisse ka naiste, mustanahaliste jt inimeste kaasamist, keda 19. sajandil tegelikult hääleõiguslikuks kodanikuks ei peetud. Kuna siinne autor nii kaugele ajas tagasi ei lähe, siis selles uurimustöös tehakse arvutused hääleõiguslike kodanike arvu põhjal.

Kokkuvõtvalt saab väita, et üheks demokraatia mõõdikuks on kindlasti “valijate osalus”, sest autorile teadaolevalt on kõikides demokraatlikes riikides kõrgeim võim põhiseaduse järgi rahva käes, kes on võimul läbi enda poolt valitud parlamendisaadikute. Teiseks mõõdetavaks parameetriks peab olema “konkurents”, mis tagab inimeste roteerumise, tahte rahvale meeldida ja seega tema heaolu eest võidelda. Mõlema elemendiga on ka kodanike vabadus tagatud: kõigil on õigus osaleda poliitikas nii valitavatena kui ka valijatena. Ajakiri *The Guardian* nimetas 2014. aasta aprilli maailma kõige demokraatlikumaks kuuks just valimiste rohkuse tõttu.⁸⁶

Antud töö autor pöörab lugejate tähelepanu asjaolule, et Vanhaneni demokraatia indeks (nagu eespool ka mainitud sai) põhineb esindusdemokraatia definitsioonil. Osalusdemokraatia peab samuti tähtsaks mõõta konkurentsi ja valijate osalust, kuid näitajate nimekirja tuleb kindlasti lisada ka kodanikuühiskonna mõõtmine. Antud mõtteviisi toetab ka D. Pietrzyk-Reeves väites, et “*civil society and democracy, although their connotations are different, overlap each other.*”⁸⁷

⁸⁴ Berg-Schlosser, D. (2007a), lk 33.

⁸⁵ Vanhanen, T., lk 54.

⁸⁶ <http://www.theguardian.com/world/2014/apr/03/april-2014-six-countries-one-billion-people-the-worlds-most-democratic-month> (15.04.2014)

⁸⁷ Kodanikuühiskond ja demokraatia, kuigi eri konnotatsiooniga, kattuvad osaliselt üksteisega. (autori tõlge). http://www.academia.edu/7868984/Civil_Society_Conceptual_History_from_Hobbes_to_Marx (17.03.2015)

2.1.2. Majanduse mõõtmine

Majandusuuringutes on tavalisteks mõõtmiselementideks: töötus, inflatsiooni tase ja sisemajanduse koguprodukti (edaspidi: SKP).⁸⁸ SKP koosneb viiest näitajast: tarbimine, investeeringud, valitsemissektori kulutused, import ja eksport.⁸⁹ SKP-d võib arvestada SKP inimese kohta ja sellisel juhul SKP on jagatud rahvaarvuga (edaspidi: SKP *per capita*). Lisaks tuleb eristada nominaalset SKP-d reaalsest SKP-st. Nominaalne SKP on SKP jooksvates hindades, reaalne SKP kasutab aga konstantseid hindasid (jättes välja inflatsiooni). SKP kriitikaks saab öelda, et ta ei hõlma endas tasustamata töö väärtusi (nt vabatahtlike) ja varimajandust.⁹⁰

Majanduse mõõtmiseks on kindlasti veel palju teisi võimalusi, aga kuna praegune uurimustöö ei keskendu majandusele, siis ei pea antud töö autor vajalikuks kõiki alternatiive ka üles loetleda. Tegelikult ei ole isegi tähtis, millist majandusnäitajat (töötus, inflatsioonitase või majanduskasv) kasutada, kuna uurimus ei koosne eri geograafiliste piirkondade võrdlusest, kus peaks arvestama, et ühed või teised näitajad võivad omada mõjutusi kõrvalistest teguritest. Kuivõrd uurimusobjektiks on riigisisene areng, siis on kõigi näitajate kasutus õigustatud. Antud töö autori eelistus langeb majanduskasvu kasuks, sest see hõlmab endas erinevaid elemente ja on seega teistest oma olemuselt komplekssem. Ka Rahvusvaheline Valuutafond toetab autori arvamust.⁹¹

Majanduse mõõtmise juures (nagu ka mujal) on eelkõige tähtis, et baasandmed pärineksid usaldusväärsetest allikatest. Seetõttu tuleb kindlasti oma uurimuses baseeruda rahvuspankade ja tunnustatud rahvusvaheliste organisatsioonide statistikale.

Majandusteadlane ja Nobeli preemia laureaat Paul Samuelson on öelnud, et SKP on “*truly among the great inventions of the 20th century*”.⁹²

⁸⁸ **Brown, W. S.** Makroökoonoomika baasteooria. 1997, lk 292.

⁸⁹ **McTaggart, D. Findlay, C. Parkin, M.** Macroeconomics. 2013, lk 574.

⁹⁰ **Blanchard, O.** Macroeconomics. 2006, lk 24, 46, 206.

⁹¹ International Monetary Fund Annual Report 2013: Promoting a More Secure and Stable Global Economy. 2013, lk 54. Vt http://www.imf.org/external/pubs/ft/ar/2013/eng/pdf/ar13_eng.pdf (15.04.2014)

⁹² tõesti 20. sajandi kõige suuremate leiutiste seas (*autori tõlge*). Vt http://www.oecdobserver.org/news/archives-tory.php/aid/1518/Is_GDP_a_satisfactory_measure_of_growth_.html (15.04.2014)

2.1.3. Kodanikuühiskonna mõõtmine

Kodanikuühiskonna mõõtmine on kõige raskem ülesanne antud magistritöös. Kodanikuühiskonna indekseid on kahtlemata väga palju loodud, kuid rahvusvaheliselt tunnustatud indekseid on selle eest üksikuid. Kõige tuntum neist on kindlasti CIVICUS: *World Alliance for Citizen Participation*.⁹³

CIVICUS ei ole lühend, vaid tähendab ladina keeles “kodanikkupuutuv”.⁹⁴ Organisatsioon loodi 1991. aastal eesmärgiga laiendada kodanike osalust üle maailma, toetades sellega osalusdemokraatia olemasolu. CIVICUS teeb tugevalt koostööd ÜRO-ga ja omab esindajaid ÜRO juures New Yorkis ja Genfis. CIVICUS on veendunud, et osalusdemokraatia abil saab võidelda vaesuse vastu, suurendada jätkusuutlikku arengut ja sotsiaalset õiglust. Nad leiavad, et maailma enamikes paikades puudub senini usaldus kodanike ja valitsuse vahel, sest ühelt poolt valitsused ei ole piisavalt läbipaistvad oma tegemistes ja ei näe vajadust anda aru iga oma otsuse üle ning teiselt poolt ei peeta lihtsalt oluliseks kodanike kaasamist valitsemis- ja otsustusprotsessi, mis tegelikult mõjutavad tihtipeale väga otseselt kodanike eluolu.⁹⁵

CIVICUS-e kodanikuühiskonna indeks hõlmab enda all viit dimensiooni: kodanikuühiskonna organisatsiooniline struktuur, kodanike kaasamine, mõju vaatlus, kodanikuühiskonna väärtushinnangute järgimine ja ümbritseva keskkonna toetus. Indeksi loomiseks vajalikke algandmeid otsitakse kõikvõimalikest allikatest, sh meedia kanalite, küsitluste ja erinevate varasemate uurimuste kasutamist.⁹⁶ See tähendab loomulikult, et tegemist on kohati subjektiivse tulemusega ja allikad, kuigi hoolikalt valitud, ei pärine alati kõige usaldusväärsematest kohtadest.

Loomulikult ei ole võimalik kõiki riike ühtede kriteeriumite järgi alati hinnata ja ideaalilähedase tulemuse saamiseks tuleb indeksit kohandada riigi omapäradega. Seda vaatenurka toetab ka CIVICUS oma uudsete vahenditega.⁹⁷ Samas kui tahaksime siiski leida niisuguseid universaalseid kriteeriume, mis lubaksid enamuse maailma riike üksteisega võrrelda ja mis samas peegeldaksid ka kodanikuühiskonna aktiivsust arvestataval määral, siis millised need oleksid?

⁹³ Maailma Liit Kodanike Osalemiseks (*autori tõlge*).

⁹⁴ Kleis, R. Torpats, Ü. Gross, L. Freymann, H. Ladina-eesti sõnaraamat. 2002, lk 204.

⁹⁵ <http://www.civicus.org/> (16.04.2014)

⁹⁶ *Ibid.*

⁹⁷ *Ibid.*

Üheks peamiseks näitajaks on kindlasti valitsuse poolt korraldatud referendumite arv. See näitab selgelt, et riik soovib rahva arvamust kuulda ja neid otsustusprotsessi kaasata. Sama kriteeriumit võib kasutada ka riigi sisese olukorra hindamiseks, kuid kuna antud uurimuse puhul on juhtumi uuringuteks Eesti ja Läti, kus sagedaste referendumite korraldamise traditsioon puudub, siis ei ole arukas seda näitajat siinses töös kasutada. Teiseks faktoriks võib nimetada streikide, meeleavalduste ja tööseisakute koondarvu. Sellise koondarvu kasutamine on aga vaieldav, sest streikide arvu kasv või langus sõltub mitmetes erinevatest mõjutajatest, mis vajaksid kõik eraldi analüüsi. ETV saatele “Välisilm” 2012. aastal antud intervjuus väitis OECD praegune peasekretär José Ángel Gurría, et streikide vähesus ei ole tingimata halb, sest Saksamaa näite põhjal võib see viidata ka heale mõistmisele ja dialoogile eri sektorite vahel.⁹⁸ Kolmandaks tähtsaks elemendiks on kodanikuühiskonna organisatsioonide arvu protsentuaalne tõus või langus. Probleemseks kohaks on nende näitajate tarvis andmete leidmine. Mitte kõik riigid ei oma ametlikku ülevaadet kodanikuühiskonna organisatsioonide arvu üle. Kuid üsnagi kättesaadav ja hõlpsasti leitav on MTÜ-de arv riigis. Kui vaadata ÜRO andmebaasi, siis moodustavad MTÜ-d natuke üle 75% kodanikuühiskonna organisatsiooni tüüpidest.⁹⁹ Seega julgeb antud uurimustöö autor väita, et ainuüksi MTÜ-de arvu vaatlus võimaldab anda ettekujutuse kodanikuühiskonna aktiivsusest huvipakkuvas riigis. Antud väidet toetab ka poliitiku Helmut Hallemaa kodanikuühiskonna teemalised uuringud.¹⁰⁰

Kokkuvõtvalt võib tõdeda, et kodanikuühiskonna aktiivsuse kasvu ei saa ühtemoodi kõikides riikides hinnata – indeksi koostamine sõltub riigi traditsioonidest ja seadustest. Kui tahta objektiivset, arvudel põhinevat võrdlust tuleb indeksi kalkuleerimisel tugineda ametlikule statistikale. See limiteerib omakorda võimalikke kasutatavaid elemente, sest kodanikuühiskonda puudutavaid ametlikke andmeid on vaid piiratud koguses võimalik leida.

Eelmainitud põhjustel lähtutaksegi siin töös kodanikuühiskonna aktiivsuse mõõtmisel MTÜ-de arvust riigis.

⁹⁸ <http://uudised.err.ee/v/valismaa/7f59583f-5d24-4096-8f7b-fb7e3053ea72> (16.04.2014)

⁹⁹ <http://esango.un.org/civilsociety/login.do> (16.04.2014)

¹⁰⁰ Hallemaa, H. Servinski, M. Mittetulundusühendused ja kodanikuühiskonna areng. – *Eesti Statistika Kvartalikirj*. 2009, lk 59.

3. JUHTUMITE ANALÜÜS

3.1. Taustinfo

Hüpoteeside kontrollimiseks on autori valik langenud väikese pindala ja rahvaarvuga Eesti ja Läti kasuks, sest nimetatud naaberriigid sarnanevad omavahel nii ajalooliselt, poliitiliselt kui ka majanduslikult.

Tegemist on parlamentaarsete vabariikidega, mis asuvad Läänemere ääres ja omavad ühist riigipiiri Venemaa Föderatsiooniga. Nii Eesti kui ka Läti omariiklus sündis 20. sajandi alguses, ent nad said nautida vaid üürikest iseseisvust, millele järgnes poole sajandi pikkune Nõukogude Liidu (edasipidi: NL) koosluses rahvuslik olelusvõitlus ja 1990-ndate alguses taasiseisvumine. Aastal 2004 said mõlemad riigid NATO ja EL liikmesriikideks. EL liikmesriigiks olemine tähendab teiste asjade seas ka nn nelja põhivabaduse nautimist (kaupade, teenuste, kapitali ja isikute vaba liikumine EL-i piires).¹⁰¹ Tänapäevaks kuuluvad kõnealused riigid nii eurosooni kui ka Schengeni õigusruumi.

Kui Balti riikide kolmas liige Leedu on valdavalt katoliiklik, siis Eesti ja Läti puhul on tegemist Põhja-Euroopaga sarnaselt protestantlike riikidega.¹⁰² Vaadeldes kõigi kolme riigi EL-iga ühinemise soovi, siis ilmneb, et nii Eesti kui ka Läti tulemuseks oli 2003. aastal toimunud rahvahääletusel u 67%, Leedul anti aga eristuvalt 91% poolt hääli.¹⁰³

Eesti ja Läti on endistest NL liikmesriikidest ka kõige enam etniliselt lõhestunud.¹⁰⁴ Kui Leedus on viimaste andmete järgi 16% mitteleedulast, siis Eestis ja Lätis elab vastavalt 31% ja 39% võõramaalast.¹⁰⁵ Uurimuse all olevad riigid on ainsad endised NL liikmesriigid, kes keeldusid andmast automaatset kodakondust neile, kes olid tulnud elama nende riiki NL ajal. Mõlemad riigid leidsid, et kui NL-i puhul on tegemist illegaalse nähtusega, siis ka

¹⁰¹ **Omel, R.** Ühisturg: neli vabadust. – *Eesti majandus: Lõimumine Euroopa ja Globaalses Kontekstis*. 2008, lk 242.

¹⁰² <http://one-europe.info/eurographics/religion-in-europe> (20.04.2015)

¹⁰³ **Albi, A.** EU Enlargement and the Constitutions of Central and Eastern Europe. 2005, lk 150.

¹⁰⁴ **Whitefield, S. Rohrschneider, R. Alisauskiene, R.** Support for the European Union in the Baltic States. - *Public Opinion, Party Competition, and the European Union in the Post-Communist Europe*. 2006, lk 198.

¹⁰⁵ <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/> (11.04.2015)

immigrante ja nende järeltulijaid tuleb võtta kui ebaseaduslikult riiki tulnud elanikke.¹⁰⁶ Muulastel oli küll teatud juhtudel õigus naturaliseerimisele, kuid see tähendas ka tihti aktsepteeritava tasemega riigikeele oskuse tõestamist.¹⁰⁷ Euroopa Julgeoleku- ja Koostööorganisatsioon (edaspidi: OSCE) leidis, et Eesti ja Läti olid muulaste suhtes ülekohtused ja soovis automaatse kodakondsuse andmist vähemalt mittekodanikest vanemate lastele. OSCE ja ka EL-i survestamised viisid kodakondsuspoliitika liberaliseerimiseni mõlemas riigis üheaegselt aastal 1998.¹⁰⁸

Hoolimata rahvusvaheliste organisatsioonide kriitikast elab nii Eestis kui ka Lätis kodakondsuseta elanikke 2015. aasta alguse seisuga vastavalt u 88 000¹⁰⁹ ja u 262 600¹¹⁰ inimest. Nendel isikutel on väidetavalt kodakondsusega isikutega võrdne õigus riigi poolt osutatud teenustele, kuid neil puuduvad poliitilised õigused nagu õigus valida¹¹¹ – äärmiselt tähtis faktor, mida meeles pidada demokraatia indeksi mõõtmisel.

Kui tavaliselt erakonnad tekivad pikaajalise kodanikuühiskonna liikumise tulemusena, siis endiste NL liikmesriikide analüüsimisel tuleb arvestada asjaoluga, et eelmainitud väide ei pruugi kehtida. NL-is oli kodanikuühiskonna ametlik olemasolu keelatud.¹¹² Avatud dialoogi puudumine tõi endaga kaasa asjaolu, et NL-i kodanikud üldiselt ei usaldanud oma poliitikutid ja riigiasutusi. Selle järelmõju oli näha ka 2001. aastal Strathclyde'i ülikooli poolt tehtud uuringus, kus 75% vastanutest Lätis ja 74% vastanutest Eestis väitsid, et neil puudub usaldus poliitiliste parteide vastu.¹¹³ Kommunistliku ajastu pärandiks oli võimu koondatus käputäie liidrite kätte. Üldistatult pool NL-aegsest eliidist jätkas oma ametialast tööd ja isegi tihti parandas oma positsiooni. Endised NL liikmesriigid arenevad Schumpeteri mudeli järgi, mis tähendab ka, et kodanikud ei ole poliitikasse aktiivselt kaasatud.¹¹⁴ Antud mõtteviisi kinnitab ka Ungari politoloog Attila Ágh väites “*the new ECE democracies were born as elite*

¹⁰⁶ **Pettai, V.** Estonia and Latvia: International Influences on Citizenship and Minority Integration. - *Democratic Consolidation in Eastern Europe, Volume 2.* 2001, lk 264.

¹⁰⁷ **Pettai, V.** Estonia: Positive and Negative Institutional Engineering - *Democratic Consolidation in Eastern Europe, Volume 1.* 2001, lk 118-119.

¹⁰⁸ **Pettai, V.** (2001a), lk 276-278.

¹⁰⁹ <https://www.siseministerium.ee/et/siseturvalisuse-valdkond/kodakondsus-ja-ranne> (20.04.2015)

¹¹⁰ <http://www.mfa.gov.lv/en/policy/society-integration/citizenship-in-latvia/citizenship-policy-in-latvia/basic-facts-about-citizenship-and-language-policy-of-latvia-and-some-sensitive-history-related-issues> (20.04.2015)

¹¹¹ *Ibid.*

¹¹² **Rose, R. Muno, N.** Elections and parties in New European Democracies. 2003, lk 34-35.

¹¹³ *Ibid.* Lk 55.

¹¹⁴ **Nagle, J. D. jt,** lk 202-203, 207, 281.

democracies because the construction of a new democratic order and its institutions began in the political macro-sphere – i.e. from above.”¹¹⁵

3.2. Uurimuse ajaline piiritlemine

Igat uurimust tuleb defineerida ka ajaliselt, et uurimusele üheselt mõistetav raamistik luua. Antud piiritlemine peab olema loogiliselt põhjendatud ja mitme eri objekti vaatlemise juures tuleb eelistada sellist ajalist raamistikku, mis sobiks ühtemoodi kõikidele uurimise all olevatele objektidele. See võimaldab hiljem uurimuse tulemusi omavahel paremini kõrvutada ja teha nende põhjal võrdlev analüüs.

Kuna demokraatia indeksi arvutamisel kasutab autor valimistulemusi ja valimisi ei korraldata igal aastal, siis mida pikem on vaadeldav periood, seda laiahaardelisema analüüsi võimaldab see teha. Majanduse ja kodanikuühiskonna näitajaid on üldjuhul võimalik saada iga aasta lõikes ja seega need tegurid ei loo takistusi meie uurimusele.

Uurimuse all olevate riikide puhul paneb ajaliselt piirangu ette NL-i võimu all olemine. NL-aegse riigi ja selle võimu alt vabanenud riigi ühte ja samasse uurimusse panemine ei oleks praegusel juhul õigustatud, sest tegemist on analüüsiga, mille eelduseks on, et riigis eksisteerib demokraatia. Sellest lähtuvalt võtab autor antud töös käsitluse alla perioodi “taasiseseisvumisest praeguseni”. Nii Eesti kui ka Läti said NL võimu alt välja aastal 1991¹¹⁶ ja seega saab väita, et autori valik on mõlema riigi jaoks võrdsetel alustel sobilik.

Arvestada tuleb samas ka asjaolu, et andmete kättesaadavus ei pruugi kõikides valdkondades soovitud mahus võimalik olla ning autoril tuleb seega jooksvalt kohandada oma uurimust vastavalt olemasolevatele võimalustele. Lisaks tuleb meeles pidada, et Eesti ja Läti olid 1990-ndate algusaastatel hõivatud eelkõige demokraatliku riigi loomisega, millest võtsid osa nii rahvas kui ka poliitikud ja see mõjutab tugevalt antud ajaperioodi analüüsi. Eelnevast lähtuvalt võib juhtuda, et uurimuse käigus selgub, et autor peab tegema mõningaid korrekture algselt planeeritud ajalise piiritlemise suhtes. Kõiksugused sedasorti täpsustused on põhjendustega õiges kohas välja toodud.

¹¹⁵ Uued Ida- ja Kesk-Euroopa demokraatiad sündisid eliitdemokraatiana, sest uue demokraatliku korra ja selle asutuste loomine algas poliitilisest makrosfäärist – st ülevalt. (autori tõlge.) Nagle, J. D. jt, lk 215.

¹¹⁶ <http://baltasam.org/en/history/pre-history> (20.04.2015)

3.3. Eesti juhtumi uuring

3.3.1. Demokraatia analüüs

Eestit on hinnatud demokraatia valdkonnas kõrgete punktidega rahvusvaheliselt tunnustatud indeksite kohaselt. *Freedom House Index* paigutas oma viimase uuringu järgi Eesti nn vabade riikide kategooriasse pannes talle maksimum punktid “1.0” nii poliitiliste õiguste plokis kui ka kodanike vabaduste plokis. Eesti on nii kõrgel kohal olnud alates aastast 2005.¹¹⁷ *Economist Intelligence Unit*’i demokraatia indeks liigitas Eesti nn ebatäiuslike demokraatiate hulka andes punktisummaks 7.74 punkti 10-st. 8.0 punkti oleks Eesti juba pannud nn täiuslike demokraatiate kategooriasse. Antud punktisumma tähendas 167 riikide pingereas tavapäraselt 34. kohta. Kõrgelt hinnati Eesti puhul tema valimisprotsessi (9.58/10) ja isikuvabadusi (8.82/10), madalamad hinded said poliitiline kultuur (6.88/10) ja poliitiline kaasatus (5.56/10).¹¹⁸

1992. aasta rahvahääletusel vastu võetud Eesti Vabariigi põhiseaduse § 1 ütleb: “Eesti on iseseisev ja sõltumatu demokraatlik vabariik, kus kõrgeima riigivõimu kandja on rahvas.“ Vähemtähtis demokraatia juures ei ole ka § 4, kus on välja toodud, et riik tegutseb võimude lahususe printsiibil.¹¹⁹

Peale taasiseseisvumist on Eesti Vabariigis toimunud 7 Riigikogu (Eesti parlamendi) valimist, 7 kohaliku omavalitsuse volikogu (edaspidi: KOV) valimist ja 5 Vabariigi Presidendi valimist. Vabariigi Presidendi ei vali rahvas, vaid Riigikogu. Valituks saamiseks peab kandidaadi poolt hääletama 2/3 Riigikogu koosseisust. Vastasel juhul korraldatakse järgmisel päeval teine hääletusvoor, milleks tuleb uuesti kandidaadid üles seada. Kui ka teises hääletusvoorus ei õnnestu Presidendi valida toimub samal päeval kolmas voor, milles osalevad teise vooru kaks liidrit. Kui kõik kolm vooru ebaõnnestuvad kutsutakse kokku kuu aja jooksul valimiskogu, mis moodustatakse parlamendisaadikutest ja kohaliku omavalitsuse volikogude esindajatest. Valimiskogu on Eestis kokku kutsutud lausa kolmel korral viiest. Erandlikud olid 1992. aasta Presidendi valimised, mis toimusid rahvahääletusena, kuid ebaõnnestunult ja

¹¹⁷ <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2014/estonia#.VUTtCq3tmkq> (20.04.2015)

¹¹⁸ <http://www.sudestada.com.uy/Content/Articles/421a313a-d58f-462e-9b24-2504a37f6b56/Democracy-index-2014.pdf> (20.04.2015)

¹¹⁹ <https://www.riigiteataja.ee/akt/633949> (20.04.2015)

kokkuvõttes valis ikkagi Presidenti Riigikogu. Presidendivalimised toimuvad üldjuhul iga 5 aasta tagant.¹²⁰

Riigikogu otsevalimised toimuvad tavaliselt iga 4 aasta tagant. Riigikogu 101 rahvasaadikut valib rahvas vabadel valimistel proportsionaalsuse põhimõtte alusel. Salajasel hääletamisel on õigus osaleda kehtiva Riigikogu valimise seaduse § 4 järgi igal 18-aastaselt Eesti kodanikul, kes ei ole teovõimetu ega kohtu poolt süüdi mõistetud kuriteos ja ei kannu vanglakaristust. Hääletamine ei ole Eestis kohustuslik ja toimub põhimõttel “1 inimene 1 hääl”. Kandideerimisõigus on igal 21-aastaselt Eesti kodanikul, kes ei ole teovõimetu ega kohtu poolt süüdi mõistetud kuriteos ja ei kannu vanglakaristust.¹²¹ Valituks on võimalik saada kas isikumandaadi, ringkonnamandaadi või kompensatsioonimandaadi abil. Kahe viimase mandaadi puhul kehtib valimiskünnis 5% ja kompensatsioonimandaadi puhul peab lisaks kandidaadi häälte arv olema vähemalt 10% lihtkvoodist.¹²² Elektrooniline hääletamine (edaspidi: e-hääletamine) võeti Riigikogu valimistel esmakordselt kasutusele aastal 2007. Seda võimalust kasutas siis 3,4% valijatest. 2015. aasta valimistel oli aga e-hääletajate osakaal juba 19,6% valijatest ehk ligikaudu iga viies valija valis elektrooniliselt. E-hääletamine toimub kodaniku isikliku ID-kaardi ja Interneti abil ning lähtub samuti Riigikogu valimise seadusest.¹²³ Tabel 1 toob välja antud töö jaoks vajalikud andmed Riigikogu valimiste kohta.

Tabel 1. Riigikogu valimised aastatel 1992-2015

Aasta	Osavõtt (%)	Enim hääli saanud erakond (%)
1992	67,8	Isamaa (22)
1995	69,1	Koonderakond ja Maarahva Ühendus (32,2)
1999	57,4	Keskerakond (23,4)
2003	58,2	Keskerakond (25,4)
2007	61,0	Reformierakond (27,8)
2011	63,0	Reformierakond (28,6)
2015	64,2	Reformierakond (27,7)

Allikas: <http://www.vvk.ee/arhiiv/riigikogu-valimised/riigikogu-valimised-2015/> (21.04.2015)

¹²⁰ <http://www.vvk.ee/arhiiv/vabariigi-presidendi-valimised/> (20.04.2015)

¹²¹ <https://www.riigiteataja.ee/akt/112072014124?leiaKehtiv#para4> (21.04.2015)

¹²² <http://www.riigikogu.ee/tutvustus-ja-ajalugu/riigikogu-ulesanded-ja-tookorraldus/riigikogu-valimine/> (21.04.2015)

¹²³ <http://www.vvk.ee/valijale/e-haaletamine/> (21.04.2015)

KOV valimised erinevad eelnevatest selle poolest, et siin võivad valimas käia ka mitte-eestlased, kelle elukohta aadress on kantud rahvastikuregistrisse. EL kodanikele laieneb lisaks ka kandideerimise õigus.¹²⁴ Ühe valimisringkonnaga vallas või linnas saab kandidaat valituks kas tänu isiku- või nimekirjamandaadile. Mitme valimisringkonnaga vallas või linnas on valimisi võimalik võita isiku-, ringkonna- või kompensatsioonimandaadi kaudu.¹²⁵ KOV valimised toimusid alguses iga 3 aasta tagant, kuid aastast 2003 muudeti põhiseadust ja aastal 2005 valiti KOV juba 4-ks aastaks.¹²⁶ 2005. aasta KOV valimiste ajal toimus ka Eestis esimene e-hääletus, millest võttis osa 0,9% valijatest.¹²⁷

Vanhanen kasutab demokraatia indeksi arvutamiseks parlamendi- ja/või presidendivalimiste tulemusi. Kuna Eesti puhul on tegemist parlamentaarse riigiga ja presidenti ei vali rahvas otse, siis on praeguse uurimuse vaatluse all Eesti parlamendivalimised.

Valemi rakendamise tulemused on näha joonisel 1. Selle põhjal tuleb tõdeda, et taasiseseisvumise järgsetest valimistest oli aastal 1992 konkurentsitas kõrgem ja osalustase peaaegu kõige kõrgem. Autor ei pea antud tulemust üllatuseks ja väidab, et see on tingitud taasiseseisvumisega kaasnevast loomulikust entusiasmist ja rahva tahtest näidata maailmale kui suur on nende soov saada iseseisvate demokraatlike riikide sekka. See ülev meeleolu vaibus loomulikult niipea kui inimestele jõudis kohale arusaam, et soovitu on saavutatud. See põhjendab ka asjaolu, miks demokraatia indeks enam kunagi nii kõrgele tagasi ei ole tõusnud.

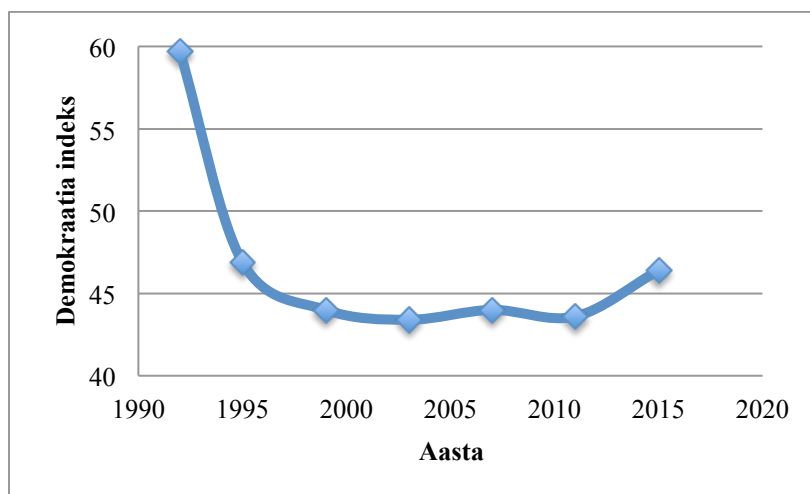
Edasise vaatluse tulemusena on näha, et 1995. aastal konkurentsi- ja osalustase Eesti Vabariigis jätkas langemist, jäädes püsima enam-vähem samale tasemele vahemikuks 1999-2011. 2015. aasta valimised tõstsid demokraatia indeksi aga 1995. aasta kõrgusele tagasi. Kuigi Riigikogu valimisi on Eestis taasiseseisvumise järgselt olnud kõigest 7, siis valitsusi peaaegu topelt rohkem – 13. Põhjusteks on erinevad poliitkriisid, mis kõik ei oma antud töö raames tähtsust, kuid numbrite omavaheline suhe annab aimu Eesti NL-i järgsete valitsuste stabiilsusastmest ning poliitikute konkurentsist ja soovist saada võimule. Ära tuleks märkida selle juures, et kõige kauem on vastu pidanud taasiseseisvumisjärgse 13 valitsuse seast 10. valitsus (1463 päeva ehk ainsana kogu ettenähtud aja) ja kõige vähem 2. taasiseseisvumisjärgne valitsus (161 päeva). Viimased 10 aastat juhib Eesti poliitikat Refor-

¹²⁴ <http://www.vvk.ee/valijale/> (21.04.2015)

¹²⁵ <http://www.vvk.ee/valijale/valimistulemused-kindlaks/kohaliku-omavalitsuse-volikogu-valimised/> (21.04.2015)

¹²⁶ <http://www.pohiseadus.ee/pg-156> (21.04.2015)

¹²⁷ <http://www.vvk.ee/valijale/e-haaletamine/e-statistika/> (21.04.2015)

Joonis 1. Demokraatia indeks Eestis aastatel 1992-2015

Allikas: Lisa 2

mierakond (liberaalid), kuid meeles tuleb pidada, et Eesti puhul on alati tegemist olnud koalitsioonivalitsustega. Eesti endine reformierakondlasest peaminister Andrus Ansip on Eesti kohta öelnud järgnevat: “Mis imeline rahvas siin küll elab – toimiv demokraatia, toimiv riik, ei mingeid rahunusi nagu Lõuna-Euroopas!”¹²⁸

3.3.2. Majanduse analüüs

Majanduse- ja Kommunikatsiooniministeeriumi andmetel on Eestis üle 60 000 ettevõtja, kuid üle 99% neist on väikesed ettevõtted. Eesti olulisemad sektorid on töötlev tööstus, kaubandus, haridus, ehitus ja logistika. Majanduskasvu aitab luua peamiselt eksport, mis on aga viimastel aastatel tunduvalt kannatada saanud kuna Eesti majandus sõltub suuresti oma lähinaabrite käekäigust.¹²⁹ Just riigi siseturg jääb Majanduse- ja Kommunikatsiooniministeeriumi järgi Eesti alla 1,3 miljoni elanikuga riigi juures “paljudele ettevõtetele liiga väikeseks, seetõttu on nende suunatud pilk väljapoole.”¹³⁰

Majanduse üleminek 1990-ndate alguses käsumajanduselt turumajandusele tähendas tohutut tööd ja reforme riigi avaliku sektori poolt. Kommunismiaegne natsionaliseerimine ja kollektiviseerimine heastati erastamise ja maade tagastamise lainega. 90-ndate alguses oli kõigis endistes NL-aegsetes riikides kõrge inflatsioon, nii ka Eestis. 1992. aastal oli

¹²⁸ <http://uudised.err.ee/v/eesti/d75f699f-1d62-4ad6-aa26-f32718cdd26b> (20.04.2015)

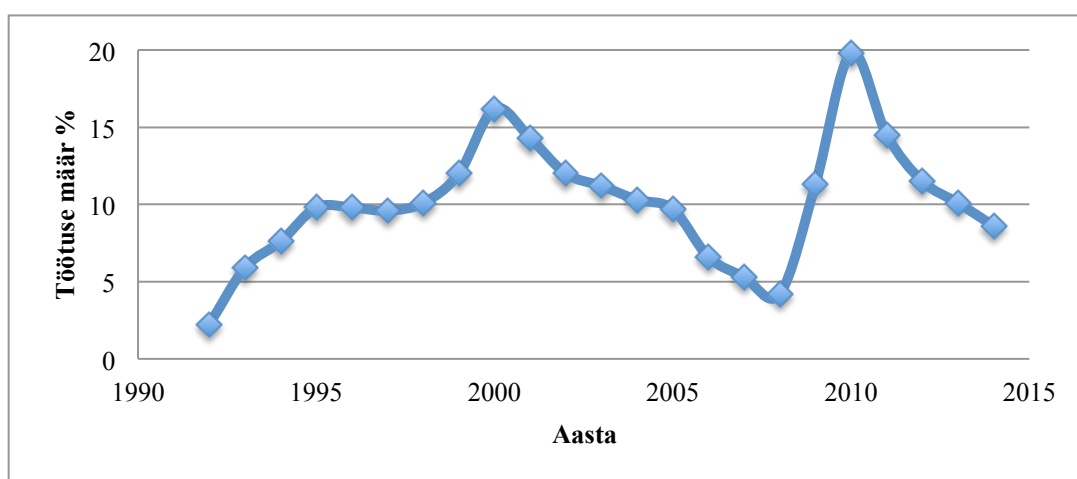
¹²⁹ <https://www.mkm.ee/et/tegevused-eesmargid/majandusareng-ja-ettevotlus/majandusanaluus> (21.04.2015)

¹³⁰ <https://www.mkm.ee/et/eesmargid-tegevused/majanduse-arendamine> (21.04.2015)

inflatsioonitase 1076% juures. Tegemist oli hüperinflatsiooni tipuga, mis juba 1993. aastaks langes “ainult” 89,8% peale. Ühekohalise numbrini inflatsiooni mõistes jõuti alles sajandivahetuseks.¹³¹

EL-iga liitumisele eelneval aastal (2003) oli inflatsioonitase Eestis eeskujulikult 1,4%. 2008. aasta finantskriis tõstis ta 10,6%-le ja tegi küsitavaks Eesti liitumise eurotsooniga, kuid 2010. aastaks oli ta Eestile soodsalt langenud 2,7% peale ja seega euroalaga ühinemiseks kehtestatud 3% piirmäära sees. Kuigi enamasti on Eesti inflatsioonitase olnud pidevalt kõrgem kui EL-i või eurotsooni keskmine ja on tihti riigile muret tekitanud, siis viimaste Eurostati andmete järgi oli inflatsioonitase 2014. aastal kõigest 0,5% peal.¹³²

Eesti 15-69-aastaste töötuse määr (joonis 2) on statistikaameti järgi omanud tugevaid tõuse ja mõõnasid. Vahemikus 1992-2000 kasvas töötus silmnähtavalt kuni jõudis sajandivahetuseks 16,2% peale. Järgmisel samal pikal intervallil toimus aga sujuv töötuse langus kuni

Joonis 2. 15-69-aastaste töötuse määr Eestis aastatel 1992-2014, I kvartali põhjal

Allikas: <http://pub.stat.ee/px-web.2001/Dialog/varval.asp?ma=TT469&lang=2> (22.04.2015)

aastani 2008, mil töötuse määraks oli vaid 4,2%. Nn 2008. aasta finantskriisist ei pääsenud ka Eesti ja kahe aastaga tõusis töötuse määr 4,2%-lt rekordilisele 19,8%-le, mis aga tänu Eesti konservatiivsele majanduspoliitikale suudeti suhteliselt kiiresti kontrolli alla saada ja on olnud praeguseni pidevas languses (2014. aasta 1. kvartalis oli 8,6%). Üldiselt on Eesti töötuse määra poolest eesrindlik olnud - Eurostati andmete järgi on uuel sajandil Eesti töötuse määr

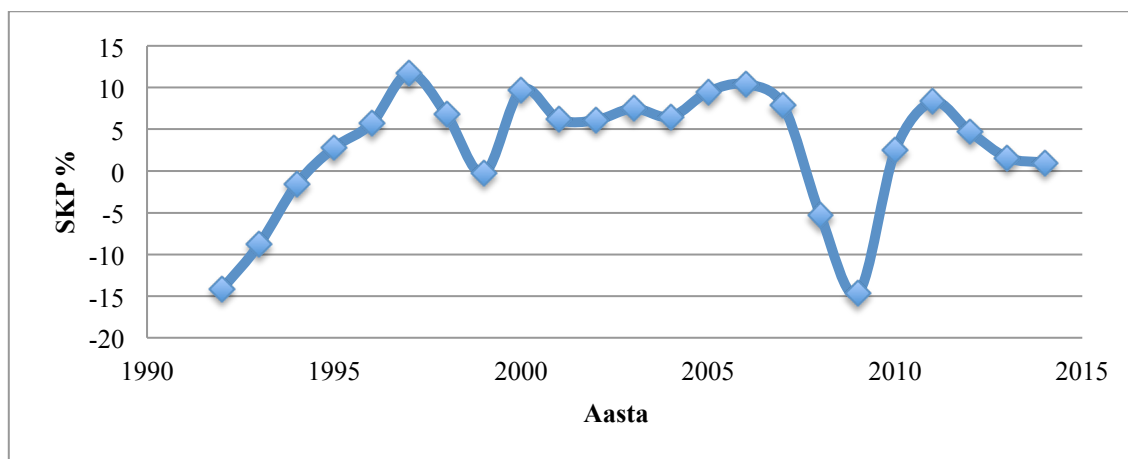
¹³¹ Lepik, I. (koostaja). Pikk üleminek: Eesti Valuutakomitee 1992-2010. 2014, lk 36, 64.

¹³² <http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tec00118&plugin=1> (22.04.2015)

võrreldes EL-i keskmisega alati sellest väiksem olnud. Erandiks on loomulikult 2008. aasta finantskriisist mõjutatud periood (2009-2011).¹³³

Nagu eelnevalt mainitud sai on riigi majanduse kasvuks äärmiselt oluline riigi eksporditase. Ligikaudu pool Eesti ekspordist läheb tema lähinaabritele: Rootsi, Soome ja Läti. Väga tähtsaks ekspordipartneriks on ka Venemaa. Viimaste poliitiliste sündmuste ja EL-i ühiste sanktsioonide tagajärjel on aga eksport mõnevõrra langenud nii Eestis kui ka EL-is laiemalt. Arvestades asjaolu, et Eestis on import alati olnud kõrgem kui eksport on viimase aja ekspordi langus eriliselt muret tekitav.¹³⁴

Eesti SKP joonis (joonis 3) näitab, et Eesti majandus kasvas jõudsasti taasiseseisvumisest kuni 1997. aastani. Paariaastane hetkeline langus ja korraks 0% juurde majanduskasvus jõudmine oli mõjutatud Venemaa kriisist, kuid kiire taastumine tõi kaasa stabiilse majanduse uue sajandi esimeseks 7-ks aastaks. 21. sajandi esimene kümnendik lõppes ülemaailmse finantskriisiga ja SKP suur langus tabas ka Eestit. Võrreldes nii mõnegi teise EL-i liikmesriigiga toibus Eesti antud suurest majanduskriisist küllaltki kiiresti, kuid hetkeline majanduskasvu taastumine ei toonud enam endaga kaasa soovitud stabiilsust ja 21. sajandi teisel kümnendikul on Eesti majanduskasv jätkuvalt languses (kuid siiski üle 0%).¹³⁵

Joonis 3. SKP muutus (%) Eestis aastatel 1992-2014, 1. jaanuari seisuga

Allikad: EBRD (1992-1997), WB (1997-2013) ja EBRD 2014. aasta prognoos

¹³³ <http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&plugin=1&language=en&pcode=tsdec460> (22.04.2015)

¹³⁴ <http://www.eas.ee/et/ettevotjale/eksport/eesti-eksporti-statistika> (22.04.2015)

¹³⁵ vt ka lisa 3

Antud töö autor peab vajalikuks täpsustada asjaolu, et andmete nappuse tõttu on peale pikki otsinguid koostatud Eesti SKP joonis nii Maailmapanga (edaspidi: WB) kui ka Euroopa Rekonstruktsiooni ja Arengupanga (edaspidi: EBRD) andmete põhjal. Suurt raskust valmistas taasiseseisvumisjärgsete algusaastate kohta usaldusväärsete andmete leidmine, millised lõpuks õnnestus tänu EBRD-ile siiski kätte saada. Kuna arvandmete kõverad EBRD-is ja WB-is kattuvad, siis on ka kahe allika sümbioos autori arvates ülevaate saamiseks põhjendatud. Samas ei pea autor õigeks kasutada eri andmebaaside sümbioosi hilisemas korrelatsioonianalüüsis. Nagu metoodika osas ka mainitud sai ei ole antud uurimuse juures tähtis, millist majanduse mõõdikut hüpoteeside tõestamiseks kasutada, vaid tähtis on eelkõige allikate korrektsus. Kuna Eesti puhul on ainsateks üheselt kättesaadavateks majandusandmeteks töötuse määra näitajad, siis peab autor ainuõigeks just seda Eesti majanduse mõõdikuna kasutada.

3.3.3. Kodanikuühiskonna analüüs

Kodanikuühiskonna olemasolu tagab kodanike kaasatuse riigi käekäigu kujundamises ja on ühtlasi ka üks demokraatliku riigi tunnusmärkidest. Eestiga seonduvaks üheks esimeseks oluliseks kodanikuühiskonna liikumiseks saab nimetada 1980-ndate lõpus toimunud nn laulvat revolutsiooni, mis hõlmas enda alla nii öölaulupidusid kui ka 1989. aasta Balti ketti. Tegemist oli selgelt riigikorra vastu suunatud rahvusliku liikumisega. Siinses töös seevastu nagu teooria poolel ka lahti seletatud sai, analüüsime kodanikuühiskonda kui lüli riigi ja indiviidi vahel ehk riigi suhtes koostööalt kolmandat sektorit.

Kodanikuühiskonna olemasoluks on tähtis lisaks aktiivsete kodanike olemasolule ka riigi tahe kaasata oma rahvast teda huvitavate otsuste langetamisel. Kõige kõikihaaravam viis selleks on korraldada referendum, kuid Eestis Vabariigis on seda võimalust taasiseseisvumise järgselt kasutatud vaid kahel korral – 1992. aastal kui hääletati Eesti Vabariigi põhiseaduse eelnõu, põhiseaduse rakendamise seaduse eelnõu ja nendega kaasneva lisaküsimuse üle ning 2003. aastal, mil hääletati EL-iga ühinemise ning Eesti Vabariigi põhiseaduse täiendamise üle.¹³⁶ Referendumite vähesuse üheks põhjuseks võib olla Eesti Vabariigi põhiseaduse § 105, mille kohaselt kuulutab Vabariigi President välja Riigikogu erakorralised valimised, kui rahvahääletusele pandud seaduseelnõu ei saa poolthälte enamust.¹³⁷

¹³⁶ <http://www.vvk.ee/arhiiv/rahvahaaletused/> (24.04.2015)

¹³⁷ <https://www.riigiteataja.ee/akt/633949> (24.04.2015)

Kõige esimene samm tugeva kodanikuühiskonna edendamiseks taasiseseisvumise järgses Eesti Vabariigis toimus juba enne omariikluse taastamist 1990. aastal filantroobi George Sorosi toel asutatud Avatud Eesti Fondi näol. Tegemist on valitsusvälise sihtasutusega, mis toimib tänaseni ja mille eesmärgiks on arendada avatud ühiskonda, sh ka osalusdemokraatiat.¹³⁸ Antud sihtasutuse toetusel loodi ka 2012. aastal veebikeskkond Valitsemise Valvurid, mille ülesandeks on anda ülevaade, kas ja kuidas on valitsus oma lubadusi ellu viinud. Hinnanguid uuendatakse jooksvalt ja ka igal huvilisel on võimalus seal oma arvamust avaldada.¹³⁹

2000. aastal võeti Eestis vastu avaliku teabe seadus, et kindlustada kodanikele ligipääs üldiseks kasutamiseks mõeldud teabele ja tagada neile nende õigus pidada kontrolli avalike ülesannete täitmise üle.¹⁴⁰ Aastal 2002 mindi samm kaugemale ja kinnitati Eesti kodanikuühiskonna arengu kontseptsioon (edaspidi: EKAK). EKAK-i eesmärk on aidata kaasa kodanikeühenduste ja avaliku võimu koostöö paremale toimimisele ja demokraatia tugevdamisele.¹⁴¹ Samal ajal avaldas Eesti Mittetulundusühingute ja Sihtasutuste Liit vabaühenduste tegevuse eetikakoodeksi, mida jälgivad enamus kodanikeühendustest.¹⁴² Selle järgijate hulka kuulub ka 2007. aasta Vabariigi Valitsuse korraldusega loodud Kodanikuühiskonna Sihtkapital (edaspidi: KÜSK). KÜSK-i eesmärgiks on läbi erinevate projektide ja *know-how*'ga toetada ja arendada vabaühenduste arengut. 2007. aastal loodi ka Vabariigi Presidendi otsusega valitsusväliste organisatsioonide koostöövõrgustik Sihtasutus Eesti Koostöö Kogu (edaspidi: EKK). Sihtasutuse ülesandeks on jälgida Eesti jaoks olulisi valdkondi ja koostada selle põhjal üheskoos huvigruppidega analüüse, ettepanekuid ja poliitikasoovitusi.¹⁴³

2011. aastal kinnitas valitsus "Kaasamise hea tava", mille eesmärgiks on anda juhiseid, kuidas kaasamist läbi viia ning 2012. aasta uuendatud versioonis on ka lahti seletatud millal ja miks kaasamist rakendada.¹⁴⁴ Kaasamine muutus Eestis kohustuslikuks aastast 2012, kui jõustus Hea õigusloome ja normitehnika eeskiri, mille § 50 näeb ette eelnõu loomeprotsessis huvirühmade kaasamist ja avalikke konsultatsioone.¹⁴⁵ Mõned kuud hiljem

¹³⁸ <http://oef.org.ee/meist/avatud-estti-fondist/> (24.04.2015)

¹³⁹ <http://www.praxis.ee/tood/valitsemise-valvurid/> (24.04.2015)

¹⁴⁰ <https://www.riigiteataja.ee/akt/122032011010> (24.04.2015)

¹⁴¹ <https://www.riigiteataja.ee/akt/231276> (24.04.2015)

¹⁴² <http://www.ngo.ee/eetikakoodeks> (24.04.2015)

¹⁴³ <http://www.kogu.ee/olemus-ja-roll/ulevaade/> (24.04.2015)

¹⁴⁴ http://www.ngo.ee/kht_vana (24.04.2015)

¹⁴⁵ <https://www.riigiteataja.ee/akt/129122011228?leiaKehtiv> (24.04.2015)

liitus Eesti avatud valitsemise partnerlusega (ing. k. *Open Government Partnership*), mis on rahvusvaheline platvorm hea riigivalitsemise edendamiseks maailmas ja eeldab, et otsuste tegemisele riigis eelneb avatud dialoogi pidamine kodanikega. Sellega on liitunud praeguseks 64 riiki, kes kõik on võtnud endale kohustuse järgida avatud valitsemise põhimõtteid ja selleks välja töötanud üheskoos kodanikuühiskonnaga konkreetse tegevuskava.¹⁴⁶

Eesti kodanikuühiskonnast rääkides ei saa mööda minna nn Jäakeldri protsessist ja Paide arvamusefestivalist. Jäakeldri algatuse taustaks on kodanike tugev usaldamatus ja rahulolematus erakondade vastu ning kahtlus, et demokraatia on riigis kõikuma löönud. Sellises olukorras pidas vajalikuks Vabariigi President isiklikult kokku kutsuda Kadrioru Jäakeldri hoonesse vabakonna ja erakondade esindajate, kultuuri- ja poliitikategelaste koosoleku. 2012. aasta novembris peetud koosolekul lepiti kokku, et järgmiseks kevadeks töötatakse koostöös rahvaga välja ettepanekud demokraatia edendamiseks ning need esitatakse seejärel Riigikogule. Ettevõtmise vastutajaks määrati EKK ja protsess nimetati ümber Rahvakoguks.¹⁴⁷ Kuigi lõppkokkuvõttes sai seaduseks ainult mõni üksik Rahvakogu ettepanek näitab antud juhtum, et rahva usalduskriisi poliitikute vastu on hakatud suhtuma tõsisemalt kui kunagi varem.¹⁴⁸

Paide arvamusefestival on kõige uuem, 2013. aastal loodud kooskäimise vorm. Tegemist on Rootsi eeskujul organiseeritud kogu ühiskonda kaasava mõttevahetusega, kus kõik on võrdsed ja igapähe on õigus oma arvamust avaldada ja diskuteerida just teda huvitavatel ühiskonda puudutavatel teemadel. Festivalist on osa võtnud teiste seas poliitikud, kultuuritegelased, ettevõtjad ja ka muidu aktiivsed kodanikud ning sündmust on võimalik jälgida reaalselt läbi meedia vahenduse.¹⁴⁹

Taasiseseisvumisjärgse Eesti MTÜ-de andmeid on äärmiselt keeruline leida. Tulenevalt asjaolust, et mittetulundusühingute seadus võeti vastu alles 1996. aastal saab MTÜ-de statistikat vaadata alates 1997. aastast.¹⁵⁰ Lisaks eelmainitule avalikustab Registrate ja Infosüsteemide Keskus (edaspidi: RIK) MTÜ-de statistilisi andmeid alates 2002. aastast. Antud uurimuse autor võttis e-posti teel isiklikult RIK-iga ühendust, et saada kätte ka 2002. aastale eelnevad andmed, mis ka paari nädala möödudes positiivse tulemuse andis.¹⁵¹

¹⁴⁶ <https://riigikantselei.ee/et/avatud-valitsemise-partnerlus> (24.04.2015)

¹⁴⁷ <http://www.kogu.ee/olemus-ja-roll/rahvakogu/> (24.04.2015)

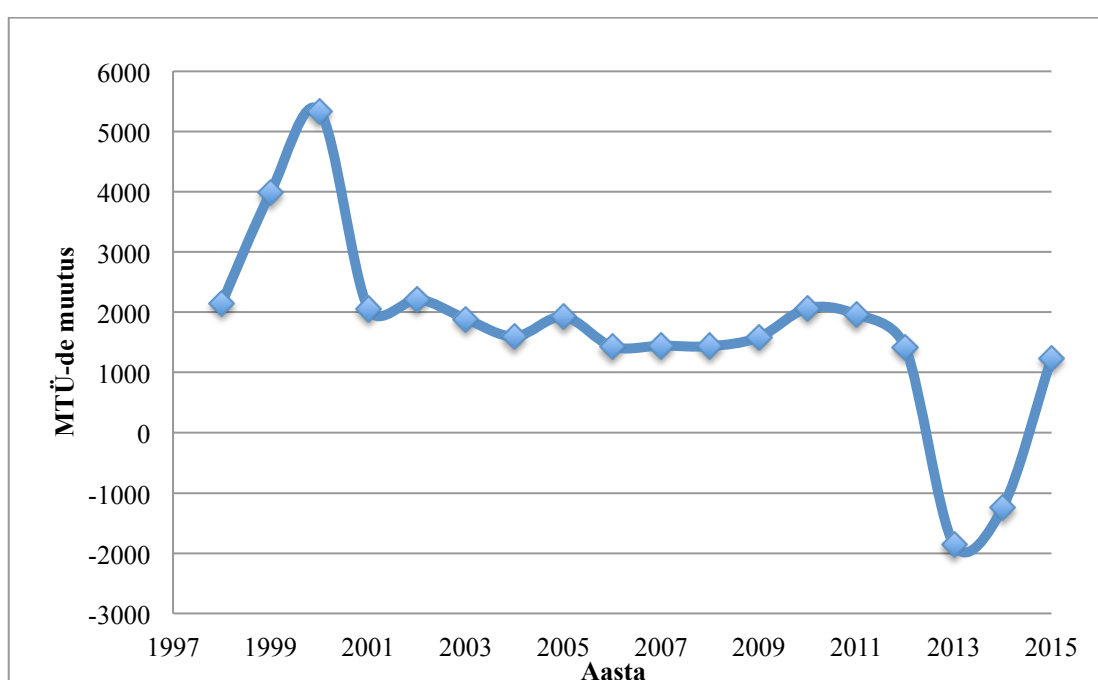
¹⁴⁸ <http://www.postimees.ee/2752498/aastaga-sai-seaduseks-kolm-rahvakogu-ettepanekut> (24.04.2015)

¹⁴⁹ <http://2013.arvamusfestival.ee/festivalist/mis-see/> (24.04.2015)

¹⁵⁰ <https://www.riigiteataja.ee/akt/121032014027?leiaKehtiv> (24.04.2015)

¹⁵¹ vt lisa 3

Olemasolevate andmete põhjal koostatud joonise (joonis 4) vaatlemisel on silmatorkavalt märgata kahte anomaaliat – joonise alguses ja lõpus. Joonise alguse hüppelise tõusu julgeb autor seostada vastloodud mittetulundusühingute seadusega. Joonise lõpus nähtav järsk langus tuleneb aga asjaolust, et 2012. aastal hakati Eestis maha kandma MTÜ-sid, kel oli majandusaasta aruanne esitamata.¹⁵² Kuna tegemist on mõlema puhul selgelt ebaloomulike kõrvalekalletega seaduspärasusest, peab antud töö autor õigeaks hüpoteeside uurimise juures need vahemikud kõrvale jätta. MTÜ-de analüüsi kasutuskõlblikuks vahemikuks jääb seega 2001.-2012. aasta.

Joonis 4. MTÜ-de kasv Eestis aastatel 1998-2015, 01. jaanuari seisuga

Allikas: Registrite ja Infosüsteemide Keskus (29.04.2015)

3.3.4. Hüpoteeside analüüs

Esimese alahüpoteesi „Esindusdemokraatia on lineaarses suhtes majanduse kasvuga“ puhul on sõltuvaks muutujaks „esindusdemokraatia“ ja sõltumatuks muutujaks „majanduse kasv“. Nende omavahelist seost aitab paremini mõista antud muutujate korrelatsioonanalüüs.¹⁵³ Esindusdemokraatia jaoks kasutab autor joonisel 1 leiduvaid andmeid

¹⁵² <http://www.ngo.ee/kodaniku%C3%BChiskond> (24.04.2014)

¹⁵³ Arvutuskäik on välja toodud lisa 5

(demokraatia indeks) ja majanduse kasvu jaoks joonisel 2 olevaid andmeid (töötuse määr).

Spearmani korrelatsioonikoefitsendi valemit kasutades tuleb 1992-2015 perioodi koefitsendiks “-0,38” (vt mõõteskaala 1). See tähendab, et antud muutujad on omavahel lineaarses suhtes ligikaudu 60%-lise tõenäosusega. Püstitatud alahüpotees vastab seega küll tõele, kuid suhteliselt suur on ka võimalus, et võib minna vastupidiselt alahüpoteesis väidetule.

Mõõteskaala 1. Esindusdemokraatia ja majanduse kasvu korrelatsioon perioodil 1992-2015 Eestis

Allikas: Lisa 4

Korrelatsioonanalüüsi peamiseks puudusteks on, et ta ei seleta lahti tulemuse tagamaid ja ei võta arvesse perioodi sees olevaid ebaloosulikke kõrvalkaldeid, mis võivad tulemust tugevasti ühele või teisele poole kallutada. Tulles tagasi siinses töös eelnevalt tehtud Eesti demokraatia ja joonisel 1 kujutatud demokraatiaindeksi analüüsi juurde, tuleb siinkohal silmas pidada, et 1992. aasta näol oli tegemist erandliku tulemusega Eesti demokraatia maastikul, mis oli põhjustatud taasiseseivumise eufooriast ja seega tuleb sellesse suhtuda kui hālbesse. Tõelähedasema tulemuse saamiseks tuleb niisiis 1992. aasta korrelatsioonanalüüsist välja jätta (vt mõõteskaala 2). Esimeste taasiseseivumisjärgsete Eesti parlamendivalimiste väljaarvamise tulemusena tuleb uueks koefitsendiks esindusdemokraatia ja majanduse suhestamisel “-0,17”. Antud tulemus näitab tugevat u 80%-list muutujate omavahelist seost, st kui majandus kasvab, siis kasvab ka esindusdemokraatia osakaal riigis ja kinnitab seega autori 1. alahüpoteesi.

Mõõteskaala 2. Esindusdemokraatia ja majanduse kasvu korrelatsioon perioodil 1995-2015 Eestis

Allikas: Lisa 5

Teise alahüpoteesi „Majanduse kasv on pöördvõrdeline kodanikuühiskonna aktiivsuse kasvuga“ puhul on sõltuvaks muutujaks “kodanikuühiskonna aktiivsus” ja sõltumatuks muutujaks endiselt “majanduse kasv”. Siinse töö Eesti kodanikuühiskonna analüüsis selgus,

et tulenevalt andmete kättesaadavusest ja välistest mõjuteguritest saab uurimuse vahemikuks olla 2001.-2012. aasta.

Korrelatsioonanalüüsi tulemusena ilmneb, et muutujate vaheline suhe on vastupidine teises alahüpoteesis väidetule ehk hoopiski lineaarne (vt mõõteskaala 3). Koefitsendiks saadud “0,67” tähendab, et on 70%-line tõenäosus, et majanduse kasvades kasvab ka kodanikuaktiivsus.

Mõõteskaala 3. Kodanikuühiskonna aktiivsuse ja majanduse kasvu korrelatsioon perioodil 2001-2012 Eestis

Allikas: Lisa 6

Nagu eelnevalt mainitud ka sai, siis korrelatsioonanalüüs ei võta arvesse võimalikke loomulikke nihkeid ja kirjeldab olukorda ilma muid nähtust mõjutavaid tegureid arvestamata. Autori meelest on seega saadud tulemus täiesti loomulik, sest antud korrelatsioonanalüüs ei arvestanud selliseid faktoreid nagu: 1) kodanikud vajavad aega, et majanduse halba käekäiku endale teadvustada; 2) ideede fikseerimine ja sihtasutuste loomine on ajamahukas protsess. Pidades silmas vastmainitud faktoreid ja korrelatsiooni tulemust saab väita, et kodanikuühiskonna aktiivsus on loomulikus nihkes majanduse olukorra suhtes ja kodanikuühiskonna aktiivsuse puhul on tegemist pigem loomuliku järelkajaga juba toimunud majanduskriisile kui ebarealistliku kohese silmnähtava reaktsiooniga majanduse hetkeolukorrale, mis tähendab, et alahüpotees vastab siiski tõele. Tuleb lihtsalt meeles pidada, et antud muutujate vaheline suhe on omavahel nihkes. Uurimuse all olevat perioodi silmas pidades kirjutab Eesti statistika kvartalikiri Eesti kohta järgmiselt: „kodanikuühendused on jõud, mis suudab ühiskonnas koostöö ja ühistegevuse kaudu tunduvalt pehmenendada finants- ja majanduskriisi negatiivseid mõjusid.“¹⁵⁴

Kolmanda alahüpoteesi “Majanduse langedes osalusdemokraatia kasvab” tõestamiseks uurib autor osalusdemokraatia arengus toimunud sündmusi ja nende toimumise ajastuse omavahelist seost. Selleks on tabelis 2 välja toodud kõik Eestis taasiseseisvumisjärgselt

¹⁵⁴ Hallemaa, H. jt, lk 58.

loodud ja otseselt kaasamist puudutavad käitumisreeglistikud ja kaasamisega seotud tähtsündmused.

Tabel 2. Kaasamist puudutavad käitumisreeglistikud ja olulisemad sündmused Eestis peale taasiseisevumist (kronoloogilises järjestuses)

Jrk	Aasta	Käitumisreeglistik või sündmus
1.	1992	Rahvahääletus Eesti Vabariigi põhiseaduse eelnõu, põhiseaduse rakendamise seaduse eelnõu ja nendega kaasneva lisaküsimuse üle
2.	1996	Mittetulundusühingute seadus
3.	2000	Avaliku teabe seadus
4.	2002	Eesti kodanikuühiskonna arengu kontseptsioon (EKAK)
5.	2002	Vabaihenduste tegevuse eetikakoodeksi
6.	2003	Rahvahääletus EL-iga ühinemise ning Eesti Vabariigi põhiseaduse täiendamise üle
7.	2011	Kaasamise hea tava kinnitatakse valitsusasutuste reglementi
8.	2012	Hea õigusloome ja normitehnika eeskiri
9.	2012	Eesti liitus avatud valitsemise partnerlusega
10.	2012	Jäakeldri protsess (Rahvakogu)

Allikas: koostatud siinse töö kodanikuühiskonna analüüsi juures välja toodud andmete põhjal

Antud tabelis pidas autor küll õigeks rahvahääletused välja tuua, kuid tegelikkuses ei väljenda kumbki neist riigi tahet kaasata kodanikke otsustusprotsessi. Mõlema referendumisi sisu vaadates ilmneb, et tegemist oli teemadega, mida tuli kohustuslikus korras referendumile panna ja olid vajalikud pigem otsuste valiidsuse tõestamiseks rahvusvahelise kogukonnale. Peale rahvahääletuste on tabelisse mõneti ekslikult sattunud ka 1996. aastal vastu võetud ja samal aastal jõustunud mittetulundusühingute seadus. Antud seadust ei loodud, et kodanikeühenduste olemasolule kaasa aidata, vaid seda tuleb seostada hoopis sel ajal toimunud EL-i läbirääkimistega ja Eesti vajadusega end reformida.¹⁵⁵ Kuna ei rahvahääletuste ega ka mittetulundusühingute seaduse puhul ei saa täheldada tahtlikut kaasatuse arendamist Eestis, siis pidas autor vajalikuks antud uurimuse raamistikus need kolm rida joonisel maha tõmmata. Allesjäänud read saab aastate järgi jagada selgelt kahte gruppi: 1) 2000.-2002. aastate grupp; 2) 2011.-2012. aastate grupp.

¹⁵⁵ **Lagerspetz, M. Ruutsoo, R. Rikmann, E.** Sissejuhatus: kaks aastakümnet kodanikualgatust, poolteist aastakümnet kodanikualgatuse uurimist Eestis. – *Algatus, osalus ja organisatsioonid: uurimusi Eesti kodanikuühiskonnast*. 2007, lk 11.

Kui Jääkeldri protsess välja arvata, siis kõikidele teistele mõlema grupi sündmustele eelnes reaalsuses mõneaastane ettevalmistusperiood, mis Eesti SKP joonist (joonis 3) vaadates katub kas 1990-ndate lõpus toimunud nn Vene majanduskriisiga või 2008. aasta majanduskriisiga. Kui vaadata aga antud kahe grupi vahelist perioodi, siis tuleb tõdeda, et riik kaasamisele tähelepanu ei pööranud – ka majandus oli sel perioodil stabiilne ja suurte muutusteta. Antud analüüs tõestab selgelt ära, et kui majandus langeb, siis osalusdemokraatia kasvab.

Kuigi Jääkeldri protsessi saab majanduse langusega seostada pigem kaudselt kui otseselt, on tal antud tabelis sellegipoolest õigustatult koht olemas. Tegemist oli esmakordse juhtumiga Eesti taasiseseisvumisjärgses ajaloos kui avalik sektor (täpsemalt Vabariigi President isiklikult) algatas nii laiahaardelise ja otsese kaasatuse programmi.

Antud uurimuse hüpoteesi “Majanduse langus toob endaga kaasa esindusdemokraatia kooseksisteerimise osalusdemokraatiaga“ kontrollimiseks loodud kolm alahüpoteesi leidsid kõik kinnitust ja tõestavad seega ka põhihüpoteesi valiidsust. Hüpoteesist järeldub, et majanduse langus tõstab nii kodanikuühiskonna aktiivsust (alahüpotees 2) kui ka riigi enda suuremat avatust kaasatusele (alahüpotees 3) ehk teisisõnu osalusdemokraatia avaldumist nii avalikus kui ka kolmandas sektoris. Nagu töö teoreetilisest osast välja tuli, väljendub kodanike aktiivsuse kasv muuhulgas nii MTÜ-de rohkuses kui ka uute poliitiliste parteide ja kõrgema valimisaktiivsuse näol.¹⁵⁶ Just viimast kahte elementi on antud töös kasutatud demokraatia indeksi arvutamisel, mis nagu juba varem mainitud sai põhineb esindusdemokraatia teorial. Sellest tingitult saab väita, et esindusdemokraatia ei vahetu majanduse langedes osalusdemokraatia vastu, vaid peab lihtsalt viimasega koos eksisteerima.

Reaalsetest muutustest riigis võib nimetada näiteks 2011. aastal Riigikogu poolt kinnitatud “Õiguspoliitika arengusuunad aastani 2018”, mis sätestab huvigruppide kaasamise nõude seaduseelnõuete väljatöötamise protsessis.¹⁵⁷ Ühiskonna soovi suurendada osalusdemokraatias näitab ka nii eelnevalt mainitud Arvamusfestivalide korraldamine kui ka Valitsemise Valvurite olemasolu. Osalusdemokraatia olulisust peale majanduse langust illustreerib hästi 2008-2011. aastal Eesti Mittetulundusühingute ja Sihtasutuste Liidu poolt

¹⁵⁶ Kõige lähemaks näiteks on Eestis toimunud viimased Riigikogu valimised (2015. aastal) – valimistest võttis osa 2 uut erakonda (Rahva Ühtsuse Erakond ja Eesti Vabaerakonda, vt <http://kultuuriaken.tartu.ee/?event=1392928319>, 30.04.2015), Riigikokku pääses 2 uut erakonda (Eesti Vabaerakond ja Eesti Konservatiivne Rahvaerakond) ja hääletamisest võttis osa Millenniumi järgselt rekordarv inimesti (vt <http://www.riigikogu.ee/fookusteemad/xiii-riigikogu/>, 30.04.2015).

¹⁵⁷ <https://www.riigiteataja.ee/akt/307032011001> (30.04.2015)

läbi viidud projekt "Mittetulunduslikud esindusorganisatsioonid kui võrdväärased partnerid riiklike otsuste planeerimisel ja elluviimisel", kusjuures projekti üks osalistest oli Siseministerium.¹⁵⁸ Mainimata ei saa jätta, et kõige selle juures on suudetud hoiduda rahvahääletuste korraldamistest ja parteide võimuvõitlus jätkub endiselt esindusdemokraatiale omaselt.

3.4. Läti juhtumi uuring

3.4.1. Demokraatia analüüs

Rahvusvaheliselt tunnustatud indekse kohaselt on sarnaselt Eestile ka Lätile antud positiivseid hinnanguid. *Freedom House Index* on paigutanud Läti nn vabade riikide kategooriasse, kuigi mitte alati maksimumpunktidega – alates aastast 2011 on teda hinnatud “2.0” punkti vääriliseks nii poliitiliste õiguste kui ka kodanike vabaduste plokis. See tähendab Läti jaoks mõningast tagasikäiku varasematest aastatest – aastatel 2006 ja 2007 sai ta maksimum punktid “1.0” ja aastatel 2008-2010 oli punktisummaks “1.5”.¹⁵⁹ *Economist Intelligence Unit*’i demokraatia indeks on aga Läti kohta viimastel aastatel mõnevõrra tõstnud ja uuimate andmete kohaselt on Läti 167 riigi seas 7.48 punktiga 39. kohal, mis liigitab ta nn ebatäiuslike demokraatiate kategooriasse. Kõrgeid punkte sai Läti valimisprotsessi (9.58/10) ja isikuvabaduste eest (9.12/10), nõrgemaid punkte aga poliitilises kaasatuses (6.11/10) ja riigijuhtimises (5.71/10).¹⁶⁰

Läti Vabariigi põhiseaduse § 2 järgi kuulub suveräänne võim Lätis rahvale ja § 91 sätestab, et Lätis on kõik inimesed seaduse ning kohtu ees võrdsed.¹⁶¹ Läti põhiseadus pärineb aastast 1922 ja on heaks kiidetud Läti rahva poolt vabalt valitud Asutava Kogu poolt. Siit järeldub, et Läti põhiseadus on vaid kaudselt Läti rahva poolt vastu võetud.¹⁶²

Taasisesevumise järgselt on Lätis toimunud 8 Saeima (Läti parlamendi) valimist¹⁶³, 6 KOV-i valimist¹⁶⁴ ja 6 Presidendi valimist.¹⁶⁵ Erinevalt Eestist ei ole Lätis e-valimisi, kuid

¹⁵⁸ <http://www.ngo.ee/tof> (30.04.2015)

¹⁵⁹ <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2014/latvia#.VVed0NPtmko> (02.05.2015)

¹⁶⁰ <http://www.sudestada.com.uy/Content/Articles/421a313a-d58f-462e-9b24-2504a37f6b56/Democracy-index-2014.pdf> (20.04.2015)

¹⁶¹ <http://www.saeima.lv/en/legislation/constitution> (09.05.2015)

¹⁶² <http://www.humanrights.lv/doc/latlik/satver~1.htm> (09.05.2015)

¹⁶³ <http://www.cvk.lv/pub/public/28757.html> (09.05.2015)

selles suunas tehakse rohkesti tööd. Põhiliseks takistuseks e-valimiste korraldamisel on hetkel turvalisuse tagamine. Sellega tegelemiseks ei ole aga rahalisi vahendeid veel leitud.¹⁶⁶

Läti 1997. aastal osaliselt muudetud põhiseaduse § 36 järgi valitakse Vabariigi President salajasel lihthääletusel Saeima poolt. Saamaks valituks peab kandidaadi poolt hääletama 51 Saeima liiget. Põhiseaduse § 7 sätestab, et presidendiks saada sooviv isik ei tohi olla alla 40-aastane ja ta ei tohi omada topeltkodakondsust. Alates 1997. aastast tohib üks ja sama isik olla Vabariigi President maksimaalselt kaks järjestikust ametiaega (§ 39) ja tema ametiaja pikkuseks on 4 aastat (§ 35).¹⁶⁷ Põhiseaduse muudatustele eelnevalt oli Läti Presidendi ametiajaks 3 aastat.¹⁶⁸

KOV-i liikmed valitakse Lätis 4-ks aastaks otseste ja salajaste proportsionaalsete valimiste kaudu.¹⁶⁹ Valimas võib käia nii Läti kui ka EL-i kodanik, kes on end Läti rahvastikuregistrisse sisse kandnud ja kes ei kannu vanglakaristust ega ole teovõimetu. Nagu enamuse EL riikideski saab valima minna alates 18. eluaastast. Erinevalt Eestist ei saa isikud, kes omavad EL-välist kodakondust või on kodakondsuseta aga valimas käia.¹⁷⁰ Kodakondsuseta isikute kaitseks on mitmeid kordi allkirju kogutud ja seda küsimust on nii OSCE, ÜRO kui ka EL-i poolt korduvalt tõstatatud, kuid nende olukord pole veel siiani muutunud.¹⁷¹ Eelmainitu laieneb Lätis ka KOV-i kandideerimisel.¹⁷²

Läti sadat parlamendisaadikut valitakse iga 4 aasta tagant põhiseaduses sätestatud § 6 kohaselt “üldistel, võrdsetel, otsestel, salajastel ning proportsionaalsetel valimistel.”¹⁷³ Saeima valimisseaduse järgi võib valimas käia iga 18-aasta vanune Läti kodanik, kes ei ole teovõimetuks tunnistatud (§ 1, 2). Antud seaduse § 4 põhjal on kandideerimisõigus iga 21-aastaselt Läti kodanikul tingimusel, et § 5-s täpsustatud ükski piirang talle ei kehti (teovõimetus, vanglakaristuse kandmine jms).¹⁷⁴ Sarnaselt Eestile ei ole hääletamine kohustuslik ja toimub põhimõttel “1 inimene 1 hääl”. Huvitavaks omapäraks Lätis on asjaolu, et valima minnes saab iga valija endale kohustuslikus korras templi passi, mis teisisõnu

¹⁶⁴ **Vilka, I. Brekis, E.** Comparing Local Government Elections in Latvia and Other European Countries. - *Socialiniai tyrimai / Social Research*. 2013. lk 6.

¹⁶⁵ http://www.president.lv/pk/content/?cat_id=24 (09.05.2015)

¹⁶⁶ <http://www.cvk.lv/pub/public/30370.html> (09.05.2015)

¹⁶⁷ <http://www.saeima.lv/en/legislation/constitution> (09.05.2015)

¹⁶⁸ http://www.president.lv/pk/content/?cat_id=916 (09.05.2015)

¹⁶⁹ **Vilka, I. jt**, lk 6.

¹⁷⁰ <http://cvk.lv/pub/public/30491.html> (09.05.2015)

¹⁷¹ http://www.lhrc.lv/?lang=en&mendes=men2_men2c&tid=59 (09.05.2015)

¹⁷² <http://cvk.lv/pub/public/30491.html> (09.05.2015)

¹⁷³ <http://www.saeima.lv/en/legislation/constitution> (09.05.2015)

¹⁷⁴ <http://www.saeima.lv/en/about-saeima/saeimas-velesanas-1/saeimas-velesanu-likums-1> (09.05.2015)

tähendab, et kui kodanikul passi ei ole, ei saa ta ka valima minna. Probleemi lahendamiseks 2014. aastal vastuvõetud seadusemuudatuse kohaselt antakse ainult ID-kaarti omavatele kodanikele välja ajutised valijakaardid.¹⁷⁵

Parlamenti valituks saamisel kehtib kandidaadile üleriigiline 5%-line valimiskünnis.¹⁷⁶ Pingerida luuakse teada-tuntud Sainte-Laguë koefitsendi meetodil. Läti valimissüsteemi üheks eripäraks on nn avatud nimekirja süsteem, mis tähendab, et valija võib väljendada nii oma poolehoidu kui ka ebasümpaatiat kandidaadi või kandidaatide vastu. Esimest saab valija väljendada tehes “+” märgi kandidaadi nime taha, teise puhul tuleb valijal talle vastuvõetamatu kandidaat nimekirjast maha kriipsutada.¹⁷⁷

Sarnaselt Eestile on ka Läti puhul tegemist parlamentaarse riigiga ning Vabariigi Presidenti ei vali mitte lätlased, vaid rahva poolt valitud Saeima. Sellest tulenevalt on antud töö autor Vanhaneni demokraatia indeksi arvutamisel kasutanud just Saeima valimiste tulemusi (tabel 2).

Tabel 3. Saeima valimised aastatel 1993-2014

Aasta	Osavõtt (%)	Enim hääli saanud erakond (%)
1993	89,9	Läti Tee (32,4)
1995	72,7	Demokraatlik partei Saimnieks (15,2)
1998	71,9	Rahvapartei (21,2)
2002	71,5	Uus Aeg (23,9)
2006	61	Rahvapartei (19,7)
2010	63,1	Valimisliit Ühtsus (31,2)
2011	59,5	Koosmeele Keskus (28,4)
2014	58,9	Koosmeel (23)

Allikas: <http://www.cvk.lv/pub/public/28757.html> (09.05.2015)

Tabelist on näha, et valimisosalus Lätis on olnud enne EL-iga liitumist suhteliselt kõrge (üle 70%). Peale 2004. aastat, kui EL-iga liitumisega kaasnes inimeste vaba liikumine, langes valimisosalus 60% ringi. Eelmainitud kinnitab ka Läti president Andris Bērziņš väites, et viimaste valimiste madalama valimisosalususe taga on riigist lahkunud inimeste rohkus.¹⁷⁸

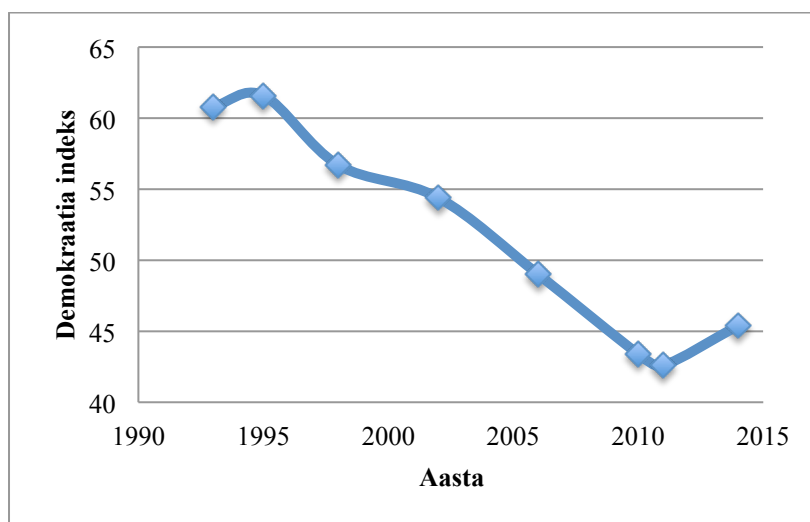
¹⁷⁵ <http://maailm.postimees.ee/2856795/passita-lati-kodanikele-jagatakse-parlamendivalimiste-ajaks-spetsiaalsed-valijakaardid> (09.05.2015)

¹⁷⁶ <http://www.cvk.lv/pub/public/29830.html> (09.05.2015)

¹⁷⁷ <http://www.osce.org/odihr/elections/latvia/132416?download=true> (09.05.2015)

¹⁷⁸ <http://maailm.postimees.ee/2943897/lati-president-pohjendas-madalat-valimisaktiivsust-valjarandega> (09.05.2015)

Vanhaneni demokraatia indeksi tulemusi on näha joonisel 5. Selle põhjal saab väita, et vahemikus 1995-2011 oli konkurents- ja osalustase Läti Vabariigis jätkuvas languses.

Joonis 5. Demokraatia indeks Lätis peale taasiseseisvumist

Allikas: Lisa 7

Alles 2014. aasta Saeima valimised on Vanhaneni demokraatia indeksi tulemust mõnevõrra parandanud, hoolimata eelnevalt mainitud madalast valimisosalusest. Viimaste valimiste tulemus võib olla tingitud Läti arvestatavast korruptsioonitasemest ja nn oligarhide võimuvõitlusest.¹⁷⁹ See võib olla ka üks põhjustest, miks Lätis on valitsused nii sageli vahetunud – kuigi parlamendivalimisi on Lätis taasiseseisvumisjärgselt olnud vaid 8, siis valitsusi 19.¹⁸⁰ Keerulist olukorda Läti poliitikute seas kinnitavad ka aastal 2011 toimunud Saeima 11. valimised. Tegemist oli erakorraliste valimistega, mis said alguse Läti endise presidendi Valdis Zalters'i initsiatiivist lasta referendumil otsustada, kas 10. parlament peaks jätkama või mitte. Referendumi algeks oli Presidendi jaoks vastuvõtmatu korruptsioonitase, mille vastu Parlament aga piisavalt ei võidelnud. 23.07.2011 toimunud rahvahääletusel osalenud kodanikest pidas 95% õigeks Saeima laiali saata.¹⁸¹

¹⁷⁹ http://issuu.com/transparencyinternational/docs/2011_nis_latvia_en?e=2496456/2548351, lk 24 (09.05.2015).

Aastal 2014 liitus lõpuks ka Läti OECD altkäemaksuvastase konventsiooniga, vt <http://www.oecd.org/corruption/latvia-to-join-oecd-anti-bribery-convention.htm> (09.05.2015)

¹⁸⁰ <http://www.mk.gov.lv/en/content/ex-prime-ministers-republic-latvia> (09.05.2015)

¹⁸¹ <http://elections-en-europe.net/2011/07/24/lettonie-le-peuple-dissout-le-parlement-par-referendum/> (09.05.2015)

3.4.2. Majanduse analüüs

Lätil on viimastel aastatel au olnud olla EL-i kõige kiireima majanduskasvuga liikmesriik ja liituda seega õigustatult 01. jaanuar 2014 eurotsooniga.¹⁸² Läti majanduse kõige olulisemateks sektoriteks on jae- ja hulgikaubandus, transport, majutus ja toitlustus ning tööstus.¹⁸³

1990-ndatel plaanimajanduselt turumajandusele üleminek nõudis suuri pingutusi ja uute institutsioonide loomist. Taasiseseisvumisjärgse Läti märksõnadeks majanduses sel ajal olid hindade ja kaubanduse liberaliseerumine, majanduse stabiliseerumine ja erastamine. Viimase tulemusena moodustas juba 1998. aastaks u 2/3 SKP-st erasektor. Üheks raskeimaks ülesandeks taasiseseisvunud riigi jaoks oli loomulikult oma valuuta loomine. Siin oli suureks abiks Rahvusvaheline valuutafond, mille liikmeks Läti 1992. aastal sai. Mõni kuu peale liitumist vahetaski riik Vene rubla Läti lati vastu välja. Mitte vähem tähtis Läti majanduse kasvule oli juba 1994. aastal EL-iga sõlmitud vabakaubanduslepe. Aastal 2000 läks 65% Läti ekspordist EL-i, mis koosnes sel ajal vaid 15-st liikmesriigist. Läti peamisteks ekspordipartneriteks on läbi aegade olnud lisaks üldiselt EL-ile tema naabrid Eesti, Leedu ja Venemaa.¹⁸⁴

Sarnaselt teistele endistele NL liikmesriikidele tabas ka Lätit 90-ndate alguses kõrge inflatsioonimäär. 1992. aastal tipnes see hüperinflatsiooniga, mis tähendas Läti puhul 124% määra.¹⁸⁵ Läti inflatsioonimäär on tavaliselt olnud nii EL-i kui ka eurotooni keskmisest kõrgem. Aasta enne EL-iga liitumist oli inflatsioon sobilikult 2,9% peal, kuid juba järgneval aastal tõusis ta 6,2%-le. Eriti kõrgeks läks inflatsioonimäär Lätis nn ülemaailmse finantskriisi ajal: 2007. aastal oli ta 10,1% ja 2008. aastal 15,3% (EL-i keskmine oli vastavalt 2,4% ja 3,7%). Läti majandust on viimastel aastatel toodud tihti eeskujuks teistele EL liikmesriikidele ja enam ei saa ka tema kõrget inflatsioonimäära talle ette heita – see on eeskujulikult 0-1% vahel püsinud.¹⁸⁶

¹⁸² <http://www.kpmg.com/EE/et/IssuesAndInsights/ArticlesPublications/Foorum/Documents/kpmg-foorum-kevad2014/foorum-kevad2014-irimsevics-syoung.pdf> (14.05.2015)

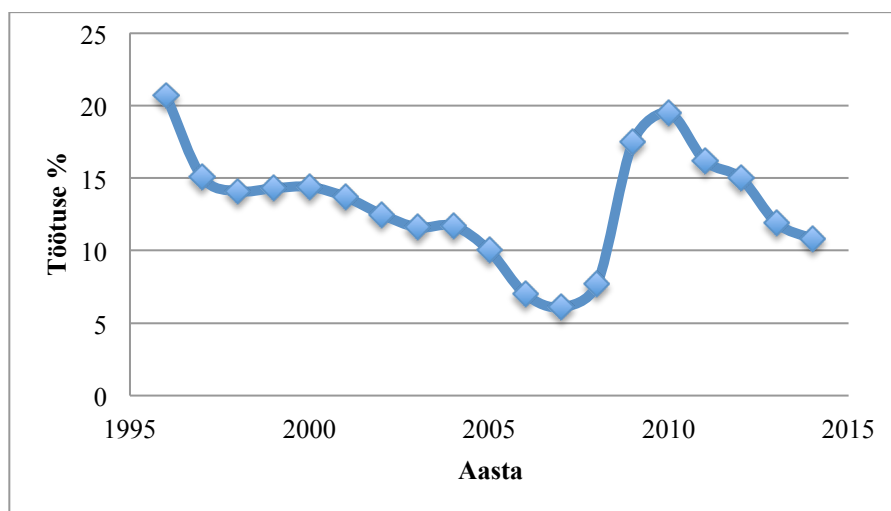
¹⁸³ http://europa.eu/about-eu/countries/membercountries/latvia/index_et.Htm#goto 2 (14.05.2015)

¹⁸⁴ **Aslund, A., Dombrovskis, V.** How Latvia Came Through the Financial Crisis. 2011, lk 7-8, 10.

¹⁸⁵ **Lepik, I.**, lk 32.

¹⁸⁶ <http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tec00118&plugin=1> (14.05.2015)

Eurostati andmete põhjal on Läti töötuse määr võrreldes EL-i keskmisega olnud peaaegu alati natuke kõrgem. Eriliselt suur vahe tekkis 2008. aasta finantskriisi ajal.¹⁸⁷ Läti statistikaamet võimaldab töötuse määra kohta andmeid leida alates 1996. aastast (joonis 6). Jooniselt on selgelt näha, et Läti töötuse määr on olnud pidevas languses aastani 2007. Eriti järsk töötuse määra langus leidis aset aastal 1996. Vahemikus 1997-2007 toimus töötuse määra vähenemine küll aeglasemas tempos, kuid langes kokkuvõttes 10-ne aasta jooksul 2,5

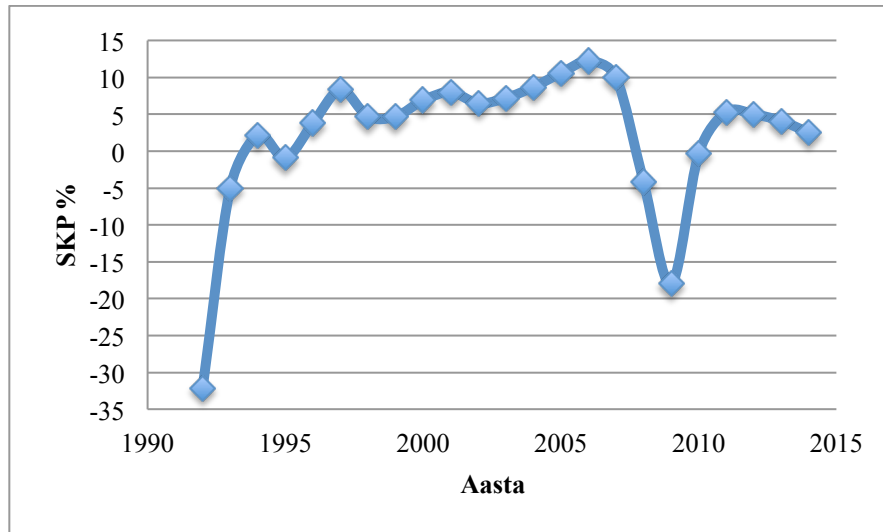
Joonis 6. Töötute osakaal töövõimelisest rahvastikust Lätis aastatel 1996-2014

Allikas: http://data.csb.gov.lv/pxweb/en/Sociale/Sociale_ikgad_nodarb/NB0020.px/table/tableViewLayout1/?rxid=562c2205-ba57-4130-b63a-6991f49ab6fe (14.05.2015)

korda. Nn ülemaailmne finantskriis pani Läti majanduse uuesti proovile ja viis töötuse määra kõrgele, peaaegu 1996. aasta alguse tasemele. Kõige keerulisem periood lätlastele oli 2008. aasta, mil võrreldes aasta algusega oli töötuse määr aasta lõpuks rohkem kui kahekordistunud. Tänu tõhusale majanduspoliitikale suudeti kriis jõudsalt kontrolli alla saada ja alates 2010. aastast on töötus jälle langema hakanud, viies töötuse määra 2014. aastaks 2005. aasta tasemele.

Läti SKP andmeid on tunduvalt lihtsamini kättesaadavad kui Eesti omad. Maailmapanga andmetel loodud illustreeriv joonis 7 näitab, et Läti majanduslangus vähenes järsult peale taasiseseisvumist ja juba aastaks 1994 jõudis kasvufaasi. 1995. aasta hetkeline langus oli põhjustatud riigisisest panganduskriisist, mille tagajärjel Läti pangad järjest

¹⁸⁷ <http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/refreshTableAction.do?tab=table&plugin=1&pcode=tsdec460&language=en> (14.05.2015)

Joonis 7. SKP muutus (%) Lätis aastatel 1992-2014, 1. jaanuari seisuga

Allikad: <http://databank.worldbank.org/data/views/reports/tableview.aspx?isshared=true#> (15.05.2015)

pankrotti läksid.¹⁸⁸ Panganduskriisile järgnes tugev paariaastane kasvuperiood, mis sai küll väikese tagasilöögi 1990-ndate lõpus nn Vene kriisi käest, kuid Läti suutis siiski sellest kiiresti välja tulla ja majandus jätkas üldjoontes kasvamist 2006. aastani. 2008. aasta ülemaailmne majanduskriis tabas siiski rängalt ka Läti majandust ja mõne aastaga langes majandus 1990-ndate esimese poole tasemele. Ent kui isegi mitte 2015. aastaks ei ole kõik riigid ikka veel kriisist välja tulnud, siis Läti oli juba 2010. aastal 0% juures ja 2011. aastaks oli juba arvestatav majanduskasv kätte jõudnud. Olenemata asjaolust, et Läti majanduskasv on peale 2011. aastat languses olnud, on Läti majanduskasv EL-is üks kõrgemaid.¹⁸⁹

3.4.3. Kodanikuühiskonna analüüs

Sarnaselt Eestile oli ka Lätis 1980-ndate lõpus kodanikuaktiivsuse kasvu märgata ja toimus suuremõtmeline rahvuslik liikumine oma iseseisvuse taastamiseks. See hetkeline solidaarsuse- ja kokkuhoiutunne oli aga suurelt jaolt kadunud niipea kui püstitatud eesmärk – omariikluse taastamine oli saavutatud. Nagu eelnevalt ka mainitud sai on siinse töö huviorbiidis kodanike ja riigi omavaheline koostöö ja mitte vastandumine nagu taasiseseisvumisele eelnenud perioodil.

¹⁸⁸ Aslund, A. Jt, lk 11.

¹⁸⁹ <http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&language=en&pcode=tec00115> (14.05.2015)

Läti on võrreldes Eestiga mitu korda rohkem rahvahääletusi korraldanud. Allpool olevas tabelis (tabel 4) on välja toodud kõik taasiseseisvumisjärgses Lätis peetud rahvahääletused ja nende tulemused. Kõikidel rahvahääletustel ei olnud osalejate arv piisav ja seega kukkus 3-l korral 5-st referendum läbi. Järelejäänud 5-st korrast 2-l oli osalusprotsent alla 50%.¹⁹⁰ Mõlemad juhtumid vihjavad kas väikesele kodanike huvile antud teemade vastu või riigi läbikukkunud kommunikatsioonistrateegiale.

Tabel 4. Taasiseseisvumisjärgses Lätis korraldatud referendumid

Aasta	Referendum	Tulemus
1998	Saeima poolt heaks kiidetud kodakondsuseaduse lihtsustamise tühistamine	Vastu
1999	Saeima poolt heaks kiidetud pensioniseaduse muudatuste, sh pensioniea tõstmise ja tingimisi pensionimaksete tühistamine	Poolt
2003	EL-iga liitumine	Poolt
2007	Saeima poolt vastu võetud julgeolekuseaduste muudatuste tühistamine	Kukkus läbi
2008	Muudatuste sisseviimine Läti põhiseadusesse	Kukkus läbi
2008	Muudatuste sisseviimine pensioniseadusesse	Kukkus läbi
2011	10. Saeima laialisaatmine	Poolt
2012	Vene keel 2. riigikeeleks	Vastu

Allikad: <http://cvk.lv/pub/public/30630.html> (14.05.2015)

Läti kodanikuühiskonda ja sellega seonduvat vaadeldes ei saa mainimata jätta nn vihmavarjude revolutsiooni ja pingviinirevolutsiooni. Vihmavarjude revolutsioon toimus 2007. aastal ja sai oma nime vihmasest sügisilmast. Tegemist oli esimese suurima protestiga taasiseseisvunud Lätis, millest võttis osa üle 10 000 inimese. Streigiti eelneval aastal võimule saanud oligarhide partei Rahvapartei, korruptsiooni ning ebaausate poliitikute vastu. Protesti eeloo juurde kuulub ka 2007. aastal Läti Presidendi poolt välja kuulutatud referendum, et takistada oligarhidel turvateenuste üle võimu võtmast.¹⁹¹ Mõni kuu hiljem aastal 2008 toimus pingviinirevolutsioon, millest võttis jällegi kord osa üle 10 000 inimese. Streigi tagamaadeks oli riigis leviv töötus ja majanduskriis, mis rahva arvates olid Läti kõrge korruptsioonitaseme tulemused.¹⁹² Korruptiooni- ja oligarhide vastased meeleavaldused jätkusid ka peale 2008.

¹⁹⁰ <http://cvk.lv/pub/public/30630.html> (14.05.2015)

¹⁹¹ <https://www.opendemocracy.net/od-russia/andrew-wilson/latvias-unnoticed-revolution-analysing-elections> (14.05.2015)

¹⁹² http://www.eurotopics.net/en/home/presseschau/archiv/magazin/magazin_aktuell/neue-unsicherheit-2009-02/debatte-lettland-2009-02/ (14.05.2015)

aastat. Neist tuntum on 2011. aastal toimunud nn oligarhide matused, kus osales u 8000 inimest.¹⁹³

Kodanike kaasatus on tagatud laiemalt Lätis põhiseadusega, mille § 6 garanteerib võrdseid ja otseseid valimisi ning § 100 sõnavabadust ja informatsiooni saamise õigust.¹⁹⁴ 1998. aastal võeti Lätis vastu avaliku teabe seadus, et tagada kodanikele juurdepääs üldisele teabele.¹⁹⁵ Samal aastal kiideti heaks ka kollektiivse töötüli lahendamise seadus, mis reguleerib streikimise korda.¹⁹⁶ 2002. aastal lisandus nimekirja avalike administratsioonide struktuuri seadus, mille eesmärk on avatuse ja demokraatia arendamine. Antud seaduse § 48 sätestab muuhulgas, et 1) riigiasutused peavad oma tegemistesse kaasama teisi sektoreid ja väljastpoolt asutust kompetentseid inimesi; 2) avalikkusele olulistes teemades tuleb organiseerida avatud arutelu.¹⁹⁷ Paar aastat hiljem, aastal 2004 jõustus ka ühingute ja sihtasutuste seadus eesmärgiga kaasa aidata ühingute ja sihtasutuste tegevusele ning tugevdada otsedemokraatiat ja kodanikuühiskonda.¹⁹⁸

Alates aastast 2004 tegutseb Kodanike Liit – Läti (edaspidi: CAL), mis on valitsusväliste ühenduste katuseorganisatsiooniks. CAL-i eesmärgiks on arendada Läti kodanikuühiskonda, toetada valitsusväliste ühenduste huve ja luua soodne pinnas nende toimimiseks. CAL-i väärtuste hulka kuuluvad muuhulgas hea valitsemistava, kodanikuosalus, teabe vaba liikumine ja koostöö.¹⁹⁹ 2005. aastal võttis valitsus vastu vabauhenduste ja valitsuse vahelise koostöö memorandum, mille eesmärgiks on aidata avalikul sektoril paremini mõista kodanike vajadusi. Koostöö on tagatud regulaarsete kohtumistega. Lisaks eelnevale käib aastast 2006 kord aastas koos Saeima ja vabauhenduste vaheline koostöö foorum, mille eesmärk on kokku võtta ja hinnata eelneva aasta tööd ja välja tuua parandamist vajavad kohad.²⁰⁰

Kodanikuühiskonda silmas pidades peab Läti väga tähtsaks 2005. aastal valitsuse poolt heaks kiidetud “Kodanikuühiskonda tugevdav programmdokument aastateks 2005-2009” ja 2011. aastal heaks kiidetud “Rahvusliku indentiteedi, kodanikuühiskonna ja integratsioonipoliitika suunised aastateks 2012-2018.” Ära tuleb märkida, et kuigi mõlemad

¹⁹³ https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2012/latvia#.VV4m_NPtmko (14.05.2015)

¹⁹⁴ <http://www.saeima.lv/en/legislation/constitution> (14.05.2015)

¹⁹⁵ <http://www.arhivi.lv/index.php?&1169> (14.05.2015)

¹⁹⁶ http://www.ilo.org/dyn/natlex/natlex4.detail?p_lang=en&p_isn=51157 (14.05.2015)

¹⁹⁷ <http://www.arhivi.lv/index.php?&1801> (14.05.2015)

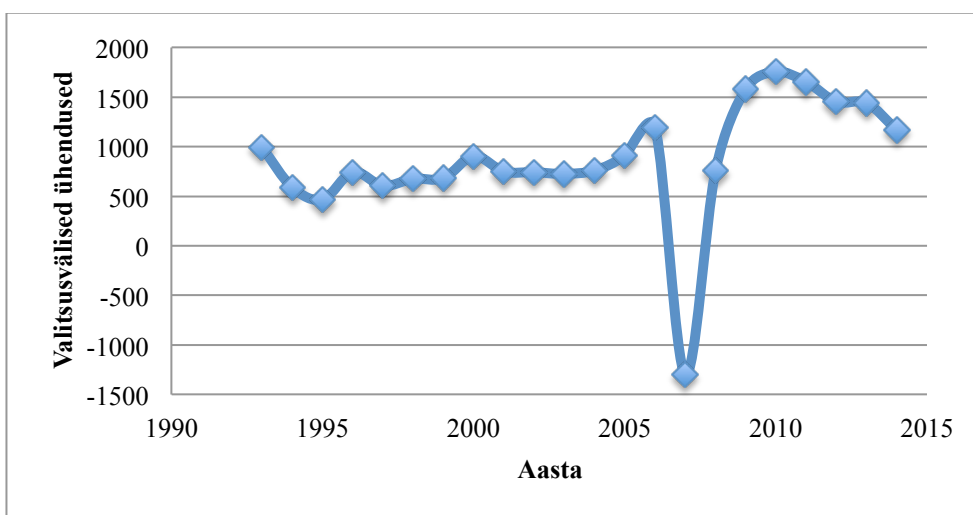
¹⁹⁸ <http://www.mfa.gov.lv/data/file/e/mso35b.pdf>, lk 24 (14.05.2015)

¹⁹⁹ <http://www.nvo.lv/lv/news/page/par-mums-153/> (14.05.2015)

²⁰⁰ http://www.opengovpartnership.org/sites/default/files/legacy_files/country_action_plans/Latvian%20OGP%20Action%20plan%202012.pdf, lk 3-4 (14.05.2015)

dokumendid kajastavad kaasamist ja kodanikuühiskonda, on pöhirõhk just vähemusrahvuste kaasamisel ja nende heaolu arendamisel ning seega ei ole otseselt suunatud üldisele kodanikuühiskonna arendamisele.²⁰¹

Taasiseseisvumisjärgse Läti MTÜ-de arvu ei ole võimalik leida. Põhjus on tegelikkuses väga lihte – Lätis ei eksisteeri ka MTÜ-de seadust. Sellegipoolest õnnestus autoril leida avalik-õiguslike organisatsioonide, seltside, ühingute ja sihtasutuste koondarv Läti ettevõtete registrist, mida saab väga hästi kasutada MTÜ-de asendajana. Olemasolevate andmete põhjal koostatud joonise vaatlemisel on esimese asjana märgata suurt langust aastal 2007 (joonis 8). Läti ettevõtete register toob selgelt välja, et aastal 2007 toimus suur

Joonis 8. Avalik-õiguslike organisatsioonide, seltside, ühingute ja sihtasutuste koondarv Lätis aastatel 1992-2014

Allikas: Läti ettevõtete registrister - Lursoft (14.05.2015)

likvideerimise laine (sarnaselt Eesti 2012. aastale) ja seega on tegemist hälbega ning see ei tähenda, et uusi asutusi ei oleks loodud.²⁰² Antud jooniselt on näha, et kuni aastani 2006 oli avalik-õiguslike organisatsioonide, seltside, ühingute ja sihtasutuste loomisel nii tõuse kui mõõnasid, kuid iga aastaga asutuste koondarv siiski kasvas.²⁰³ Kõige rohkem loodi uusi asutusi taasiseseisvumisjärgses Lätis 2010. aastal, peale mida uute organisatsioonide arv hakkas langema.

²⁰¹ http://www.nvo.lv/site/attachments/23/02/2015/NVO_petijums_2013_ENG.pdf, lk 89-90. (14.05.2015)

²⁰² https://www.lursoft.lv/lursoft_statistika/?&id=41 (14.05.2015)

²⁰³ *Ibid*

3.4.4. Hüpoteeside analüüs

Nagu Eesti kohta käiva analüüsi juures juba mainitud sai on esimese alahüpoteesi „Esindusdemokraatia on lineaarses suhtes majanduse kasvuga“ puhul sõltuvaks muutujaks “esindusdemokraatia” ja sõltumatuks muutujaks “majanduse kasv”. Korrelatsiooniseose arvutamiseks kasutab autor esindusdemokraatia jaoks joonisel 5 leiduvaid andmeid (demokraatia indeks) ja majanduse kasvu jaoks joonisel 7 olevaid andmeid (SKP muutus).

Spearmani korrelatsioonikoefitsendi valemit kasutades tuleb perioodi 1993-2014 koefitsendiks “-0,43” (vt mõõteskaala 4), mis tähendab, et antud muutujad on omavahel lineaarses suhtes ligikaudu 60%-lise tõenäosusega. Leitud koefitsent justkui valideeriks esimest alahüpoteesi, kuid samas võib 40%-lise tõenäosusega juhtuda ka vastupidi alahüpoteesis väidetule.

Mõõteskaala 4. Esindusdemokraatia ja majanduse kasvu korrelatsioon perioodil 1993-2014 Lätis

Allikas: Lisa 8

Eesti juhtumi analüüsi osas sai muuhulgas selgitatud ka korrelatsioonanalüüsi puudus ehk asjaolu, et ta ei arvesta muutujaid ümbritsevaid teisi faktoreid. Kuna korrelatsiooni arvutamise aluseks oli Saeima valimiste aastad, jäi antud arvutusest juhuslikkuse tagajärjel välja nn ülemaailme majanduskriisiaegne majanduslik madalseis, siis on see ka isenesest mõistetav, et eelnev analüüs ei saanud anda korrektset ülevaadet esindusdemokraatia ja majanduskasvu vahelisest seosest Lätis. Selle vajaliku elemendi korrelatsiooni arvutusse sisseviimise tulemusena tuleb uueks koefitsendiks “-0,16” (vt mõõteskaala 5). See tähendab,

Mõõteskaala 5. Esindusdemokraatia ja majanduse kasvu korrelatsioon perioodil 1993-2014 Lätis (parandatud)

Allikas: Lisa 9

et on 80%-line tõenäosus, et kui demokraatia indeks tõuseb, siis tõuseb ka majandus. Antud tulemus kinnitab seega alahüpoteesis väidetut: esindusdemokraatia ja majanduse kasv on omavahel lineaarses sõltuvuses.

Teise alahüpoteesi „Majanduse kasv on pöördvõrdeline kodanikuühiskonna aktiivsuse kasvuga“ puhul on sõltuvaks muutujaks “kodanikuühiskonna aktiivsus” ja sõltumatuks muutujaks endiselt “majanduse kasv”. Korrelatsioonseose leidmiseks kasutab autor antud töös leiduvate joonis 7 (SKP muutus) ja joonis 8 (avalik-õiguslike organisatsioonide, seltside, ühingute ja sihtasutuste koondarv) andmeid. Koefitsendiks saadud “-0,10” (vt mõõteskaala 6) tähendab ligikaudu 90%-list tõenäosust, et kui majandus kasvab, siis ka kodanikuühiskonna aktiivsus kasvab. Sarnaselt Eesti kohta tehtud analüüsile on antud tulemus igati iseenesestmõistetav arvestades ka Eesti juures mainitud asjaolu, et valitsusväliste asutuste läbimõeldud loomine võtab aega. Kodanikuühiskonna aktiivsus on seega loomulikus nihkes majanduse olukorraga, mis tähendab, et korrelatsioonanalüüsi tulemus pidigi tulema vastupidine hüpoteesis väidetule. Ainult vastupidine tulemus saab hüpoteesi tõestust kinnitada.

Mõõteskaala 6. Kodanikuühiskonna aktiivsuse ja majanduse kasvu korrelatsioon perioodil 1993-2014 Lätis

Allikas: Lisa 10

Kolmanda alahüpoteesi “Majanduse langedes osalusdemokraatia kasvab” tõestamiseks uurib autor Läti osalusdemokraatia arengus toimunud sündmusi ja nende toimumise ajastuse omavahelist seost. Kuna Läti 1990-ndate lõpus toimunud Vene majanduskriisist väga palju mõjutatud ei olnud, tuleb antud alahüpoteesi tõestamiseks vaadelda just 2008. aasta majanduskriisi.

Võrreldes eestlastega olid lätlased palju impulsiivsemad ja juba 2008. aastal korraldati nn pingviinirevolutsioon. Kiire korraldus oli tingitud ka asjaolust, et inimesed uskusid, et halva majandusliku olukorra taga on riigis valitsevad oligarhid. Oligarhide võimulolekut ja riigis levivat korrupsiooni ei suudetud enam välja kannatada (eelneval aastal toimus ka nn vihmavarjude revolutsioon) ja majanduskriis ainult võimendas rahva tühimust riigi

valitsemises toimuva vastu. Erilise tõuke streigi korraldamiseks andis ka tollase peaministri Ivars Godmanise soovitus oma rahvale, kel oli raskusi kütte maksmisega, et sooja saab pingviinide eeskujul kui üksteisele väga lähedal seista.²⁰⁴ Nagu eelnevalt mainitud sai osales streigis üle 10 000 inimese ehk tegemist oli ühe suurima streigiga peale taasiseseisvumist. Aastal 2009 järgnesid sellele erinevaid väiksemamahulisi vägivaldseid proteste väljendamaks rahva rahulolematust majandusliku olukorra suhtes.²⁰⁵

Riik hakkas aru saama rahva kaasamise vajadusest ja peale mõneaastaseid ettevalmistusi on 2012. aastast Läti rahval otsene võimalus oma ideedega Saeima jõuda. Selleks, et mingi idee võetaks kohustuslikus korras parlamendis arutluse alla peavad sellele alla kirjutama vähemalt 10 000 Läti kodanikku (miinimumvanuseks on 16 eluaastat). Rohkemate võimaluste tagamiseks on aktsepteeritud ka digitaalsed allkirjad.²⁰⁶ Samal aastal liitus Läti veel avatud valitsemise partnerlusega (ing. k. *Open Government Partnership*) eesmärgiga suurendada kaasatust, parandada avalike teenuste korraldamist, vähendada korrupsiooni ja lihtsustada informatsiooni liikuvust.²⁰⁷

Eelnevast järeldub, et suuremahulisel majanduskriisil võib olla ka positiivseid tagajärgi nagu rahva suurem aktiivsus ühiskonnaliste teemadega tegelemisel ja riigipoolne arusaam, et rahvale tuleb anda suuremad võimalused tema kaasamiseks. Teisisõnu tuleb tõdeda, et majanduse langedes osalusdemokraatia kasvab.

Antud uurimuse hüpoteesi “Majanduse langus toob endaga kaasa esindusdemokraatia kooseksisteerimise osalusdemokraatiaga“ kontrollimiseks loodud kolm alahüpoteesi said kõik kinnitust ja tõestavad seega ka põhihüpoteesi kehtivust. Kokkuvõtvalt saab tõdeda, et majanduse languse tagajärjel suureneb nii kodanikuühiskonna aktiivsus kui ka riigi enda avatus kodanike kaasamisele (alahüpoteesid 2 ja 3). Lisaks on tabelis 4 näha, et majanduskriisi järgselt suurenes ka referendumite korraldamise tihedus. Esimese alahüpoteesi juures sai ka kinnitust, et majanduskasv ja esindusdemokraatia on omavahel lineaarses suhtes, mis tähendab, et kui majandus langeb, langeb ka esindusdemokraatia tase. Kuigi majanduse langedes osalusdemokraatia osakaal riigis suureneb, ei tähenda see veel, et riigis toimuvad muudatused oleksid nii laiahaardelised, et esindusdemokraatia riigis ära kaoks. Majanduse langedes tuleb esindusdemokraatial lihtsalt kohta teha ka osalusdemokraatiale.

²⁰⁴ http://www.eurotopics.net/en/home/presseschau/archiv/magazin/magazin_aktuell/neue-unsicherheit-2009-02/debatte-lettland-2009-02/ (14.05.2015)

²⁰⁵ <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2013/latvia#.VV8TSU-qrTA> (14.05.2015)

²⁰⁶ <https://manabalss.lv/> (14.05.2015)

²⁰⁷ <http://www.opengovpartnership.org/country/latvia> (14.05.2015)

KOKKUVÕTE

Antud magistritöö eesmärgiks oli leida vastus küsimusele, milline on demokraatia loomulik kulg arvestades teda ümbritsevat keskkonda. Selleks sõnastas autor hüpoteesi "Majanduse langus toob endaga kaasa esindusdemokraatia kooseksisteerimise osalusdemokraatiaga." Vaatluse all olid kaks endist NL-i liikmesriiki – Eesti ja Läti perioodil "taasiseseisvumisest tänapäevani".

Eesti ja Läti omariiklus sündis sarnaselt 20. sajandi alguses, kuid mõlemad riigid kuulusid peagi NL liikmesriikide hulka. 1991. aastal saavutatud taasiseseisvumine tõi kaasa nii uusi võimalusi kui ka palju arenemist nõudvaid kohti. Nii Eestis kui ka Lätis valitseb esindusdemokraatia, mis J. A. Schumpeteri järgi tähendab kõigile avatud valimisi ja konkurentsi olemasolu. Parlamendi rahvasaadikuid valitakse mõlemas riigis vabadel valimistel proportsionaalsuse põhimõtte alusel ning valimas käimine ei ole kummaski riigis seaduse poolt kohustuslik. Riikide vaatlusel tuleb silmas pidada ka 1990-ndate alguse taasiseseisvumise eufooriat.

Hüpoteesi tõestamiseks loodud alahüpoteeside analüüside tulemused on Eesti-Läti võrdluses enamjaolt kattuvad. Esimese alahüpoteesi „Esindusdemokraatia on lineaarses suhtes majanduse kasvuga“ korrelatsioonanalüüsi tulemusena leidis autor mõlemas riigis, et kui majandus kasvab, siis kasvab ka 80%-lise tõenäosusega esindusdemokraatia, mis kinnitab seega ka esitatud alahüpoteesi tõesust. Teise alahüpoteesi „Majanduse kasv on pöördvõrdeline kodanikuühiskonna aktiivsuse kasvuga“ juures said kõnealused riigid ühtemoodi vastupidise tulemuse autori poolt püstitatud alahüpoteesi suhtes. Siin tuli tõdeda, et korrelatsioonanalüüs ei arvesta kodanikuühiskonna loomulikku nihet majanduse olukorra suhtes ja seega on vastupidine tulemus igati ootuspärane. Kolmas alahüpotees “Majanduse langedes osalusdemokraatia kasvab” tõi välja kahe riigi mõningased erinevused. Eesti oli rohkem puudutatud nn Vene majanduskriisist kui seda oli Läti ja seega algas majandusest mõjutatud kaasamise protsess ka seal varem. Eesti puhul ilmnnes, et rahvas vajas riigipoolset tõuget normide ja seaduste kaudu, et kaasamist riigis rohkem edendada ja et kodanikuühiskonna

aktiivsus ei väljenduks ainult MTÜ-de kasvus. Lätis omakorda mängis olulist rolli tema suur korruptsioonitase ja oligarhide võimul olek. 2008. aastal toimunud pingviinirevolutsioon oli küll majanduslangusest tingitud, kuid suuresti mõjutatud riigi varasemast üldisest olukorrast ja ei jäänud seetõttu ainsaks 10 000 inimese streigiks Lätis. Läti üheks suureks eripäraks on MTÜ-de seaduse puudumine. Kuigi Läti on Eestiga võrreldes korraldanud kordades rohkem rahvahääletusi (kuigi mitte alati õnnestunult) on seal kodanike kaasamisse hakatud tõsisemalt suhtuma alles viimastel aastatel. Seda tõestab ka 2012. aastast avanenud võimalus kodanikel oma ideedega Saeima jõuda (tingimusel, et igat ideed toetab vähemalt 10 000 kodanikku). Eelnevalt on küll kodanike kaasamise teema korduvalt üles tõstatatud, kuid seda pigem vähemusrühvuste kontekstis. Aastal 2012 liitusid nii Läti kui ka Eesti avatud valitsemise partnerlusega, mis eeldab, et otsuste tegemisele riigis eelneb diskussioon riigi ja kodanike vahel. Kodanikuühiskonna aktiivsuse mõõtmiseks oleks võinud kindlasti korraldada ka küsitlusi ja suhelda rohkem mõlema riigi valitsusväliste organisatsioonide ja nende katusorganisatsioonidega, kui töö maht seda võimaldanud oleks.

Antud riikide analüüsimisel tuli ka arvesse võtta asjaolu, et tegemist on vaid ligi veerandsajandit tagasi taasiseseisvunud riikidega, mis tähendab analüüsiks vajalike usaldusväärsete andmete mõningast puudulikkust ja vähesust. Autor suutis küll kättesaadavate andmetega hüpoteesid ära tõestada, kuid usaldusväärsema tulemuse saamiseks oleks hea antud teema juurde paarikümne aasta pärast tagasi tulla. Laiema pildi saamiseks võiks ka rohkem riike uurimuse alla võtta, kuid see tähendaks juba magistritöö jaoks etteantud ajalise ja leheküljelise piiri suuremahulist ületamist.

Lõpetuseks tuleb tõdeda, et ülemaailmne majanduskriis aitas nii Eestis kui ka Lätis kaasa kodanikuühiskonna arengule ja mõlemad riigid nägid vajadust pakkuda kodanikele võimalusi avatud kaasamiseks. Majanduse langedes dialoogi suurenemine kodanike ja riigi vahel tõi endaga kaasa osalusdemokraatia kooseksisteerimise esindusdemokraatiaga.

SUMMARY

THE NATURE OF DEMOCRACY: CASE STUDIES OF ESTONIA AND LATVIA

Saskia Laasik

Sir Winston Churchill once said: "No one pretends that democracy is perfect or all-wise. Indeed, it has been said that democracy is the worst form of Government except for all those other forms that have been tried from time to time."

The concept of democracy is constantly changing. In Ancient Greece democracy was understood as direct democracy. The problem with direct democracy is that it only works in small city-states. Nevertheless centuries later people found their way back to democracy, but the concept was changed and it was called representative democracy. While this type of democracy is widely used today all over the world, the financial crises, especially the financial crisis of 2008 has started to change people's way of perceiving democracy. People started to look again for more direct democracy or its nowadays counterpart participatory democracy.

This master thesis explores how the concept of democracy changes depending on its surrounding environment. For that purpose the author has formulated the main hypothesis of this study as follows: "An economic recession leads to the co-existence of representative and participatory democracy." To prove that, the author has come out with three sub-hypotheses: 1) Economic growth has a linear effect on representative democracy; 2) Economic growth has a non-linear impact on civil society; 3) Economic growth has a non-linear effect on participatory democracy. Even though the geographical aspect should not change the analysis of this work and is not looked at during this study, the author does not exclude the fact that it may have an effect on the hypothesis.

The master thesis is divided into three parts. The first part of the thesis is the theoretical part, where important definitions of this study are defined (representative

democracy and participatory democracy). It also explores the relations of 1) democracy and economy; 2) democracy and civil society. At the end of this chapter hypotheses and their variables are stated. The second chapter gives an overview of the possible ways to measure the chosen variables. It is of great importance for this study to decide on an appropriate way how to measure democracy. The author ends up with Vanhanen's democracy index that is based on the theory of representative democracy. When it comes to economy, it does not really matter in the context of this study, which type of measurement is used (unemployment, inflation or GDP) but the author's preference stays with the GDP. The most difficult part of this study is to find an appropriate way how to measure civil society. As it may consist of various aspects depending on the country, the author decided to go for one sure thing that should exist in every democratic country – the number of NGOs.

To prove the given hypotheses, two case studies are explored. The author has chosen two neighboring countries Estonia and Latvia for the case studies. Among other things they share a similar history of being under the occupation of USSR just a short period after the establishment of an independent state and they both regained their independence in 1991. The parliaments of both countries are elected according to a complex system of counting votes called proportional representation. During the analyses it must be taken into account that at the beginning of the 1990s the civil society was abnormally more active than it usually is due to its excitement over regaining independence. The case studies' period covers from re-independence to nowadays, but it must be taken into consideration that some adjustment has been made where no reliable data was found.

Even though all the hypotheses were validated, it should be pointed out that the result of the second sub-hypothesis was the contrary to the sub-hypothesis itself. That is actually an expected outcome, as the correlation analysis does not take into account the external factors that affect the variables, such as time. If it had done that, the correlation analysis would have been in accordance with the sub-hypothesis as well.

To sum up it must be said that the financial crises had a positive effect on the participation and development of civil society in Estonia and Latvia. The economic crisis brought the citizens and the state closer to each other, in other words lead to the co-existence of representative and participatory democracy.

KASUTATUD KIRJANDUS

Raamatud

- Albi, A.** EU Enlargement and the Constitutions of Central and Eastern Europe. Cambridge: Cambridge University Press, 2005.
- Aslund, A., Dombrovskis, V.** How Latvia Came Through the Financial Crisis. Washington, D.C.: Peterson Institute for International Economics, 2011.
- Auer, A., Bützer, M.** (toim.) Direct Democracy: The Eastern and Central European Experience. Aldershot: Ashgate, 2001.
- Berg-Schlosser, D.** (toim.) Democratization: The State of the Art. Opladen; Farmington Mills: Barbara Budrich, 2007.
- Blanchard, O.** Macroeconomics. Upper Saddle River (N.J.): Pearson/Prentice Hall, 2006.
- Brown, W. S.** Makroökonomika baasteooria. Tallinn: Külim, 1997.
- Carlisle, R. P.** (toim.) The Encyclopedia of Politics: the Left and the Right. Thousand Oaks, CA: Sage Reference, 2005.
- Eliaeson, S.** Building Democracy and Civil Society East of the Elbe: Essays in Honour of Edmund Mokrzycki. London; New York: Routledge and The Graduate School for Social Research, 2006.
- Hagopian, M. N.** Režiimid, liikumised, ideoloogiad : võrdlev sissejuhatus poliitikateadusse. Tallinn: Olion, 1993.
- Held, D.** Models of Democracy. Stanford: Stanford University Press, 2006.
- Illing, E. Lepa, R.** Kaasamisvormid – ülevaade ja kasutusvõimalused. Eveli Illing, Reesi Lepa. Tallinn: Poliitikauuringute Keskus Praxis, 2005.
- Kalev, L., Toots, A.** (toim.) Poliitika ja valitsemise alused. Tallinn: Maurus Kirjastus, 2011.
- Kleis, R. Torpats, Ü. Gross, L. Freymann, H.** Ladina-eesti sõnaraamat. Tallinn: Valgus, 2002.
- Lagerspetz, M.** Kodanikuühiskonna lühisõnastik. Tallinn: Eesti Mittetulundusühingute Ümarlaud, 2004.
- Lane, J. E., Ersson, S.** Democracy: A Comparative Approach. London; New York: Routledge, 2003.
- Larousse, P.** Grand Dictionnaire Universel du XIXe siècle. Paris: Administration du Grand Dictionnaire Universel, 1870.
- Lepa, R., Illing, E., Kasemets, A., Lepp, Ü., Kallaste, Ü.** Kaasamine otsustetegemise protsessi. Tallinn: Poliitikauuringute Keskus Praxis, 2004.
- Lepik, I.** (koos.). Pikk üleminek: Eesti Valuutakomitee 1992-2010. Tallinn: Eesti Pank, 2014
- Lipset, S. M.** The Encyclopedia of Democracy, Volumes I-IV. London: Routledge, 1995.
- Lively, J.** Democracy. Colchester (Essex): ECPR Press, 2007.
- McTaggart, D. Findlay, C. Parkin, M.** Macroeconomics. Frenchs Forest, NSW : Pearson Australia, 2013.

- Nagle, J. D. Mahr, A.** Democracy and Democratization: Post-communist Europe in Comparative. London; Thousand Oaks; New Delhi: Sage, 1999.
- Omel, R.** Ühisturg: neli vabadust. – *Eesti majandus: Lõimumine Euroopa ja Globaalses Kontekstis*. 2008.
- Przeworski, A. Alvarez, M. E. Cheibub, J. A. Limongi, F.** Democracy and Development: Political Institutions and Well-being in the World, 1950-1990. Cambridge: Cambridge University Press, 2000.
- Rikmann, E.** (koos.) Algatus, osalus ja organisatsioonid: uurimusi Eesti kodanikuühiskonnast. Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus, 2007.
- Reinsalu, K.** The Implementation of Internet Democracy in Estonian Local Governments. Tartu: Tartu University Press, 2008.
- Rose, R. Muno, N.** Elections and parties in New European Democracies. Washington, D.C. : CQ Press, 2003.
- Rousseau, J.-J.** Contrat Social ou Principes du Droit Politique. Paris: Garnier, 18??.
- Rousseau, J.-J.** Ühiskondlikust lepingust ehk Riigiõiguse põhiprintsiibid. Tallinn: Varrak, 1998.
- Sheldon, G. W.** (toim). Encyclopedia of Political Thought. New York: Facts on File, 2001.
- Vanhanen, T.** Democratization: A Comparative Analysis of 170 Countries. Routledge. London and New York. 2003.
- Varrak, T.** Sissejuhatus poliitika- ja riigiteadus. Tallinn: Külim, 2001.
- Whitefield, S. Rohrschneider, R.** (toim.) Public Opinion, Party Competition, and the European Union in the Post-Communist Europe. New York; Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2006.
- Zielonka, J., Pravda, A.** (toim.) Democratic Consolidation in Eastern Europe, Volume I ja II. Oxford: Oxford University Press, 2001.

Artiklid

- Kama, K.** Demokraatia ja inimeste õigused. – *Akadeemia*, 2014, 26 (5), lk 771.
- Pietrzyk, D. I.** Democracy or Civil Society. – *Politics. Vol 23, no 1*. Oxford: Political Studies Association, 2003, lk 43.
- Ryan, J.E.** Prosperity Needs Democracy. - *Wall Street Journal*, 24. jaanuar, 1994, A13.
- Vilka, I. Brekis, E.** Comparing Local Government Elections in Latvia and Other European Countries. - *Socialiniai tyrimai / Social Research*. 2013. lk 6.

Õigusaktid

- Avatud teabe seadus. Vastu võetud Riigikogus 15.11.2000. – RT I 2000, 92, 597.
- Eesti kodanikuühiskonna arengu kontseptsiooni heakskiitmine. Vastu võetud Riigikogus 12.12.2002.
- Eesti Vabariigi põhiseadus. Vastu võetud rahvahääletusel 28.06.1992. – RT 1992, 26, 349.
- Hea õigesloome ja normitehnika eeskiri. Vastu võetud Vabariigi valitsuses 22.12.2011, nr180.

Läti Vabariigi põhiseadus. Vastu võetud Asutava Kogu poolt 15.02.1922.
Mittetulundusühingute seadus. Vastu võetud Riigikogus 06.06.1996. – RT I 1996, 42, 811.
Riigikogu valimise seadus. Vastu võetud Riigikogus 12.06.2002. – RT I 2002, 57, 355.
Saeima valimise seadus. Vastu võetud Saeimas 25.05.1995.
„Õiguspoliitika arengusuunad aastani 2018“ heakskiitmine. Vastu võetud Riigikogus 23.02.2011.

Interneti allikad

Koppel, K. OECD peasekretär: streikide vähesus Eestis ei ole tingimata halb.

<http://uudised.err.ee/v/valismaa/7f59583f-5d24-4096-8f7b-fb7e3053ea72>

(16.04.2014)

Kuul, M. Ansip sidus aastapäevakõnepäevapoliitikaga.

<http://uudised.err.ee/v/eesti/d75f699f-1d62-4ad6-aa26-f32718cdd26b> (20.04.2015)

Vanhanen, T. Measures of Democracy 1810-2012.

<http://www.fsd.uta.fi/en/data/catalogue/FSD1289/meF1289e.html#tiedostot>

(15.04.2014)

Pietrzyk, D. I. Civil Society – Conceptual History from Hobbes to Marx.

http://www.academia.edu/7868984/Civil_Society_Conceptual_History_from_Hobbes_to_Marx (17.03.2015)

Arvamusfestival.

<http://2013.arvamusfestival.ee/festivalist/mis-see/> (24.04.2015)

Avatud Eesti Fond.

<http://oef.org.ee/meist/avatud-eesti-fondist/> (24.04.2015)

Balti Assamblee.

<http://baltasam.org/en/history/pre-history> (20.04.2015)

CIA, The World Factbook.

<https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/> (11.04.2015)

CIVICUS.

<http://www.civicus.org/> (16.04.2014)

EBRD.

<http://2014.tr-ebd.com/estonia/> (21.04.2015)

Eesti Koostöö Kogu.

<http://www.kogu.ee/> (24.04.2015)

Eesti majandus- ja kommunikatsiooniministeerium.

<https://www.mkm.ee/> (21.04.2015)

Eesti Pank.

<https://www.eestipank.ee/publikatsioon/varia/2015/pikk-uleminek-eesti-valuutakomitee-1992-2010> (21.04.2015)

Eesti siseministeerium.

<https://www.siseministeerium.ee/et/siseturvalisuse-valdkond/kodakondsus-ja-ranne> (20.04.2015)

Eesti statistikaamet.

<http://pub.stat.ee/px-web.2001/Dialog/varval.asp?ma=TT469&lang=2> (22.04.2015)

Elections en Europe, Lettonie: le peuple dissout le parlement par référendum.
<http://elections-en-europe.net/2011/07/24/lettonie-le-peuple-dissout-le-parlement-par-referendum/> (09.05.2015)

Euroopa Komisjon.
http://ec.europa.eu/transparency/civil_society/ (20.03.2015)

Euroopa Liidu uuring osalusdemokraatiast.
http://ec.europa.eu/youth/library/reports/flash375_en.pdf (22.04.2014)

Eurostat.
<http://ec.europa.eu/eurostat/> (22.04.2015)

Eurotopics, Latvia's Penguin Revolution.
http://www.eurotopics.net/en/home/presseschau/archiv/magazin/magazin_aktuell/neue-unsicherheit-2009-02/debatte-lettland-2009-02/ (14.05.2015)

Ettevõtlike Arendamise Sihtasutus.
<http://www.eas.ee/> (22.04.2015)

Freedom House.
<http://www.freedomhouse.org/> (12.03.2014)

Hansardi ametlik raamatukogu.
<http://hansard.millbanksystems.com/commons/1947/nov/11/parliament-bill>
(28.03.2015)

Hea kodanik.
<http://www.ngo.ee/> (24.04.2015)

International Labour Organization, Latvia.
http://www.ilo.org/dyn/natlex/natlex4.detail?p_lang=en&p_isn=51157 (14.05.2015)

International Monetary Fund, Annual Report 2013.
http://www.imf.org/external/pubs/ft/ar/2013/eng/pdf/ar13_eng.pdf (15.04.2014)

KPMG, Euroalaga ühinemine Lāti Panga presidendi pilgu läbi.
<http://www.kpmg.com/EE/et/IssuesAndInsights/ArticlesPublications/Foorum/Documents/kpmg-foorum-kevad2014/foorum-kevad2014-irimsevics-syoung.pdf> (14.05.2015)

Kodanike Liit – Lāti.
<http://www.nvo.lv/> (14.05.2015)

Lāti president.
<http://www.president.lv/> (09.05.2015)

Lāti rahvusarhiiv.
<http://www.arhivi.lv/> (14.05.2015)

Lāti statistikaamet.
http://data.csb.gov.lv/pxweb/en/Sociala/Sociala_ikgad_nodarb/NB0020.px/table/tabViewLayout1/?rxid=562c2205-ba57-4130-b63a-6991f49ab6fe (14.05.2015)

Lāti valitsus.
<http://www.mk.gov.lv/en/> (09.05.2015)

Lāti välisministeerium.
<http://www.mfa.gov.lv/> (20.04.2015)

Latvian Human Rights Committee.
http://www.lhrc.lv/?lang=en&mendes=men2_men2c&tid=59 (09.05.2015)

Lursoft.
http://www.lursoft.lv/lursoft_statistika/?&id=41 (14.05.2015)

ManaBals.
<https://manabalss.lv/> (14.05.2015)

- OECD Observer, Is GDP a Satisfactory Measure of Growth?
http://www.oecdobserver.org/news/archivestory.php/aid/1518/Is_GDP_a_satisfactory_measure_of_growth_.html (15.04.2014)
- OECD.
<http://www.oecd.org/> (09.05.2015)
- Open Democracy, Latvia's unnoticed revolution: analysing the elections.
<https://www.opendemocracy.net/od-russia/andrew-wilson/latvias-unnoticed-revolution-analysing-elections> (14.05.2015)
- Open Government Partnership, Lätis.
<http://www.opengovpartnership.org/country/latvia> (14.05.2015)
- OSCE.
<http://www.osce.org/odihr/elections/latvia/132416?download=true> (09.05.2015)
- One Europe. Religion in Europe.
<http://one-europe.info/eurographics/religion-in-europe> (20.04.2015)
- Praxis, Valitsemise valvurid.
<http://www.praxis.ee/tood/valitsemise-valvurid/> (24.04.2015)
- Postimees, Aastaga sai seaduseks kolm rahvakogu ettepanekut.
<http://www.postimees.ee/2752498/aastaga-sai-seaduseks-kolm-rahvakogu-ettepanekut>
 (24.04.2015)
- Postimees, Lätis president põhjendas madalat valimisaktiivsust väljarändega.
<http://maailm.postimees.ee/2943897/lati-president-pohjendas-madalat-valimisaktiivsust-valjarandega> (09.05.2015)
- Postimees, Passita Lätis kodanikele jagatakse parlamendivalimiste ajaks spetsiaalsed valijakaardid.
<http://maailm.postimees.ee/2856795/passita-lati-kodanikele-jagatakse-parlamendivalimiste-ajaks-spetsiaalsed-valijakaardid> (09.05.2015)
- Registrite ja Infosüsteemide Keskus.
<http://www.rik.ee/et/e-ariregister/statistika> (29.04.2015)
- Riigikantselei, avatud valitsemise partnerlus.
<https://riigikantselei.ee/et/avatud-valitsemise-partnerlus> (24.04.2015)
- Riigikogu.
<http://www.riigikogu.ee/> (21.04.2015)
- Sveitsi osalusdemokraatia.
<http://direct-democracy.geschichte-schweiz.ch/> (22.04.2014)
- Tartu, kultuuriaken.
<http://kultuuriaken.tartu.ee/?event=13929%2028319> (30.04.2015)
- The Economist, Democracy Index, 2008.
http://www.economist.com/media/pdf/DEMOCRACY_INDEX_2007_v3.pdf
 (14.04.2014)
- The Economist, Democracy Index, 2012.
<http://pages.eiu.com/rs/eiu2/images/Democracy-Index-2012.pdf> (14.03.2014)
- The Economist, Democracy Index, 2014.
<http://www.sudestada.com.uy/Content/Articles/421a313a-d58f-462e-9b24-2504a37f6b56/Democracy-index-2014.pdf> (20.04.2015)
- The Central Election Commission of Latvia.
<http://www.cvk.lv/> (09.05.2015)

Transparency International, National Integrity System Assessment: Latvia.

http://issuu.com/transparencyinternational/docs/2011_nis_latvia_en?e=2496456/2548351 (09.05.2015).

United Nations, Integrated Civil Society Organizations System.

<http://esango.un.org/civilsociety/login.do> (16.04.2014)

Uus-Meremaa parlament.

<http://www.parliament.nz/en-nz/pb/sc/make-submission/> (17.03.2014)

Vabariigi Valimiskomisjon.

<http://www.vvk.ee/> (20.04.2015)

World Bank.

<http://databank.worldbank.org/data/views/reports/tableview.aspx?isshared=true#>
(15.05.2015)

Muud allikad

Hallemaa, H. Servinski, M. Mittetulundusühendused ja kodanikuühiskonna areng. – *Eesti Statistika Kvartalikirj, 01/2009*. Tallinn: Statistikaamet, 2009, lk 59.

Voldik “Osalusdemokraatia viis põhipunkti.” Euroopa Majandus- ja Sotsiaalkomitee, 2011.

Avalikkuse kaasamise käsiraamat: ametnikult ametnikule. Peipsi Koostöö Keskus, 2008.

LISAD

Lisa 1. Kaasamise vormid

Informeerimine (teatud info edastamine kodanikele)	Konsulteerimine (ainult tagasiside saamine)	Osalus (aktiivne koostöö kodanikega)
<ul style="list-style-type: none">• Kodanike ligipääs dokumentidele (dokumentide saatmine e-maili või posti teel, lisamine koduleheküljele, dokumentidest koopiategemine asutuses kohapeal jne)• Dokumentide registrid, kataloogid, indeksid• Küsimuste ja vastuste lehed Internetis• Ametlikud dokumendid, eelnõud, raportid, käsiraamatud• Pressiteated, pressikonverentsid, intervjuud, kõned ja ettekanded• Infokeskuste teenused• Brošüürid, postitrid, audio-video materjalid, infolehed ja nende jagamine laialdaselt• Otsepostitusmaterjalid, reklaamid, ajalehed• Koostöö MTÜde esindusorganisatsioonidega info vahendamiseks jne.	<ul style="list-style-type: none">• Kirjalik konsulteerimine• Nõuandvad kogud• Avalikud kuulamised• Fookusgrupid• Intervjuud• Kodanike 'paneelid'• Ettevõtete 'paneelid'• Töörühmad• Seminarid• Konverentsid• Seminarid• Konverentsid• Referendumid• Arvamusuuringud• Küsimustikud• Ümarlauakonverentsid	<ul style="list-style-type: none">• Kodanike foorumid• Konsensuskonverentsid• Kodanike „kohtud”• Plaanimise rakukesed• Visioneerimine• Rollimängud• Ajurünnak• Probleem-põhjus analüüsid

Lisa 2. Demokraatia indeks Eestis aastatel 1992-2015

Valem: Demokraatia indeks = (100-enim hääli saanud erakond) * osavõtt / 100

Aasta	Osavõtt (%)	Enim hääli saanud erakond (%)	Demokraatia indeks
1992	67,8	Isamaa (22%)	59,7
1995	69,1	Koonderakond ja Maarahva Ühendus (32,2%)	46,9
1999	57,4	Keskerakond (23,4%)	44
2003	58,2	Keskerakond (25,4%)	43,4
2007	61	Reformierakond (27,8%)	44
2011	63	Reformierakond (28,6%)	43,6
2015	64,2	Reformierakond (27,7%)	46,4

Allikas: <http://www.vvk.ee/arhiiv/riigikogu-valimised/riigikogu-valimised-2015/> (21.04.2015)

Lisa 3. Kirjavahetus RIK-iga 29.04.2015.

Tere, Saskia

Saadan MTÜ-de arvu Eestis aasta lõikes alates 1997. aastat

seis	MTÜde arv
1.01.1997	131
1.01.1998	2 283
1.01.1999	6 269
1.01.2000	11 610
1.01.2001	13 668

Tervitades,

Larissa Merkulova
Äriregistri talitus
Kohturegistrite osakond
Registrite ja Infosüsteemide Keskus
Larissa.Merkulova@just.ee
6636344

www.rik.ee

Käesolev kiri on konfidentsiaalne ning mõeldud kasutamiseks kirja päises nimetatud isikule. Igasugune käesoleva kirja mistahes viisil kasutamine või kopeerimine isiku poolt, kes ei ole märgitud selle adressaadiks, on keelatud. Kui te olete saanud käesoleva kirja eksimuse tõttu, palun teavitage sellest kohealt kirja saatjat ning kustutage saadud kiri koos kõikide lisadega.

Lisa 4. Esindusdemokraatia ja majanduse kasvu korrelatsioon perioodil 1992-2015 Eestis

Korrelatsiooni valem: $\rho = 1 - \frac{6 \sum d^2}{n(n^2-1)}$

Aasta	Demokraatia indeks	Töötuse määr (%)	Demokraatia järjestus	Töötuse järjestus
1992	59,7	2,2	1	7
1995	46,9	9,8	2	4
1999	44	12	4	2
2003	43,4	11,2	6	3
2007	44	5,3	4	6
2011	43,6	14,5	5	1
2015	46,4	8,6	3	5

Allikad: lisa 2; <http://pub.stat.ee/px-web.2001/Dialog/varval.asp?ma=TT469&lang=2> (22.04.2015)

Korrelatsiooni tulemus: $\rho = -0,38$

Lisa 5. Esindusdemokraatia ja majanduse kasvu korrelatsioon perioodil 1995-2015 Eestis

Korrelatsiooni valem: $\rho = 1 - \frac{6 \sum d^2}{n(n^2-1)}$

Aasta	Demokraatia indeks	Töötuse määr (%)	Demokraatia järjestus	Töötuse järjestus
1995	46,9	9,8	1	4
1999	44	12	3	2
2003	43,4	11,2	5	3
2007	44	5,3	3	6
2011	43,6	14,5	4	1
2015	46,4	8,6	2	5

Allikad: lisa 2; <http://pub.stat.ee/px-web.2001/Dialog/varval.asp?ma=TT469&lang=2> (22.04.2015)

Korrelatsiooni tulemus: $\rho = -0,17$

Lisa 6. Kodanikuühiskonna aktiivsuse ja majanduse kasvu korrelatsioon perioodil 2001-2012 Eestis

Korrelatsiooni valem: $\rho = 1 - \frac{6 \sum d^2}{n(n^2-1)}$

Aasta	MTÜ-de muutus	Töötuse määr (%)	MTÜ-de järjestus	Töötuse järjestus
2001	2058	14,3	3	3
2002	2218	12	1	4
2003	1888	11,2	6	7
2004	1595	10,3	7	8
2005	1924	9,7	5	9
2006	1428	6,6	11	10
2007	1443	5,3	9	11
2008	1435	4,2	10	12
2009	1582	11,3	8	6
2010	2065	19,8	2	1
2011	1962	14,5	4	2
2012	1420	11,5	12	5

Allikad: <http://www.rik.ee/et/e-ariregister/statistika> ;
<http://pub.stat.ee/pxweb.2001/Dialog/varval.asp?ma=TT469&lang=2> (22.04.2015)

Korrelatsiooni tulemus: $\rho = 0,67$

Lisa 7. Demokraatia indeks Lätis aastatel 1993-2014

Valem: Demokraatia indeks = (100-enim hääli saanud erakond) * osavõtt / 100

Aasta	Osavõtt (%)	Enim hääli saanud erakond (%)	Demokraatia indeks
1993	89,9	Lāti Tee (32,4)	60,8
1995	72,7	Demokraatlik partei Saimnieks (15,2)	61,6
1998	71,9	Rahvapartei (21,2)	56,7
2002	71,5	Uus Aeg (23,9)	54,4
2006	61	Rahvapartei (19,7)	49
2010	63,1	Valimisliit Ūhtsus (31,2)	43,4
2011	59,5	Koosmeele Keskus (28,4)	42,6
2014	58,9	Koosmeel (23)	45,4

Allikas: <http://www.cvk.lv/pub/public/28757.html> (09.05.2015)

Lisa 8. Esindusdemokraatia ja majanduse kasvu korrelatsioon perioodil 1993-2014 Lätis

Korrelatsiooni valem: $\rho = 1 - \frac{6 \sum d^2}{n(n^2-1)}$

Aasta	Demokraatia indeks	SKP (%)	Demokraatia järjestus	SKP järjestus
1993	60,8	-5	2	8
1995	61,6	-0,9	1	7
1998	56,7	4,7	3	4
2002	54,4	6,5	4	2
2006	49	12,2	5	1
2010	43,4	-0,3	7	6
2011	42,6	5,3	8	3
2014	45,4	2,5	6	5

Allikad: lisa 7; <http://databank.worldbank.org/data/views/reports/tableview.aspx?isshared=true#>
(14.05.2015)

Korrelatsiooni tulemus: $\rho = -0,43$

Lisa 9. Esindusdemokraatia ja majanduse kasvu korrelatsioon perioodil 1993-2014 Lätis (parandatud)

Korrelatsiooni valem: $\rho = 1 - \frac{6 \sum d^2}{n(n^2-1)}$

Aasta	Demokraatia indeks	SKP (%)	Demokraatia järjestus	SKP järjestus
1993	60,8	-5	2	7
1995	61,6	-0,9	1	6
1998	56,7	4,7	3	4
2002	54,4	6,5	4	2
2006	49	12,2	5	1
2010*	43,4	-18	7	8
2011	42,6	5,3	8	3
2014	45,4	2,5	6	5

* SKP puhul on võetud 2009 aasta tulemus

Allikad: lisa 7; <http://databank.worldbank.org/data/views/reports/tableview.aspx?isshared=true#>
(14.05.2015)

Korrelatsiooni tulemus: $\rho = -0,16$

Lisa 10. Kodanikuühiskonna aktiivsuse ja majanduse kasvu korrelatsioon perioodil 1993-2014 Lätis

Korrelatsiooni valem: $\rho = 1 - \frac{6 \sum d^2}{n(n^2-1)}$

Aasta	MTÜ-de muutus	SKP (%)	MTÜ-de järjestus	SKP järjestus
1993	994	-5	8	20
1994	590	2,2	20	16
1995	467	-0,9	21	18
1996	743	3,8	14	14
1997	605	8,3	19	5
1998	676	4,7	18	12
1999	681	4,7	17	12
2000	905	6,9	10	8
2001	749	8	13	6
2002	742	6,5	15	9
2003	725	7,2	16	7
2004	759	8,7	11	4
2005	908	10,6	9	2
2006	1196	12,2	6	1
2007	-1299	10	22	3
2008	753	-4,2	12	19
2009	1580	-18	3	21
2010	1754	-0,3	1	17
2011	1655	5,3	2	10
2012	1452	5	4	11
2013	1440	4,1	5	13
2014	1168	2,5	7	15

Allikad: https://www.lursoft.lv/lursoft_statistika/?&id=41 ;
<http://databank.worldbank.org/data/views/reports/tableview.aspx?isshared=true#> (22.04.2015)

Korrelatsiooni tulemus: $\rho = -0,10$